

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS
TEISĖS FAKULTETAS
CIVILINIO PROCESO KATEDRA

ŽANETA DAUKŠIENĖ

**BYLŲ DĖL JURIDINĘ REIKŠMĘ TURINČIŲ FAKTŲ
NUSTATYMO NAGRINĖJIMO YPATUMAI**

Magistro baigiamasis darbas

Vadovas
Lekt. Darius Bolzanas

VILNIUS, 2010

TURINYS

IVADAS.....	3
1. JURIDINĘ REIKŠMĘ TURINTYS FAKTAI, JŲ RŪŠYS	6
1.1. Fakto, turinčio juridinę reikšmę, esmė ir pagrindiniai požymiai.....	6
1.2. Teismo nustatomų juridinę reikšmę turinčių faktų rūšys.....	10
2. BYLŲ DĖL JURIDINĘ REIKŠMĘ TURINČIŲ FAKTŲ NUSTATYMO VIETA	
YPATINGOJOJE TEISENOJE.....	26
3. BYLŲ DĖL JURIDINĘ REIKŠMĘ TURINČIŲ FAKTŲ NUSTATYMO PROCESAS.....	34
3.1. Civilinės bylos iškėlimas.....	34
3.1.1. Pareiškimo priėmimo procedūra.....	35
3.1.2. Byloje dalyvaujantys asmenys.....	46
3.2. Pasirengimas teisminei nagrinėjimui.....	48
3.3. Teisminis bylos nagrinėjimas.....	53
3.3.1. Įrodymai ir įrodinėjimo ypatumai.....	54
3.3.2. Ginčų kilimo galimybės, jų sprendimo ypatumai.....	62
IŠVADOS.....	67
LITERATŪRA.....	70
ANOTACIJA LIETUVIŲ IR ANGLŲ KALBOMIS.....	76
SANTRAUKA LIETUVIŲ KALBA.....	77
SANTRAUKA ANGLŲ KALBA.....	78
PRIEDAI.....	79

IVADAS

Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekse¹ (toliau LR CPK) įtvirtinta „germaniškoji“ ypatingosios teisenos doktrina, kur numatyta, jog svarbiausias kriterijus priskiriant bylą nagrinėti ypatingąja teise, yra tikslingumas, o ne ginčo dėl teisės buvimas ar nebuvimas. Valstybė tikslingumo sumetimais, t.y. atsižvelgdama į viešąjį interesą, bylos išnagrinėjimo greitumo ir proceso paprastumo poreikį, įstatymu priskyrė prie ypatingosios teisenos bylų ir bylas dėl juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo. Bylose, perduotose įstatymo leidėjo nagrinėti ypatingąja teise, dažniausiai nėra ginčo dėl teisės, o teismui paprastai reikia formaliai patikrinti ar konkrečiu atveju yra įstatymo nustatytos sąlygos priimti vienokį ar kitokį sprendimą, nes ypatingoji teisena skirta asmenų materialųjų teisių įgyvendinimui užtikrinti, tarsi „apsaugoti“ asmens subjektinę teisę. Kaip žinia, klasikinių civilinio proceso principų, t.y. ieškinio (ginčo) teisenos normų, taikymas ypatingąja teise nagrinėtinose bylose yra apribotas.

Pasirinkta magistro baigiamojo darbo tema „Bylų dėl juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo nagrinėjimo ypatumai“ yra aktuali ir teorine, ir praktine prasme.

Byloms dėl juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo yra skirta nepakankamai dėmesio, trūksta kompleksinio šių bylų išnagrinėjimo, nes Lietuvoje tik nedidelė dalis mokslininkų tyrinėjo bylų dėl juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo ypatumus. Tokia padėtis, matyt, susiklostė todėl, kad pirmiausia diskutuojama apie ginčo teisenos normas, sprendžiant visuomenėje tarp privačių asmenų kylančius privataus teisinio pobūdžio konfliktus. Juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymą šiek tiek plačiau analizavo teisininkai V.Mikelėnas², V.Nekrošius³, A.Driukas bei V.Valančius⁴. Bylų dėl juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo nagrinėjimo ypatumai minėtų mokslininkų bei problematika išryškinta ypatingosios teisenos reglamentavimo kontekste. Vieną iš šios kategorijos bylų - bylų dėl pastato, žemės ar miško valdymo nuosavybės teise fakto nustatymo problematika nagrinėta teisininko V.Balyno⁵, kur konstatuota, jog kilus byloje ginčui dėl teisės, teisinio reglamentavimo stinga. Teisininkė I.Žemkauskienė⁶, vertindama ypatingosios teisenos reformą Civilinio proceso kodekse, taip pat išreiškė

¹ Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas// Valstybės žinios. 2002, Nr. 36-1340.

² Mikelėnas V. Civilinis procesas. II dalis. Vilnius: Justitia, 1997.

³ Laužikas E., Mikelėnas V., Nekrošius V. Civilinio proceso teisė. II tomas. Vilnius: Justitia, 2003.

⁴ Driukas A., Valančius V. Civilinis procesas: teorija ir praktika. IV tomas. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2009.

⁵ Balynas V. Bylų dėl pastato, žemės ar miško valdymo nuosavybės teise fakto nustatymo nagrinėjimo ypatingosios teisenos tvarka problemos// Jurisprudencija, 2003, t. 40 (32).

⁶ Žemkauskienė I. Ypatingoji teisena naujajame Civilinio proceso kodekse// Jurisprudencija, 2002, t. 28(20); Ypatingosios teisenos reformos prielaidos// Jurisprudencija, 2003, t. 37 (29).

abejones dėl sąlygiško bylų dėl juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo priskyrimo ypatingajai teisenai.

Statistiniai duomenys, skelbti Nacionalinės teismų administracijos⁷, rodo, kad juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo bylos (2005-2009 m. laikotarpiu) išlieka vienos iš gausiausių ypatingosios teisenos tvarka teismuose nagrinėtų bylų kategorijų. Tačiau išsamių duomenų apie juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymą nėra. Dėl šios priežasties buvo atliktas tyrimas Pakruojo rajono apylinkės teisme⁸ (kur aš dirbu teisėjo padėjėja), renkant duomenis apie nagrinėtas bylas, šių bylų nagrinėjimo procesinius ypatumus, kylančias problemas, priimtus teismų sprendimus, kokie šiandien aktualūs juridinę reikšmę turintys faktai ir t.t. Paminėtinas ir Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Senato dėmesys bylų dėl juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo kategorijai, t.y. Lietuvos Respublikos Aukščiausiojo Teismo plenumas 1993 m. lapkričio 26 d. nutarimu Nr. 2 „Dėl teisminės praktikos turinčių juridinę reikšmę faktų nustatymo bylose“, kuri keitė Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Senato 2005 m. gruodžio 29 d. nutarimas Nr. 56 „Dėl teisės normų, reglamentuojančių juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymą, taikymo teismų praktikoje“, suvienodino įstatymų taikymo praktiką nagrinėjant bylas dėl juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo teismuose, akcentavo aktualius klausimus ir t.t. Tačiau, nežiūrint to, šiandien juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo procese kylančios problemos sąlygoja tokio pobūdžio klausimus: kaip ir kokia apimtimi byloms dėl juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo veikia ypatingosios teisenos taisyklės, ar pakanka teisinio reglamentavimo, atsižvelgiant į šių bylų pobūdį, jų teisinę prigimtį, nagrinėjimo ypatumus?

Darbo tikslas – išanalizuoti bylų dėl juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo procesą, išskiriant šių bylų nagrinėjimo ypatumus, kylančias problemas bei pasiūlyti jų sprendimo būdus.

Darbo uždaviniai:

1. Nustatyti juridinę reikšmę turinčių faktų esmę, jų požymius, reikšmę, rūšis;
2. Įvertinti bylų dėl juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo prigimtį, šių bylų vietą ypatingojoje teisenoje;
3. Išanalizuoti bylų dėl juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo procedūras;
4. Atskleisti bylų dėl juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo nagrinėjimo ypatumus ir jų nustatymo procese kylančias problemas, suformuluoti galimus sprendimo variantus.
5. Apžvelgti Lietuvos Aukščiausiojo Teismo ir Pakruojo rajono apylinkės teismo praktiką, nagrinėjant bylas dėl juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo.

⁷ Civilinių bylų nagrinėjimo ataskaitos (I instancijos teismuose). www.teismai.lt.

⁸ Empirinio tyrimo anketa. 1 Priedas.

Hipotezė – bylų dėl juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo pobūdis ir jų nagrinėjimo ypatumai sąlygoja ypatingosios bei ginčo teisenos taisyklių derinimą.

Darbo objektas - bylų dėl juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo proceso teisinis reglamentavimas, praktiniai aspektai.

Darbo tyrimo metodai. Darbe plačiai naudojamas dokumentų analizės metodas, kuriuo remiantis tiriamas bylų dėl juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo nagrinėjimo tvarka ir ypatumai, teismų praktika. Lyginamasis metodas naudojamas lyginant senajame (1964 m.) ir šiandieniniame (2002 m.) Civilinio proceso kodekse įtvirtintas teisės normas, reglamentuojančias bylų dėl juridinę reikšmę turinčių faktų nagrinėjimo procedūrą. Taip pat lyginamojo metodo pagalba lyginamos bei vertinamos darbe naudojamos doktriniuose teisės šaltiniuose pateikiamos mokslininkų nuomonės dėl juridinę reikšmę turinčio fakto, jo požymių. Apibendrinimo, sisteminės analizės, loginio metodų pagalba pateikiami naudotos darbe medžiagos apibendrinimai, nustatomi bylų dėl juridinę reikšmę turinčių faktų nagrinėjimo ypatumai, kylančios problemos. Apibendrinimo metodas naudojamas formuluojant išvadas.

Darbas susideda ir trijų dalių. Pirmoje darbo dalyje teoriniu aspektu išanalizuoti juridinę reikšmę turintys faktai, jų požymiai ir rūšys. Antroje dalyje atskleista bylų dėl juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo teisinė prigimtis, nustatyti šių bylų priskyrimo ypatingajai teisei kriterijai. Trečioje darbo dalyje analizuojamas bylų dėl juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo procesas pirmos instancijos teisme. Atlikto empirinio tyrimo pagrindu atskleisti šių bylų nagrinėjimo ypatumai, kylančios problemos. Darbo pabaigoje suformuluojamos išvados, pasiūlomi galimi problemų sprendimo būdai.

Pagrindinis šaltinis yra minėtas 2002 m. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas, įsigaliojęs nuo 2003 m. sausio 1 d.. Naudojamas palyginimui ir 1964 m. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas⁹. Darbe naudotasi aukščiau minėtų teisės mokslininkų: V.Mikelėno, V.Nekrošiaus, A.Driuko, V.Valančiaus, S.Vėlyvio, G.Abromavičienės, I.Žemkauskienės, V.Balyno, G.Ambrasaitės darbai, rusų mokslininkės R.Kalistratovos¹⁰ ir kitų autorių monografijos, straipsniai. Darbe plačiai naudojama Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktika, Šiaulių apygardos bei Pakruojo rajono apylinkės teismų priimti sprendimai (nutartys).

⁹ Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas// Valstybės žinios. 1964, Nr. 19-139.

¹⁰ Калистратова Р.Ф. Установление юридических фактов судом в порядке особого производства. Москва: Государственное издательство юридической литературы, 1958.

1. JURIDINĘ REIKŠMĘ TURINTYS FAKTAI, JŲ RŪŠYS

1.1. Fakto, turinčio juridinę reikšmę, esmė ir pagrindiniai požymiai

Dar Senovės Romoje visiškai pagrįstai buvo teigiama: *Ubi societas ibi jus*, kas reiškia „Kur visuomenė, ten ir teisė“. Valstybė svarbiausius visuomeninius santykius yra suregulavusi teisės normomis ir tokie teisės normomis sureguliuoti visuomeniniai santykiai jau tampa teisiniais santykiais. Čia atsiranda asmens subjektinė teisė - „konkrečiam asmeniui įstatymo leisto ar neuždrausto konkretaus elgesio, ginamo valstybės prievarta, rūšis ir mastas“¹¹ bei pareiga – „rūšis ir mastas privalomo elgesio, kuriuo yra legalizuojama visuomenėje konkretaus asmens subjektinė teisė – leidimas naudotis tam tikru gėriu“¹². Teisiniai santykiai visada atsiranda tarp žmonių dėl atitinkamų vertybių įgijimo, naudojimo, disponavimo jomis ir jų apsaugos. Asmuo norėdamas įgyti nuosavybės tam tikrą daiktą, privalo elgtis valstybės nustatyta tvarka, t.y. atlikdamas tam tikrus veiksmus, o šie jo veiksmai ir interesai turi būti įgyvendinami pagal tokias elgesio taisykles, kurias nustatė valstybė – įtvirtino teisės normose. Taigi, tam, kad būtų apsaugotos visų visuomenės narių teisės, būtų užtikrintas jų tinkamas įgyvendinimas ir yra skirta teisė, jos reguliuojami žmonių santykiai.

Tam, kad teisinis santykis atsirastų ir funkcionuotų būtina visuma prielaidų: teisės norma ar teisės principas, teisiniai faktai bei teisinis subjektiškumas. Nesant nors vienai iš jų, - teisinis santykis neatsiras.

Šis darbas skirtas plačiau panagrinėti juridinę reikšmę turinčius faktus, t.y. kokie tai faktai, kokia jų paskirtis ir reikšmė, kur jie įforminti, kaip jie nustatomi, kas juos nustato ir t.t. Tačiau teisės doktrinoje yra išskiriami būtent jau minėti juridiniai (teisiniai) faktai kaip viena iš teisinių santykių atsiradimo, pasikeitimo ir pasibaigimo pagrindų (prielaidų). Tuo tarpu juridinę (teisinę) reikšmę turinčių faktų samprata teisės mokslininkų darbuose nėra aptinkama ir ji nesuformuluota.

Dauguma teisės teoretikų juridinius (teisinius) faktus apibrėžia labai panašiai. Anot A.Vaišvilos: „Teisiniai faktai - tai konkrečios gyvenimo aplinkybės, įvykiai, su kurių buvimu teisės norma sieja konkrečių teisinių santykių atsiradimą, pasikeitimą ar pasibaigimą“¹³. Analogiškai teisinio fakto sampratą suformulavo ir J.Šatas: „Toks gyvenimo faktas, su kuriuo teisės normoje siejamas konkretus teisinio santykio atsiradimas, pasikeitimas ar išnykimas, vadinamas teisiniu faktu“¹⁴.

¹¹ Vaišvila A. Teisės teorija. Vilnius: Justitia, 2009, p. 434.

¹² Ten pat, p. 437.

¹³ Ten pat, p. 417.

¹⁴ Dambrauskienė G., Marcijonas A., Monkevičius E., Petkevičius P., Piesliakas P., Šatas J., Šileikis E., Valančius V., Vileita V., Žalimas D., Žalimienė S. Lietuvos teisės pagrindai. Vilnius: Justitia, 2004, p. 48.

Labai panašiai teisinius faktus apibrėžia ir rusų mokslininkai. S.Aleksejevas nurodo, kad teisiniai faktai – „tai konkrečios gyvenimo aplinkybės, su kuriomis teisės norma sieja teisinių pasekmių (teisinių santykių) atsiradimą, pasikeitimą arba pasibaigimą“¹⁵. Kitas rusų mokslininkas M.Marčenko, įvertinęs teisinių faktų apibrėžimus, suformuluotus teisinėje literatūroje, nurodo, jog „teisiniai faktai – tai tokios teisės normų hipotezėse suformuluotos gyvenimo aplinkybės, su kuriomis įstatymas sieja teisinių santykių atsiradimą, egzistavimą, pasikeitimą arba pasibaigimą“¹⁶.

Apibendrinant mokslininkų pateiktas teisinių faktų sampratas, matyti, kad teisiniam santykiui atsirasti, pasikeisti ar pasibaigti, tuo pačiu ir asmens subjektinėms teisėms įtakos turi ne visos gyvenimo aplinkybės, o tik tos aplinkybės, kurios yra svarbios ir reikšmingos - tik teisės pripažinti faktai. Būtent teisės normoje, tiksliau teisės normos hipotezėje, yra įtvirtintos tokios aplinkybės, sąlygos bei faktai, kurie pripažįstami reikšmingi teisiniuose santykiuose ir iš kurių kyla teisinės pasekmės, o „teisinio fakto statuso vienoms ar kitoms aplinkybėms suteikimas visiškai priklauso nuo įstatymų leidėjo valios <...> ir tik teisės normos suteikia jiems teisinių faktų statusą“¹⁷. Tik teisės normoje užfiksuotoms faktinėms aplinkybėms (realaus gyvenimo atvejams) esant (joms atsiradus), galima naudotis atitinkamomis teisėmis ir privalu vykdyti teises legalizuojančias atitinkamas pareigas. Pažymėtina, kad nurodyti teisinių faktų apibrėžimai leidžia teigti, kad teisiniai faktai yra betarpiškai susiję su teisės normomis ir teisiniais santykiais, t.y. teisinis faktas yra vienas iš elementų, nurodytų teisės normos hipotezėje, kuris sudaro pagrindą atsirasti, pasikeisti ar pasibaigti teisiniam santykiui.

Palyginus minėtus tiek lietuvių, tiek rusų mokslininkų pateikiamus teisinių faktų apibrėžimus, reikia pripažinti, kad teisiniai faktai yra apibrėžiami labai panašiai. Iš šių mokslininkų suformuluotų sampratų seka ir teisinių faktų požymiai: tai gyvenimo aplinkybės, jos įtvirtintos teisės normose, yra prielaida teisiniam santykiui atsirasti, pasikeisti ar pasibaigti. Tačiau, išsamesnius teisinių faktų požymius išskiria minėtas rusų mokslininkas M.Marčenko: pirma - tai yra konkrečios gyvenimo aplinkybės, sąlygos ir faktai, antra – šie faktai numatyti teisės normose, o tiksliau jų hipotezėse, trečia – yra sąlyga teisiniam santykiui atsirasti, pasikeisti ar pasibaigti, ketvirta – teisinių santykių dalyviams iš jų kyla subjektinės teisės ir teisinės pareigos, penkta – užtikrinami valstybine prievarta¹⁸. Manytina, jog būtent šie požymiai geriausiai apibrėžia juridinį faktą, nusako jo požymius bei reikšmę teisiniuose santykiuose.

Teisinių faktų buvimą, jų įvykimą paprastai patvirtina tam tikri dokumentai, t.y. liudijimai, civilinės būklės aktai, pažymos, pažymėjimai ir pan. Valstybė ypač svarbias bei reikšmingas gyvenimo aplinkybes įtvirtinti delegavo kompetentingoms valstybės institucijoms joms suteiktą įgalinimų ribose (Registru

¹⁵ Алексеев С.С. Общая теория права. Москва: ТК Велби, Издательство Проспект, 2008, с. 401.

¹⁶ Марченко М.Н. Теория государства и права. Москва: ТК Велби, Издательство Проспект, 2005, с. 602.

¹⁷ Vaišvila A. Teisės teorija. Vilnius: Justitia, 2009, p. 418.

¹⁸ Марченко М.Н. Теория государства и права. Москва: ТК Велби, Издательство Проспект, 2005, с. 602.

centrui, Civilinės metrikacijos įstaigoms ir t.t.) Tačiau pasitaiko atvejų, kai atitinkamų reikšmingų aplinkybių norminiuose tų institucijų išduodamuose dokumentuose – norminiuose teisės aktuose – nustatyta tvarka ir forma įtvirtinti šios institucijos negali. Taigi, šiuo atveju tos aplinkybės negali tapti juridiniais faktais, nes jie dėl objektyvių priežasčių negali būti įstatymo leidėjo nustatyta teisine forma užfiksuotos bei įformintos. Tokiu atveju asmuo negali įgyti atitinkamų subjektinių teisių ar negali realizuoti jau egzistuojančios subjektinės teisės būtent dėl to, jog atitinkami teisiniai faktai nėra akivaizdūs arba nėra šiuos faktus patvirtinančių dokumentų. Esant tokioms situacijoms, t.y. kai teisiniai faktai nėra akivaizdūs, ar nėra juos patvirtinančių dokumentų, jų nepakanka faktui patvirtinti, negali atsirasti asmeniui teisinių padarinių. Todėl atsiranda poreikis ištaisyti šią situaciją ir oficialiai nustatyti konkrečių faktų buvimą ir pripažinti juos teisiškai reikšmingais. Šias situacijas įstatymo leidėjas numatė. Taigi, čia ir aptinkamas „juridinę reikšmę turintis faktas“.

Pažymėtina, kad kiekviena asmens subjektinė teisė turi socialinę vertę tiek, kiek ją galima įgyvendinti, t.y. pasinaudoti subjektinės teisės galimybėmis tenkinti šio teisės subjekto poreikius. Šiame kontekste pritartina rusų mokslininkės R.Kalistratovos nuomonei, jog asmenų subjektinės teisės ir pareigos, o taip pat pareigos atitinkamų institucijų pritaikyti konkretų įstatymą atsiranda tik tada, kai yra faktai, su kuriais konkreti teisės norma sieja tam tikras teises pasekmes: teisinių santykių atsiradimą, pasikeitimą ar pasibaigimą.¹⁹ Nesant atitinkamus faktus patvirtinančių dokumentų ar nesant tam tikrų teisinių faktų akivaizdumui, asmuo be kompetentingų institucijų pagalbos ir įsikišimo negali įgyvendinti savo subjektinių teisių. Būtent tokių, t.y. teisinę reikšmę turinčių faktų nustatymas, įstatymo leidėjo yra numatytas ir įtvirtintas Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso XXVI skyriuje. CPK 447 straipsnio 1 dalyje nustatyta, jog teismas nustato faktus, nuo kurių priklauso asmenų asmeninių ar turtinių teisių atsiradimas, pasikeitimas ar pabaiga. Taigi, šiuo atveju, kalbama ne apie „juridinio fakto“ sąvoką, o apie „juridinę reikšmę turinčio fakto“ sąvoką ir šio fakto nustatymą. Pastaroji, lyginant ją su išanalizuota „juridinio fakto“ sąvoka, yra panašios savo turiniu. Apžvelgiant aukščiau minėtų teisės teoretikų suformuluotus juridinių faktų apibrėžimus ir Lietuvos Respublikos CPK XXVI skyriuje įtvirtintą juridinę reikšmę turinčių faktų, nuo kurių priklauso asmenų asmeninių ar turtinių teisių atsiradimas, pasikeitimas ar pabaiga, santykį, matyti, kad teismine tvarka nustatomi tik tie faktai, kurie turės asmeniui teisinę reikšmę. Kaip žinia, faktas – realios tikrovės reiškinys, konkrečios gyvenimo aplinkybės, įvykiai, o šiai aplinkybei teisinę reikšmę suteikia būtent teisės aktas. Taigi, „teisinis faktas“ ir „teisinę reikšmę turintis faktas“ turi bendrus požymius: yra realus gyvenimo reiškinys ar aplinkybė, kuri tiesiogiai susijusi su teisės norma, ir tas faktas asmeniui gali sukelti teisinius padarinius.

¹⁹ Каллистратова Р.Ф. Установление юридических фактов судом в порядке особого производства. Москва: Государственное издательство юридической литературы, 1958, с. 3.

Juridinę reikšmę turintis faktas, kaip minėta, yra tas faktas, kuris įtvirtintas teisės normos hipotezėje. Teismas, nustatydamas juridinę reikšmę turintį faktą turi išsiaiškinti tas aplinkybes, kurios įtvirtintos atitinkamos teisės normos hipotezėje, ar yra įvykdytos sąlygos, suteikiančios pagrindą subjektinėms teisėms atsirasti, pasikeisti ar pasibaigti. Taigi, kalbant apie juridinę reikšmę turintį faktą turima omenyje teisminė procedūra, kurios metu nustatomas egzistavęs faktas (aplinkybės), kuris dėl tam tikrų turinio ar formos trūkumų negali asmeniui sukelti teisinių padarinių. Ir tam, kad faktas būtų kvalifikuotas kaip juridinę reikšmę turintis faktas, jis turi turėti atitinkamas savybes, t.y. jis turi būti realus materialios tikrovės reiškiny, ir toks reiškiny, kuris sukelia ne bet kokius, o būtent teisinius padarinius. Pavyzdžiui, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų (toliau LAT CBS) kolegija²⁰ konstatavo, kad, „sprendžiant klausimą dėl to, ar konkretus juridinis faktas turi juridinę reikšmę, ar sukurs teisinės pasekmes, reikia vadovautis ne konkrečia situacija, o abstrakčia, t.y. reikia atsakyti į klausimą, ar šis nustatytinas faktas gali turėti juridinę reikšmę, jei pareiškėja sieks nuosavybės teisių atkūrimo, o nuosavybės teisės atkuriančios institucijos reikalaus pateikti tam tikrus dokumentus, kuriuos privalu pateikti pagal Piliečių nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atkūrimo įstatymą, o pareiškėjos prašomas nustatyti juridinis faktas galėtų būti nustatytas, jeigu teismas pripažintų, kad pareiškėja negali kitokia tvarka gauti tuos faktus patvirtinančių dokumentų ar negalima atkurti prarastų dokumentų (CPK 445 str.).“ Taigi, faktai ne bet kada ir ne kiekvieno asmens atžvilgiu yra juridiniai, o tik esant tam tikrai įstatymo apibrėžtai situacijai. Todėl norint nustatyti ar faktas turi juridinę reikšmę, ar neturi, reikia visais atvejais išsiaiškinti, būtent kodėl faktas turi būti nustatytas, nes teismine tvarka nenustatinėjami faktai, kurie realiai buvo ar yra, tačiau pagal teisę jie neturi juridinės reikšmės. Šiuo atveju akcentuotina, kad teismas gali nustatyti ne bet kokius faktus, o tik tuos, kurie pagal įstatymą gali sukelti teisinius padarinius. Nustatant tam tikro fakto juridinį pobūdį, būtina atsižvelgti į tuos teisinius padarinius, kuriuos pagal įstatymą jis gali sukelti. Kadangi, kaip minėta, faktui juridinę reikšmę suteikia teisės aktas, todėl prašymas nustatyti juridinę reikšmę turintį faktą reiškia, kad pareiškėjas žino arba bent turi žinoti, kokia materialioji teisė prašomam nustatyti faktui suteikia juridinę reikšmę, ar nustatytas teisinis faktas sukels pareiškėjui (ir būtent jam), teisinės pasekmes, t.y. kokios jo asmeninės ar turtinės teisės atsiras, pasikeis ar pasibaigs ir kodėl faktas turi būti nustatytas. Neišsiaiškinus konkrečios teisės normos ar nesant tokios teisės normos, nėra jokio teisinio pagrindo teismui nustatyti atitinkamą juridinę reikšmę turintį faktą. Be to, pažymėtina, jog nustatant ar faktas turi teisinę reikšmę, ar neturi teisinės reikšmės, svarbu ir tikslas, kuriam jis turi būti nustatytas. Tikslas, šiuo atveju, yra tiesiogiai susijęs su tuo, ar nustatytas faktas konkrečioje situacijoje turės teisinę reikšmę.

²⁰ LAT Civilinių bylų skyriaus (toliau CBS) teisėjų kolegijos 2005 m. vasario 3 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-17/2005 V.T. v Palangos miesto valdyba, Klaipėdos apskrities viršininko administracija, LR Kultūros ministerija, A.T., G.J.

Akcentuotina tai, kad teismo procesas nustatant juridinę reikšmę turintį faktą reiškia, jog teismas tikrina ar atitinkamos aplinkybės buvo ar ne, ar įstatymo leidėjas su šio fakto buvimu sieja teisinius padarinius, ar tikrai nėra šiuos faktus patvirtinančio dokumento. Taigi, teismas savo sprendimu pašalina to fakto trūkumus ir konstatuoja teisinę reikšmę turinčio fakto buvimą konkrečiomis aplinkybėmis ir konkrečiam tikslui. Būtent teismas, atsižvelgdamas į konkrečią teisės normą bei į tikslą, kurio yra siekiama, privalo nuspręsti, ar asmens prašomas nustatyti faktas gali sukelti teisinius padarinius, taip atsakoma į klausimą ar tas prašomas nustatyti faktas turi teisinę reikšmę.

Teismo sprendimas, kuriuo nustatytas juridinę reikšmę turintis faktas Civilinio proceso kodekso nustatyta tvarka, nėra savo teisine galia prilyginamas valstybės institucijų išduodamiems juridinių faktų patvirtinantiems dokumentams (liudijimams, pažymoms ir kt.). Šis teismo sprendimas yra tik pagrindas tokioms institucijoms išduoti asmeniui dokumentą, patvirtinantį juridinį faktą (CPK 448 str. 2 d.).

Apibendrinant juridinio fakto sampratą bei požymius, teismo nustatomo fakto būtinąją ryšį su teisės norma bei teisinių padarinių atsiradimu, galimybe teisme nustatyti neakivaizdų faktą (turintį trūkumų), įvertinus Civilinio proceso kodekso normas dėl juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo, galima išskirti teismo nustatomų juridinę reikšmę turinčių faktų požymius:

- faktas yra realaus gyvenimo reiškiny, aplinkybė, kuris įvyko praeityje,
- šis faktas numatytas teisės normose,
- jis sukelia teises pasekmes, t.y. nuo jo priklauso asmenų asmeninių ar turtinių teisių atsiradimas, pasikeitimas ar pabaiga,
- šis faktas turi formos ar turinio trūkumų,
- gali būti nustatomas tik teismo.

1.2. Juridinę reikšmę turinčių faktų rūšys

Juridinę reikšmę turinčių faktų, nustatomų teismo, sąrašas pateiktas LR Civilinio proceso kodekso 447 straipsnio 2 dalyje, kur numatyti konkretūs aštuoni teismo nustatomi juridinę reikšmę turintys faktai. Minėto straipsnio devintasis punktas skelbia, jog teismas nagrinėja bylas „dėl kitokių juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo, jeigu įstatymai nenumato jiems nustatyti kitokios tvarkos“. Taigi, kaip matyti iš pastarosios teisės normos, - sąrašas teismo nustatomų teisinę reikšmę turinčių faktų nėra baigtinis.

Analogiškas, t.y. taip pat nebaigtinis, sąrašas juridinę reikšmę turinčių faktų buvo nustatytas ir senajame Civilinio proceso kodekse, jo 272 straipsnyje²¹. Juridinę reikšmę turinčių faktų rūšių, priėmus šį

²¹ Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas// Vyriausybės žinios. 1964, Nr. 19-139.

kodeksą, buvo nustatyta devynios, o dešimta - dėl kitokių juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo, jeigu įstatymai nenumato jiems nustatyti kitokios tvarkos. Vėliau – nuo 1995-01-01 - CPK 272 straipsnis papildytas keturiomis teismo nustatomomis juridinę reikšmę turinčiomis rūšimis, dviejų - pakeista redakcija²², bei nuo 1997-11-19 - buvo keturiolika apibrėžtų ir penkioliktas punktas - dėl kitokių juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo, jeigu įstatymai nenumato jiems nustatyti kitokios tvarkos²³.

Palyginus abu sąrašus matyti, kad dalis teismo nustatomų juridinę reikšmę turinčių faktų rūšių liko nepakitusios, t.y. iš senojo CPK perkeltos į naująjį Civilinio proceso įstatymą, kitos modifikuotos, dalies teismo nustatomų faktų nebeliko. Teismo nustatomų juridinę reikšmę turinčių faktų kitimą, manytume, pagrįstai įvardija Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senatas²⁴ nurodydamas, jog „pasikeitus visuomeniniams santykiams, kartu su jų materialiuoju teisiniu reglamentavimu atsirado ir atsiranda naujų faktų, turinčių juridinę reikšmę“, priimtų naujų įstatymų (Civilinis, Darbo, Geležinkelio transporto kodeksai, Valstybinių socialinio draudimo pensijų, Ligos ir motinystės socialinio draudimo, Draudimo ir daugelis kitų įstatymų) pagrindu nauji faktai įgyja juridinę reikšmę. Tuo pačiu pažymėtina, kad dalis teismo nustatomų faktų išnyko ir šis kitimas susijęs, matyt, su tuo, kad dalis faktų prarado aktualumą.

Be abejonės, nebaigtinis sąrašas teismo nustatomų juridinę reikšmę turinčių faktų, būtinas. Tą, beje, parodė ir beveik po trijų Civilinio proceso kodekso galiojimo metų Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Senato 2005 m. gruodžio 29 d. priimtas nutarimas Nr. 56 „Dėl teisės normų, reglamentuojančių juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymą, taikymo teismų praktikoje“. Jame (14 punkte) išskirtos konkrečios keturios teismo nustatomų juridinę reikšmę turinčių faktų rūšys, kurios nagrinėtos teismuose būtent CPK 444 straipsnio 2 dalies 9 punkto pagrindu:

- dėl faktinio įvaikinimo,
- dėl pripažinimo asmeniu, nukentėjusiu nuo 1939-1990 metų okupacijų,
- dėl pasipriešinimo 1940-1990 metų okupacijoms dalyviu pripažinimo,
- dėl tėvystės fakto nustatymo mirus spėjamam vaiko tėvui.

Šie asmenų prašomi nustatyti juridinę reikšmę turintys faktai rodo, kad tie faktai, kurie aktualūs vienu laikotarpiu, gali būti neaktualūs kitu laikotarpiu, o laikui bėgant, gali atsirasti naujų faktų ir jų trūkumų, kurie trukdo asmenims siekti jų asmeninių ar turinių teisių atsiradimo, pasikeitimo ar pasibaigimo. Todėl įstatyme ir neišmanoma įvardinti visų atvejų ir nustatyti visų juridinę reikšmę turinčių faktų rūšių, kuriuos gali nustatyti teismas. Tai sietina su kintančiu materialiuoju teisiniu reglamentavimu ir

²² 1994-11-08 Lietuvos Respublikos įstatymas Nr. I-636 „Dėl Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso pakeitimo ir papildymo// Valstybės žinios. 1994, Nr. 93-1809.

²³ 1997-11-06 Lietuvos Respublikos įstatymas Nr. VIII-495 „Dėl Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso 272 straipsnio papildymo// Valstybės žinios. 1997, Nr. 104-2624.

²⁴ LAT 2005-12-29 nutarimas Nr. 56 „Dėl teisės normų, reglamentuojančių juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymą, taikymo teismų praktikoje“. Teismų praktika. 2006. Nr. 24.

lemia tai, kad faktas atitinkamoje situacijoje turi teisinę reikšmę ir jį nustatčius atsiranda teisiniai padariniai. Tačiau šiame kontekste būtina pažymėti, kad teisi yra rusų mokslininkė R.Kalistratova, kuri išanalizavusi išsamius ir neišsamius (baigtinius ir nebaigtinius) įstatymuose nustatytus sąrašus teismo nustatomų juridinę reikšmę turinčių faktų, bei atsirandančias naujas faktų rūšis, dėl kurių nustatymo asmenys kreipiasi į teismą, priėjo išvados, jog baigtinio sąrašo nustatyti yra netikslinga, netgi neįmanoma, bei nurodė, kad „įvertinant tai, jog neįmanoma įstatyme nurodyti išsamaus sąrašo teismo nustatomų faktų, tačiau kažkoks kriterijus šiuo klausimu yra būtinas, todėl būtina išskirti bendrąsias nuostatas, kurios leis atsiradus naujiems reikalavimams dėl faktų nustatymo ateityje išsiaiškinti, ar jie nagrinėtini teisme“²⁵. Ši mokslininkė, remdamasi išnagrinėta to meto teismine praktika, nurodė, kad galima išskirti tipines grupes atvejų, kada kyla būtinybė kreiptis į teismą dėl faktų nustatymo:

- a) nesant įstatymo numatytos jam registruoti tvarkos;
- b) fakto nustatymo, kai įstatyme numatyta jo registravimo tvarka, tačiau laiku jis neįregistruotas ir to padaryti jau nebegalima (išskyrus tuos atvejus, kai registracijai suteikiama savarankiška teisinė reikšmė),
- c) fakto nustatymo, kuris buvo anksčiau įformintas dokumentu, tačiau šis dokumentas prarastas ar sunaikintas ir gauti jo dublikatą negalima,
- d) fakto nustatymo, kuris buvo anksčiau įformintas dokumentu, tačiau įforminant įsivėlė netikslumai arba klaidos, kurių šiuo metu ištaisyti neįmanoma²⁶.

Pirmajai grupei teismo nustatomų juridinę reikšmę turinčių faktų R.Kalistratova priskiria asmens išlaikymo ir faktinių santuokinių santykių, kurie atsirado iki 1944 m. liepos 8 d.. Be to, pažymi, kad teisi yra kita rusų mokslininkė Z.Krilova, straipsnyje „Pergyvenusio sutuoktinio teisės nustatymas bendrojoje nuosavybėje“ nurodžiusi, kad teisinga būtų ypatingosios teisenos tvarka nustatyti pastato, pajų ar kito turto valdymo asmeninės nuosavybės teise faktą, nesant ginčo tarp įpėdinių. Toks faktas šiai grupei gali būti priskirtinas, nes atsiranda sunkumų paveldėjimo teisiniuose santykiuose mirus vienam iš sutuoktinių, jeigu sutuoktiniai valdė jiems priklausančią gyvenamąją namą ar kitą valstybiniuose organuose registruotą turtą, tačiau šis turtas registruotas kaip priklausęs mirusiajam sutuoktiniui asmeninės nuosavybės teise. Antrajai grupei galėtų priklausyti bylos dėl mirties fakto nustatymo, bylos dėl vaiko kilmės iš konkrečios motinos nustatymo, tos tėvystės nustatymo bylos, kada vaiko tėvai susituokė jau po vaiko gimimo, o iš naujo įforminti vaiko gimimo liudijimo negalima dėl vaiko tėvo mirties. Trečioji populiariusia grupė – dėl faktų nustatymo kai prarasti dokumentai ir negalima jų atstatyti. Ketvirtajai grupei priskiria bylas dėl

²⁵ Каллистратова Р.Ф. Установление юридических фактов судом в порядке особого производства. Москва: Государственное издательство юридической литературы, 1958, с. 24.

²⁶ Ten pat, p. 24-25.

fakto, kad teisę nustatantys dokumentai priklauso asmeniui, kurio vardas, tėvo vardas ar pavardė nesutampa su to asmens vardu, tėvo vardu ar pavarde pagal pasą ar gimimo liudijimą. Taip pat priskiria teismo nustatomus faktus: giminystės santykių, vaiko gimimo iš konkrečios motino, santuokos registravimo faktą, t.y. tuos faktus, kurie juos patvirtinančiuose dokumentuose, turi netikslumų.

Įvertinant šios rusų mokslininkės R.Kalistratovos išskirtas tipines grupes atvejų, matyti, kad tai yra neakivaizdaus fakto, t.y. fakto, turinčio formos ar turinio trūkumų, požymiai. Šie požymiai, juos palyginus su CPK 445 straipsnyje įtvirtintomis sąlygomis, reikalingomis juridinę reikšmę turintiems faktams nustatyti, yra tarsi išsamesnis šių sąlygų sąrašas. Todėl, manytina, reikia šiuos atvejus laikyti vienu iš kriterijų, t.y. sąlygų, suponuojančių galimybę nustatyti juridinę reikšmę turinčius faktus teisme.

LR Civilinio proceso kodekse yra įtvirtintos konkrečios teismo nustatomų juridinę reikšmę turinčių faktų rūšys. Kadangi, kaip minėta anksčiau, juridinę reikšmę turintys faktai yra betarpiškai susiję su materialiuoju teisiniu reglamentavimu, kas padeda atskleisti ir fakto teisinį pobūdį. Manytume, jog dėl to yra tikslinga apžvelgti įstatyme įtvirtintus teismo nustatomus juridinę reikšmę turinčius faktus:

Giminystės santykių fakto nustatymas (LR CPK 444 str. 2. d. 1 p.). Giminystės faktai patvirtinami civilinės būklės aktais ir jų pagrindu išduotais liudijimais: gimimo įrašu ir jo pagrindu išduotu gimimo liudijimu arba kitais dokumentais – tėvų santuokos liudijimu, tėvų gimimo liudijimais ir t.t. Civilinės būklės aktus registruoja ir dokumentus apie jų įregistravimą išduoda civilinės metrikacijos institucijos pagal Civilinės metrikacijos taisykles²⁷.

Pirmiausia teismas, nustatydamas giminystės santykių faktą, turi išsiaiškinti ar pareiškėjas susijęs kraujo ryšiu su jo nurodytu asmeniu, t.y. ar pareiškėjas ir jo nurodomas asmuo yra kilę vienas iš kito arba ar jie kilę iš vieno protėvio, nes giminystė yra kraujo ryšys tarp asmenų, kilusių vienas iš kito arba iš bendro protėvio (LR Civilinio kodekso 3.130 str. 1 d.). Be šios aplinkybės, svarbu: koks yra giminystės laipsnis, ar prašomas nustatyti giminystės artumo laipsnis sukels pareiškėjui teisinius padarinius²⁸.

Teisme giminystės faktas gali būti nustatytas tuo atveju, jei nėra dokumentų, patvirtinančių giminystės faktą ir pareiškėjas negali jų gauti kitokia tvarka arba šių prarastų dokumentų negalima atkurti. Taigi, pareiškėjas, prieš kreipdamasis į teismą, turi pareigą kreiptis į civilinės metrikacijos institucijas dėl civilinės būklės akto atkūrimo ar šio dokumento nuorašo išdavimo. Ir tik tuomet, kai šios institucijos to padaryti negali, giminystės santykių faktas nustatomas teisme. Taigi, šios rūšies juridinę reikšmę turinčio fakto nustatymas teisme galimas tik įvykužius išankstinio sprendimo ne teisme reikalavimą.

²⁷ LR Teisingumo ministro 2006-05-19 įsakymu Nr. 1R-160 patvirtintos Civilinės metrikacijos taisyklės// Valstybės žinios. 2006, Nr. 65-2415.

²⁸ LAT 2005-12-29 nutarimas Nr. 56 “Dėl teisės normų, reglamentuojančių juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymą, taikymo teismų praktikoje“. Teismų praktika. 2006. Nr. 24. P. 185.

Giminystės santykių faktas nustatomas tik tada, jei tai turės tam tikrų teisinių padarinių. Pavyzdžiui, norint įgyti teisę į palikimą, svarbu tam tikros linijos ir laipsnio giminystė bei palikimo atsiradimo momentas bei paveldėjimo teisei taikomi įstatymai. Šiandien galiojantis Lietuvos Respublikos CK 5.11 straipsnis nurodo įstatyminius įpėdinius, jų eiliškumą, tačiau kitoks įpėdinių sąrašas bei jų eiliškumas buvo nustatytas senojo, t.y. 1964 m., Lietuvos Respublikos CK redakcijoje, jo 573 straipsnyje²⁹ bei jį pakeitus³⁰. Todėl kiekvieną kartą teismas, nustatydamas juridinę reikšmę turintį faktą – giminystės santykių faktą turi nustatyti pareiškėjo giminystės ryšį palikimo atsiradimo metu. Be to, pažymėtina, kad svarbu ir pagal kurios valstybės įstatymus bus paveldima, nes kitų valstybių įstatymai gali numatyti ir kitokią giminystės liniją ir laipsnį, įpėdinių eiliškumą. Nuo to, beje, gali priklausyti ar prašomas nustatyti giminystės santykių faktas paveldėjimo tikslu yra juridinis ar nėra.

Negali būti nustatyti vaiko tėvystės ar motinystės faktai, negimininių, įvaikinimo teisinių santykių. Jie nustatomi CPK 444 straipsnio 2 dalies 9 punkto pagrindu.

Giminystės santykių fakto nustatymo bylas, numatytas Lietuvos Respublikos CPK 444 straipsnio 2 dalies 1 punkte, reikia skirti nuo civilinės būklės aktų registravimo, įrašų atkūrimo, pakeitimo, papildymo, ištaisymo ar anuliavimo bylų, kurias teismas nagrinėja taip pat ypatingosios teisenos tvarka. Pastarųjų nagrinėjimo tvarka nustatyta CPK XXXII skyriuje (514-516 straipsniuose). Šių bylų esminis skirtumas tas, kad CPK 444 straipsnio 2 dalies 1 punkto pagrindu gali būti nustatytas giminystės santykių faktas tuomet, kai nėra šį faktą patvirtinančių dokumentų (prarasti, dingę), o CPK XXXII skyriuje nustatyta tvarka teismas nagrinėja bylą, kai civilinės būklės aktas (pvz. giminystės santykių faktą patvirtinantis dokumentas) yra, pareiškėjas jį turi, tačiau šis dokumentas yra su turinio trūkumais ir dėl šios priežasties pareiškėjas negali įgyvendinti savo subjektinių teisių. Tokiu atveju dėl dokumente esančių klaidų ištaisymo pareiškėjas gali kreiptis į teismą CPK 514 straipsnyje nustatyta tvarka, beje, prieš tai laikęsis privalomos išankstinės klausimo sprendimo ne teisme tvarkos (CPK 514 straipsnio 2 dalis). Tai ne kartą akcentavo ir Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, formuodamas teisės normų, reglamentuojančių giminystės santykių fakto nustatymą, aiškinimo ir taikymo praktiką nurodydamas, jog giminystės santykių faktas teismine tvarka gali būti nustatomas tik tada, kai asmuo neturi dokumentų, patvirtinančių jo giminystę su kitu asmeniu, ir negali šių dokumentų gauti kitokia tvarka, o siekiamas nustatyti faktas gali sukelti pareiškėjui tam tikrų teisinių padarinių. Kai pareiškėjas turi civilinės metrikacijos įstaigų išduotus dokumentus, tačiau jo turimuose civilinės būklės aktus patvirtinančiuose dokumentuose yra klaidų (netikslumų), dėl kurių giminystės santykiai nėra akivaizdūs, asmuo turi kreiptis dėl tokių klaidų

²⁹ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas// Valstybės žinios, 1964. Nr. 19-138.

³⁰ Lietuvos Respublikos įstatymas dėl Lietuvos Respublikos civilinio kodekso pakeitimo ir papildymo// Valstybės žinios, 1994. Nr. 44-805.

(netikslumų) ištaisymo, pažymėdamas, kad civilinės būklės aktų registravimą, įrašų atkūrimą, pakeitimą, papildymą, ištaisymą reglamentuojančios teisės normos (CPK XXXII skyrius (514–516 straipsniai) nustato privalomą šio klausimo išankstinio sprendimo ne teisme tvarką³¹. Būtent tokią situaciją galima iliustruoti vienu iš Pakruojo rajono apylinkės teisme gautų pareiškimų³², kur pareiškėjos S.J. pareiškimą dėl giminystės santykių fakto nustatymo, t.y. kad Jurgis S. yra jos mirusio tėvo Jono S. tėvas (pareiškėjos senelis), teismas atsisakė priimti pareiškimą kaip nenagrinėtiną teisme CPK XXVI skyriaus nustatyta tvarka, nustatęs, kad giminystės santykių faktą patvirtinantį dokumentą pareiškėja turi, tačiau jis yra su turinio trūkumais (jos nuomone yra klaidų). Todėl pareiškėjai išaiškinta, jog su tokiu reikalavimu (dėl civilinės būklės aktų netikslumų ištaisymo) ji gali kreiptis į teismą CPK 514 str. nustatyta tvarka.

Asmens išlaikymo fakto nustatymas (CPK 444 str. 2 d. 2 p.). Išlaikymo sąvoka įstatymuose nėra pateikiama, tačiau ši sąvoka yra susijusi su lėšų pragyvenimui teikimu, „išlaikymu pripažįstamas jo teikimas pinigais, daiktais, vertybiniais popieriais ir kitais būdais“³³. Išlaikymo reikalingumas ar jo faktinis teikimas įstatymų siejamas su tuo, kad asmuo dėl objektyvių priežasčių neturi pajamų arba jų turi per mažai (nepilnametis), yra nedarbingas dėl savo amžiaus ar sveikatos būklės, ar kitų svarbių priežasčių.

Nustatant šį faktą, teismas turi išsiaiškinti, ar pareiškėjas tikrai buvo kito asmens visiškai išlaikomas, t.y. ar nurodyto asmens teikiamas išlaikymas buvo pareiškėjui vienintelis ir pagrindinis pragyvenimo šaltinis ir ar išlaikymas buvo teikiamas dėl objektyvių priežasčių. Šios kategorijos bylose esminė aplinkybė yra tai, ar išlaikymo faktas, kurį pareiškėjas prašo nustatyti, yra juridinis, t.y. ar pareiškėjui sukels tam tikrų teisinių padarinių ir jį nustačius pasikeis jo teisinis statusas.

Išlaikymo fakto nustatymas paveldėjimo tikslu pagal turinį gali būti dvejopas: jis gali būti susijęs su išlaikymo teikimu ir išlaikymo reikalingumu. Pagal LR CK 5.11 straipsnį, išlaikytiniai nepriskirti prie įstatyminių įpėdinių, o CK 5.20 straipsnyje nurodyti subjektai, kurie įgyja teisę į privalomąją palikimo dalį. Teisė paveldėti, šiuo atveju, susijusi su išlaikymo reikalingumu³⁴, bet ne su išlaikymo teikimu. Būtent Pakruojo rajono apylinkės teisme buvo nagrinėta civilinė byla³⁵, kurioje pareiškėjas J.Ž. prašė nustatyti juridinę reikšmę turintį faktą, kad jo tėvo mirties dieną jam buvo reikalingas išlaikymas, nes jis neįgalus. Tikslas - gauti paveldėjimo teisės liudijimą į privalomąją palikimo dalį.

³¹ LAT CBS teisėjų kolegijos 2007 m. kovo 16 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-116/2007 E N. v V. K., Šiaulių apskrities valstybinei mokesčių inspekcija.

³² Pakruojo rajono apylinkės teismo 2008 m. lapkričio 25 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2-1030-284/2008 S.J. v. Šiaulių apskrities viršininko administracija.

³³ LAT 2005-12-29 nutarimas Nr. 56 „Dėl teisės normų, reglamentuojančių juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymą, taikymo teismų praktikoje“. Teismų praktika. 2006, Nr. 24. P. 186.

³⁴ LAT Civilinių bylų skyriaus konsultacija. 2002 m. kovo 1 d., Nr. A3-58// Teismų praktika. 2002, Nr. 17. P.

³⁵ Pakruojo rajono apylinkės teismo 2009 m. sausio 16 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2-20-287/2009 J.Ž. v. P.Ž.

Kitokia situacija buvo senojo (1964 m.) Lietuvos Respublikos CK redakcijoje. Prie įstatyminių įpėdinių CK 573 straipsnyje buvo priskirti nedarbingi asmenys, kurie mirusiojo buvo išlaikomi ne mažiau kaip vienerius metus iki jo mirties. Taigi, šiuo atveju, išlaikymo faktui juridinė reikšmė suteikta.

Išlaikymo faktas gali būti nustatytas tikslu gauti periodinę draudimo išmoką pagal Nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo įstatymą³⁶. Jeigu apdraustasis dėl nelaimingo atsitikimo darbe, pakeliui į darbą ar iš darbo arba ūmios profesinės ligos, pripažintų draudiminiais įvykiais, miršta, teisę į periodinę draudimo išmoką turi nedarbingi asmenys, kurie buvo mirusiojo išlaikomi arba jo mirties dieną turėjo teisę gauti jo išlaikymą. Pagal 2000 m. CK 6.284 straipsnio 1 dalį teisei į žalos atlyginimą atsirasti asmens mirties atveju pakanka išlaikymo fakto.

Šis faktas taip pat gali būti nustatomas tikslu įgyti teisę į gyvenamąją patalpą (CK 6.588 straipsnis).

Išlaikymo faktas teismine tvarka taip pat gali būti nustatytas tik tuomet, kai pareiškėjas laikėsi privalomos išankstinės šio klausimo sprendimo ne teisme tvarkos, tačiau atitinkamos institucijos (pavyzdžiui, seniūnijos) atsisakė išduoti asmens išlaikymo faktą patvirtinančius dokumentus.

Gimimo, įvaikinimo, santuokos sudarymo ar nutraukimo, partnerystės, mirties ir kitų civilinės būklės aktų įregistravimo faktų nustatymas (CPK 444 str. 2 d. 3 p.). Civilinės būklės aktus, minėta, registruoja civilinės metrikacijos įstaigos, padarydamos atitinkamą įrašą civilinės būklės aktų įrašų knygoje pagal Civilinės metrikacijos taisykles. Fakto įregistravimą patvirtina įrašo pagrindu išduotas liudijimas. Ši juridinę reikšmę turinčio fakto rūšis yra skirta ne pačiam gimimo, įvaikinimo, santuokos sudarymo ar nutraukimo, partnerystės, mirties ar kito civilinės būklės akto fakto nustatymui, bet jo įregistravimo faktui nustatyti. Teismas negali nustatyti atitinkamo civilinės būklės akto įregistravimo fakto, kurio nebuvo arba kuris neregistruotas nustatyta tvarka. Taip pat negalima nustatyti civilinės būklės aktų įregistravimo faktų, kai aktai buvo įregistruoti tvarka, kuri pagal tuo metu galiojančius registravimo vietoje įstatymus negalėjo sukelti jokių teisinių padarinių.

Esminė aplinkybė, ką teismas visais atvejais nustatant civilinės būklės aktų įregistravimo faktą turi išsiaiškinti, - tai faktą, ar nėra išlikusios civilinės būklės aktų registravimo knygos, nes jeigu knygos yra išlikusios, tačiau juose nėra įrašo apie civilinės būklės akto įregistravimą, turi būti laikoma, kad įregistravimo net nebuvo. Taigi, šiuo atveju, teismas tokio civilinės būklės akto įregistravimo fakto nustatyti negali³⁷. Toks faktas neturės juridinės reikšmės.

Šios kategorijos bylose Lietuvos Aukščiausiasis Teismas iš registruojamų civilinės būklės aktų išskyrė įvaikinimo įregistravimo faktą dėl tam tikrų jo ypatumų. Jis nurodė, kad įvaikinimo įregistravimo

³⁶ Lietuvos Respublikos Nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo įstatymas// Valstybės žinios, 1999, Nr. 110-3207; Valstybės žinios, 2003, Nr. 114-5114.

³⁷ LAT 2005-12-29 nutarimas Nr. 56 "Dėl teisės normų, reglamentuojančių juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymą, taikymo teismų praktikoje". Teismų praktika. 2006, Nr. 24. P. 186.

faktui būdinga dviejų juridinių faktų sudėtis: 1) dėl įvaikinimo priimtas valstybinės valdžios institucijos (nuo 2001 m. liepos 1 d. (CK įsigaliojimo) įvaikinimo klausimus sprendžia teismas (CK 3.220 str.) sprendimas; 2) įvaikinimas įregistruotas civilinės metrikacijos įstaigoje. Teisiniai įvaikinimo padariniai atsiranda antrojo juridinio fakto - įvaikinimo įregistravimo - pagrindu, o jeigu pagal 2000 m. CK vaikas įvaikintas teismo sprendimu, - nuo teismo sprendimo įsiteisėjimo, išskyrus CK 3.222 straipsnio 4 dalyje nustatytą išimtį (CK 3.227 str. 2 d.). Tačiau įvaikinimo įregistravimas bus teisėtas tada, jeigu jis atliktas pirmojo juridinio fakto pagrindu. Nustačius, kad civilinės būklės aktų registravimo knygoje įrašas apie įvaikinimą atliktas be valdžios institucijos (nuo 2001-07-01 be teismo) sprendimo dėl įvaikinimo, turėtų būti pripažįstama, kad įvaikinimo įregistravimas nebuvo pagrįstas ir nesukėlė teisinių padarinių. Kartu darytina išvada, kad, nesant įrodymų, jog nebuvo valdžios organo sprendimo dėl įvaikinimo, negalima konstatuoti, kad įvaikinimo įregistravimas savaime nėra teisėtas. Priešingu atveju svarbūs fiziniams asmenims juridinio įvaikinimo teisiniai faktai galėtų būti paneigiami remiantis vien prielaidomis³⁸.

Pažymėtina, kad teismas gali nustatyti atitinkamo civilinės būklės akto įregistravimo faktą tik tada, kai nėra tą faktą patvirtinančių dokumentų. Šiuo atveju privaloma laikytis išankstinės šio klausimo sprendimo ne teisme tvarkos, t.y. pareiškėjas, prieš kreipdamasis į teismą turi kreiptis į atitinkamas institucijas dėl civilinės būklės aktų įrašų atkūrimo ir tik tada, kai atitinkamos institucijos atsisakė išduoti civilinės būklės akto įregistravimo faktą patvirtinančius dokumentus, šiuos įrašus atkurti. Jeigu įregistravimo faktus patvirtinantys dokumentai yra, tačiau juose neteisingai nurodyti duomenys, tokiu atveju gali būti sprendžiamas klausimas tik dėl civilinės būklės aktų registravimo, įrašų atkūrimo, pakeitimo, papildymo, ištaisymo ar anuliavimo CPK 514-516 straipsniuose reglamentuota tvarka.

Teisę nustatančių dokumentų, išskyrus asmens dokumentą, patvirtinantį asmens tapatybę, ir civilinės metrikacijos įstaigų išduodamus liudijimus, priklausymo asmeniui, kurio vardas, pavardė ar tėvo vardas, nurodyti dokumente, nesutampa su to asmens dokumente, patvirtinančiame jo tapatybę, ar gimimo liudijime nurodytais vardu, pavarde ar tėvo vardu, fakto nustatymas (CPK 444 str. 2 d. 4 p.). Teisę nustatantys dokumentai - tai dokumentai, tiesiogiai nustatantys asmens subjektines teises. Tokie dokumentai yra: paveldėjimo teisės liudijimas, vekselis, pažyma apie darbą atitinkamoje įmonėje, įstaigoje ar organizacijoje, darbo stažo trukmę patvirtinantis dokumentas, nukentėjusiojo nuo 1939-1990 metų okupacijų teisinio statuso pažymėjimas; pažymėjimas apie įrašymą į tremiamųjų sąrašą ir t.t., t.y. dokumentas, kurio pagrindu gali atsirasti, pasikeisti ar pasibaigti asmens teisės. Šis faktas gali būti nustatomas, jeigu dokumentuose, patvirtinančiuose tam tikras teises, neteisingai nurodyti asmens vardas, pavardė ar kiti duomenys. Kadangi šiuose dokumentuose duomenys nesutampa su asmens tapatybę

³⁸ LAT 2005-12-29 nutarimu Nr. 56 patvirtinta Lietuvos respublikos teismų praktikos, taikant Civilinį proceso normas, reglamentuojančias juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymą, apžvalga. Teismų praktika. 2006, Nr. 24. P.206.

patvirtinančiais duomenimis, todėl asmuo negali įgyvendinti savo teisių, naudodamas netikslūs dokumentus. Tačiau į teismą dėl teisę nustatančio dokumento priklausymo asmeniui fakto nustatymo asmuo gali kreiptis tik tada, jei dokumente esančių klaidų ištaisyti negalima kita tvarka. Pavyzdžiui Pakruojo rajono apylinkės teismas, nagrinėjęs teisę nustatančio dokumento (pažymos) priklausymą pareiškėjui J.P., pareiškimą tenkino, nustatęs, kad neatitikimas dokumentuose atsirado dėl dokumentuose naudotų vardo trumpinio, bei pareiškėjo motinos nurodytų klaidingų duomenų tremtyje³⁹.

Pagal šį punktą, kaip matyti iš jo formuluotės, teismas negali nustatyti asmens dokumento, patvirtinančio asmens tapatybę, ir civilinės metrikacijos įstaigų išduodamų liudijimų priklausymą atitinkamam asmeniui. Asmens tapatybę patvirtinantys dokumentai šios CPK normos prasme yra: Lietuvos Respublikos piliečio pasas, asmens tapatybės kortelė, tarnybinis pasas, Lietuvos Respublikos pasas⁴⁰. Civilinės metrikacijos įstaigos gali išduoti liudijimus dėl asmens gimimo, asmens mirties, santuokos sudarymo, santuokos nutraukimo, įvaikinimo, tėvystės (motinystės) pripažinimo, vardo ir pavardės, asmens lyties, tautybės pakeitimo, partnerystės, jeigu šie civilinės būklės aktai buvo įregistruoti.

Nustatydamas faktą, kad teisę nustatantis dokumentas priklauso atitinkamam asmeniui, teismas neturi teisės keisti ar papildyti tuose dokumentuose esančių duomenų, t.y. dokumento turinys turi likti toks pats. Be to, nustatydamas dokumento priklausomybę, teismas taip pat neturi spręsti asmens, nurodyto jo asmens dokumente, tapatybės su asmeniu, nurodytu teisę nustatančiame dokumente, klausimo⁴¹.

Pastato, žemės ar miško valdymo nuosavybės teise fakto nustatymas (CPK 444 str. 2 d. 5 p.). Toks faktas teisme nustatomas, kai yra dingę (neiškikę) dokumentai, patvirtinantys pareiškėjo nuosavybės teisę į šį nekilnojamąjį turtą ir pareiškėjas kita, ne teismo tvarka negali jų gauti. Ypatingai svarbus aspektas šiose bylose – tai, jog pastato, žemės ar miško valdymo nuosavybės teise faktas gali būti nustatomas tik tada, kai šis turtas buvo įgytas teisėtai ir nustatyta tvarka. Be abejonės, teismas nagrinėdamas šios rūšies bylas jokių būdu negali įteisinti neteisėtų turto įgijimo faktų.

Pagal šį punktą negali būti nustatomas pastato, žemės ar miško pats valdymo faktas, nes pareiškėjas, prašydamas teismo nustatyti juridinę reikšmę turintį turto valdymo nuosavybės teise faktą, privalo nurodyti, pirmiausia, konkretų nuosavybės teisių įgijimo pagrindą ir patvirtinti jį leistinomis įrodinėjimo priemonėmis. Jeigu nuosavybės teisės įgijimo pagrindą pareiškėjas nurodo sandorį, sandorio sudarymo faktas turi būti įrodinėjamas laikantis sandorio sudarymo metu ir jo sudarymo vietoje galiojusių materialiosios teisės normų, nustatančių tokio sandorio galiojimo sąlygas.

³⁹ Pakruojo rajono apylinkės teismo 2007 m. balandžio 4 d. sprendimas civilinėje byloje Nr. 2-199-287/2007 J.P. v. Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centro Pasipriešinimo dalyvių (rezistentų) teisių komisija.

⁴⁰ LAT 2005-12-29 nutarimu Nr. 56 patvirtinta Lietuvos respublikos teismų praktikos, taikant Civilini proceso normas, reglamentuojančias juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymą, apžvalga. Teismų praktika. 2006, Nr. 24. P.209.

⁴¹ Ten pat. P. 209.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktikoje išaiškinta, kad reikalavimas, pareikštas CPK 444 straipsnio 2 dalies 5 punkto pagrindu dėl nekilnojamojo daikto valdymo nuosavybės teise, nustatomas, jeigu yra šios sąlygos:

- pirma, pareiškėjas įgijo nuosavybės teisę į nekilnojamąjį daiktą įstatymų nustatyta tvarka ir pagrindu (pagal sandorį, pagamindamas daiktą ar kitais CK 4.47 straipsnyje nustatytais pagrindais);
- antra, nuosavybės teisę patvirtinantys dokumentai buvo, tačiau šiuo metu jie yra dingę;
- trečia, nuosavybės teisę patvirtinančių dokumentų negalima gauti ar atkurti neteisimine tvarka;
- ketvirta, nekilnojamas daiktas buvo sukurtas ir įformintas įstatymų nustatyta tvarka⁴².

Pastato valdymo nuosavybės teise faktas gali būti nustatomas, jeigu yra šios sąlygos: 1) pareiškėjas buvo įstatymų nustatyta tvarka ir pagrindu (pagal sandorį, paveldėjimo, statybos būdu ir t.t.) įgijęs nuosavybės teisę; 2) pareiškėjas turėjo nuosavybės teisę patvirtinančius dokumentus, tačiau jie yra dingę. Pagal CPK 444 straipsnio 2 dalies 5 punktą, nors įstatymu nėra apibrėžta, tačiau gali būti nustatytas valdymo nuosavybės teise faktas bet kokiam pastatui, ar jo daliai - gyvenamajam namui, butui, ūkinės komercinės paskirties ar pagalbiniam.

Pastato valdymo nuosavybės teise faktas gali būti nustatytas tik išlikus pastatui. Tokią nuostatą įtvirtinta Lietuvos Aukščiausiojo Teismo kasacine tvarka išnagrinėtoje civilinėje byloje, kurioje pareiškėjas, tikslu statyti naują gyvenamąjį namą senojo vietoje, prašė nustatyti juridinę reikšmę turintį faktą, kad jis nuosavybės teise valdė gyvenamąjį namą, nes yra išlikę buvusios sodybos pamatai. Teismas konstatavo, kad pastato valdymo nuosavybės teise faktas gali būti nustatytas tik išlikus objektui⁴³.

Pagal 444 straipsnio 2 dalies 5 punktą negali būti patvirtinamas nuosavybės teisės įgijimo pagal įgyjamąją senatį faktas, kadangi įstatymu yra numatyta kita šiam faktui nustatyti tvarka, t.y. ji numatyta CPK 530-533 straipsniuose. Negali nustatyti ir pastato (pastato dalies) valdymo nuosavybės teise įgyjamosios senaties (įsisenėjimo teisės) pagrindu faktas. Kai nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atkūrimo tikslu prašoma nustatyti pastato (pastato dalies) valdymo nuosavybės teise įsisenėjimo teisės pagrindu faktą, toks faktas gali būti nustatomas sistemiškai bei atitinkamai taikant CPK XXXIV skyriaus trečiojo skirsnio (CPK 530-533 straipsniai) nuostatas ir atitinkamu laiku bei atitinkamoje Lietuvos Respublikos teritorijos dalyje galiojusių materialinės teisės aktų nuostatas⁴⁴.

Nelaimingo atsitikimo fakto nustatymas (CPK 444 str. 2 d. 6 p.). Nelaimingas atsitikimas darbe – įvykis darbe, įskaitant eismo įvykį darbo laiku, nustatyta tvarka ištirtas ir pripažintas nelaimingu

⁴² LAT CBS teisėjų kolegijos 2010 m. balandžio 8 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-155/2010 UAB „I.“ v. VĮ Registrų centras, Kauno apskrities viršininko administracija ir kt.

⁴³ LAT CBS teisėjų kolegijos 2005 m. spalio 25 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-562/2004, P.V. v. Molėtų rajono savivaldybė, Labanoro regioninis parkas ir kt.

⁴⁴ LAT CBS teisėjų kolegijos 2007 m. balandžio 16 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-164/2007, Z. M., J. J. ir N. J. v. Kauno m. savivaldybė, K. A. ir kt.

atsitikimu darbe, kurio padarinys – darbuotojo trauma (lengva, sunki, mirtina). Įvykis darbe, kai darbuotojas mirė dėl ligos, nesusijusios su darbu, nepriskiriamas prie nelaimingo atsitikimo darbe. Nelaimingas atsitikimas pakeliui į darbą ar iš darbo – įvykis, įskaitant eismo įvykį darbuotojui vykstant į darbą ar iš darbo, įvykęs darbuotojo darbo dienomis kelyje tarp darbovietės ir gyvenamosios vietos, ne darbovietėje esančios vietos, kurioje darbuotojui išmokamas darbo užmokestis; vietos ne darbovietės teritorijoje, kurioje darbuotojas gali būti pertraukos pailsėti ir pavalgyti metu⁴⁵.

Nelaimingo atsitikimo faktas reiškia, kad buvo veiksmai (neveikimas), kurių pasekmė - žmogaus sveikatos sužalojimas arba mirtis. Šis faktas gali būti nustatomas nepriklausomai nuo to, įvykis buvo draudiminis ar nedraudiminis, susijęs ar nesusijęs su darbu⁴⁶.

Dėl tokio fakto dažniausiai atsiranda teisė į žalos atlyginimą (CK 6.283, 6.284 straipsniai, Darbo kodekso 249 straipsnis, Pacientų teisių ir žalos sveikatai atlyginimo įstatymo 1, 12 straipsniai), socialinio draudimo išmokas (Nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo įstatymo 11 straipsnis), valstybinę socialinio draudimo našlių ar našlaičių pensiją (Valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymo 34 straipsnis), draudimo išmokas (Draudimo įstatymo 2 straipsnio 1, 16 dalys, 81 straipsnis) ir kt. Taigi, pareiškėjai, kreipdamiesi į teismą dėl nelaimingo atsitikimo fakto nustatymo turi nurodyti kuriam tikslui – pensijai, pašalpai, invalidumui ar žalos atlyginimui – jam reikia nustatyti faktą.

Darbuotojų saugos ir sveikatos įstatymo⁴⁷ 44 straipsnio 2 dalyje nustatyta, kad visi nelaimingi atsitikimai darbe privalo būti ištirti, tyrimo rezultatai surašyti nustatytos formos dokumentuose ir registruoti Nelaimingų atsitikimų darbe tyrimo ir apskaitos nuostatų⁴⁸ nustatyta tvarka. Pagal šių nuostatų 7 punktą surašomas atitinkamai nelaimingo atsitikimo darbe aktas arba nelaimingo atsitikimo pakeliui į darbą (iš darbo) aktas. Tačiau jeigu nurodyti aktai nebuvo surašyti, nelaimingo atsitikimo darbe faktą gali nustatyti teismas. Šis faktas teismine tvarka gali būti nustatomas tik kai jo neįmanoma nustatyti ne teismo tvarka arba yra dingę šį faktą patvirtinantys dokumentai ir jų neįmanoma atkurti ne teismo tvarka.

Asmens mirties tam tikru laiku ir tam tikromis aplinkybėmis fakto nustatymas (CPK 444 str. 2 d. 7 p.). Teismas nustato šios rūšies faktus tik tada, jeigu civilinės metrikacijos įstaigos atsisako įregistruoti asmens mirtį - privaloma laikytis išankstinės šio klausimo sprendimo ne teisme tvarkos. Šis faktas nustatomas esant pakankamai konkrečiam asmens žūties ar mirties įrodymų ir civilinės metrikacijos

⁴⁵ LR Darbuotojų saugos ir sveikatos įstatymas// Valstybės žinios. 2003, Nr. 70-3170. Taip pat LR Nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo įstatymas. Valstybės žinios. 2003, Nr. 114-5114.

⁴⁶ LAT 2005-12-29 nutarimas Nr. 56 „Dėl teisės normų, reglamentuojančių juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymą, taikymo teismų praktikoje“. Teismų praktika. 2006, Nr. 24. P. 187.

⁴⁷ LR Darbuotojų saugos ir sveikatos įstatymas// Valstybės žinios. 2003, Nr. 70-3170 LR Darbuotojų saugos ir sveikatos įstatymas// Valstybės žinios. 2003, Nr. 70-3170.

⁴⁸ LR Vyriausybės 2004 m. rugsėjo 2 d. nutarimas Nr. 1118 „Dėl nelaimingų atsitikimų darbe tyrimo ir apskaitos nuostatų patvirtinimo“// Valstybės žinios. 2004 Nr. 136-4945.

įstaigoms atsisakius tai įregistruoti. Tokie atvejai gali būti tada, kai nėra pagrindo išduoti asmens mirtį patvirtinančią pažymą (nesant lavono).

Šios kategorijos bylose yra nustatomas tikras, nekeliantis abejonių, asmens mirties faktas, jos data, laikas, vieta bei konkrečios aplinkybės, kuriomis asmuo mirė. Būtent tokius duomenis, tenkinęs pareiškėjos M.B. pareiškimą, nustatė Pakruojo rajono apylinkės teismas: nustatė juridinę reikšmę turintį faktą, kad P.B.B. buvo K.P. vadovaujamo būrio partizanu ir 1945 m. balandžio 18 d. žuvo Medinių kaime, Pasvalio rajone, būdamas sukilimo dalyvis, mūšio su okupacinėmis valdžios struktūromis metu⁴⁹.

Šiuo įstatyminiu pagrindu nustatomas būtent pats mirties faktas, kas yra skirtinga, nei CPK 444 straipsnio 2 dalies 3 punkto pagrindu nustatomo mirties įregistravimo fakto. Pastarasis, kaip minėta anksčiau, yra įregistruotas, tačiau dingę mirties fakto registraciją patvirtinantys dokumentai.

Mirties fakto nustatymas skiriasi ir nuo bylos dėl fizinio asmens paskelbimo mirusiu, nagrinėtinos pagal CPK 449-453 straipsnių taisyklės, kur konstatuojamas spėjamas mirties faktas. Pagal CPK 444 straipsnio 2 dalies 7 punktą nustatomas tikras mirties faktas, jos laikas, aplinkybės, kuriomis asmuo mirė. Asmens mirties faktas nustatomas būdamas akivaizdus ir esant pakankamai įrodymų, kada, kur, kokiomis aplinkybėmis asmuo mirė (žuvo). Šių įrodymų nesant, mirties faktas negali būti nustatomas, o pareiškėjui paaiškinama jo teisė kreiptis dėl fizinio asmens pripažinimo nežinia kur esančiu ar paskelbimo mirusiu⁵⁰.

Pažymėtina, kad šiuo pagrindu nustatčius asmens mirties tam tikru laiku ir tam tikromis aplinkybėmis faktą, asmuo laikomas miręs teismo sprendime nurodytomis aplinkybėmis ir nurodytą datą.

Palikimo priėmimo ir palikimo atsiradimo vietos faktų nustatymas (CPK 444 str. 2 d. 8 p.). Palikimo atsiradimas – tai paveldėjimo teisinių santykių atsiradimas. Palikimas atsiranda mirus fiziniam asmeniui.

Į teismą dažniausiai kreipiamasi nustatyti palikimo priėmimo faktiškai pradėjus turtą valdyti faktą. CK 5.51 straipsnio 1 dalį įpėdinis laikomas priėmusiu palikimą, jeigu jis pradėjo valdyti turtą, juo rūpintis kaip savo turtu (valdo, naudoja ir disponuoja, prižiūri, moka mokesčius, kreipėsi į teismą išreišdamas valią priimti palikimą ir paskirti palikimo administratorių ir pan.). Valdymu, šiuo atveju, laikomas faktinis daikto turėjimas savo žinioje, kuris suteikia valdytojui galimybę tiesiogiai veikti daiktą. LAT CBS išplėstinė teisėjų kolegija yra nurodžiusi, kad „faktiniu turto valdymu paprastai laikoma tai, kad įpėdinis gyvena paveldimame name, juo naudojasi, jį tvarko ir savo aktyviais veiksmais parodo, kad išreiškė savo valią siekdamas įgyti teises į atsiradusį palikimą ir faktiškai pradėjo jį valdyti“⁵¹. Taigi, byloje įrodinėtinos aplinkybės – aktyvių veiksmų atlikimas, kuriais siekiama įgyti nuosavybės teises į palikimą. Kaip taisyklė, tokie veiksmai yra apsigyvenimas palikėjo gyvenamajame name, paveldimo turto priežiūra, jo remontas,

⁴⁹ Pakruojo rajono apylinkės teismo 2007 m. gegužės 14 d. sprendimas civilinėje byloje Nr. 2-300-284/2007 M.B. v Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos centras.

⁵⁰ Laužikas E. Mikelėnas V., Nekrošius V. Civilinio proceso teisė. II tomas. 2005, Vilnius: Justitia. 2005. P. 399.

⁵¹ LAT CBS išplėstinės teisėjų kolegijos 2002 m. rugsėjo 24 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-7-829/2002 G.Š. v M.Š. ir kt.

mokesčių mokėjimas ir t.t. Taip pat Lietuvos Aukščiausiasis Teismas yra ne kartą konstatavęs, jog „ne kiekvienu atveju kokio nors daikto paėmimas reiškia palikimo priėmimą. Palikėjo daiktą įpėdinis gali paimti kitiems įpėdiniams sutikus, jiems leidus, kaip mirusiojo atminimą. Paveldėjimo teisėje ir teismų praktikoje palikimo priėmimu nelaikoma palikėjo drabužių, asmeninių dokumentų, laiškų, rankraščių, apdovanojimų, atestatų, šeimos suvenyrų ir relikvijų pasidalijimas tarp įpėdinių arba šių daiktų perdavimas vienam iš įpėdinių kitų įpėdinių sutikimu (žr., pvz., LAT CBS 2006 m. balandžio 5 d. nutartį civilinėje byloje Nr. 3K-3-247/2006 Z. K. v. B. L., T. K.). Toks daiktų paėmimas nelaikomas palikimo priėmimu, jeigu įpėdinis nesirūpino palikimu, jo netvarkė, neprižiūrėjo, nemokėjo mokesčių, nedalyvavo kartu su kitais įpėdiniais disponuojant daiktais, įeinančiais į palikimo sudėtį. Be to, paveldėjimo teisėje konkretaus daikto paėmimas nelaikomas palikimo priėmimu, jeigu įpėdinis nevykdė paveldėto turto savininko (bendraturčio) pareigų ir neigyvendino teisių į tą turtą (t.y. nemokėjo mokesčių, nesaugojo turto, nesirūpino juo ir pan.) ilgą laiką tarpą po palikimo atsiradimo“⁵².

Tai, kad palikimą, nepriklausomai nuo jo priėmimo būdo, yra priėmę kiti įstatyminiai įpėdiniai, nėra pagrindas atsisakyti nagrinėti prašymą dėl palikimo priėmimo arba palikimo atsiradimo vietos fakto nustatymo. Jeigu testamentu konkretus turtas paliktas kitam įpėdiniui, bet yra kito, testamentu nepalikto turto, teismine tvarka gali būti nustatytas palikimo priėmimo faktas. Jeigu testamentu konkretus ar visas turtas paliktas kitam įpėdiniui, o pareiškėjas turi teisę į privalomąją palikimo dalį, prašymas dėl palikimo priėmimo arba palikimo atsiradimo vietos fakto nustatymo teisme gali būti nagrinėtinas⁵³.

Teismas, nustatydamas palikimo priėmimo, taip pat palikimo atsiradimo vietos faktus, neturi aiškinti ar konstatuoti palikto turto kiekio, jo dalių. Tačiau jeigu į turtą, kuriam pareiškėjas prašo nustatyti palikimo priėmimo arba palikimo atsiradimo vietos faktą, yra kitam įpėdiniui išduotas paveldėjimo teisės liudijimas, ypatingosios teisenos tvarka toks faktas negali būti nustatomas, nes jis tiesiogiai susijęs su šio liudijimo nugincijimu⁵⁴.

Bylose dėl palikimo priėmimo fakto nustatymo, kai įpėdiniai faktiškai pradėjo paveldimą turtą valdyti, iškyla įstatymo taikymo laiko, o kai kada ir vietos klausimai. Sprendžiant palikimo priėmimo, taip pat palikimo atsiradimo vietos fakto nustatymą, būtina atsižvelgti į tai, kaip šie santykiai buvo reglamentuoti palikimo atsiradimo momentu. Kadangi palikimo atsiradimo vieta yra laikoma paskutinė nuolatinė palikėjo gyvenamoji vieta, ją nustatyti yra svarbu siekiant sužinoti, kokios valstybės įstatymai taikomi paveldėjimui, nes LR Civilinio kodekso 1.61 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad paveldėjimo

⁵² LAT CBS teisėjų kolegijos 2007 m. kovo 5 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-86/2007 V.Ž. v A.J., Z.T.N, Panevėžio apskrities VMI.

⁵³ LAT CBS teisėjų kolegijos 2006 m. balandžio 10 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-262/2006 O.K. v J.M., G.P., A.M.

⁵⁴ LAT 2005-12-29 nutarimu Nr. 56 patvirtinta Lietuvos respublikos teismų praktikos, taikant Civilini proceso normas, reglamentuojančias juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymą, apžvalga. Teismų praktika. 2006, Nr. 24. P. 217.

santykiams taikoma paskutinės palikėjo gyvenamosios vietos valstybės teisė, o nekilnojamojo daikto paveldėjimo santykiams taikoma nekilnojamojo daikto buvimo vietos valstybės teisė (CK 5.4 str.).

Svarbu pažymėti, kad dėl palikimo priėmimo fakto nustatymo dažniausiai yra kreipiamasi praėjus pakankamai daug laiko po to, kai palikimas atsirado. Tokiu būdu yra praleisti įstatyme įtvirtinti terminai palikimui priimti (pvz. 2000 m. CK 5.50 str. 3 d. - trijų mėnesių, 1964 m. CK 587 str. 3 d. - šešių mėnesių terminas). Terminas palikimui priimti gali būti pratęstas (atnaujintas), jei jis praleistas dėl svarbių priežasčių, pateikiant teismui tai patvirtinančius (objektyvių priežasčių) įrodymus. Be abejonės, naudingiau asmenims kreiptis į teismą prašant nustatyti palikimo priėmimo faktą, nei pratęsti (atnaujinti) terminą palikimui priimti, nes vargu ar būtų galima pateisinti buvus svarbių aplinkybių ilgą laikotarpį, pavyzdžiui, kai į teismą dėl palikimo priėmimo faktiškai pradėjus turtą valdyti fakto nustatymo kreipiamasi praėjus net 14 metų po palikimo atsiradimo momento⁵⁵.

Palikimo priėmimo fakto negali patvirtinti kitos institucijos ar pareigūnai (pvz. seniūnai). Tai yra išimtinai teismų kompetencijoje⁵⁶.

Kitokių juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymas (CPK 444 str. 2 d. 9 p.). Minėta, kad CPK 444 straipsnyje pateiktas juridinę reikšmę turinčių faktų, kuriuos gali nustatyti teismas, sąrašas nėra baigtinis. CPK 444 straipsnio 2 dalies 9 punktą leidžia teismui, esant įstatymo leidėjo CPK 445 straipsnyje įtvirtintoms sąlygoms, nustatyti ir kitokius juridinę reikšmę turinčius faktus. Ši norma yra procesinis pagrindas nustatyti visus kitokius juridinę reikšmę turinčius faktus, kuriuos, kaip minėta aukščiau, nurodė Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Senatas⁵⁷.

Aptartini keletas juridinę reikšmę turinčių faktų, kurie buvo nustatyti šiuo įstatyminiu pagrindu ir Pakruojo rajono apylinkės teisme.

Asmuo turi teisę kreiptis į teismą su pareiškimu nustatyti juridinę reikšmę turintį faktą, jog pabėgo, pasislėpė ar kitaip išvengė trėmimo, buvo įkalintas be teismo sprendimo, nukentėjo represinių ar baudžiamųjų akcijų metu ir t.t., kas yra pagrindas pripažinti asmens, nukentėjusio nuo 1939-1990 metų okupacijų, teisinį statusą. Toks juridinę reikšmę turinčio fakto nustatymas teisme galimas tik tada, kai Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras konstatuoja duomenų nepakankamumą, patvirtinančių pagrindą asmenį pripažinti nukentėjusiu nuo 1939-1990 metų okupacijų. Faktas, kad pareiškėjai K.Š. ir V.M. jų tėvo V.Š. įkalinimo metu (laikotarpiu nuo 1944-12-29 iki 1957-01-26), būdami nepilnamečiais politinio kalinio vaikais, su šeima negalėjo legaliai gyventi ankstesnėje nuolatinėje

⁵⁵ Pakruojo rajono apylinkės teismo 2002 m. rugsėjo 16 d. sprendimas civilinėje byloje Nr. 2-651-284/2009 J.B. v. Šiaulių apskrities VMI.

⁵⁶ LAT 2005-12-29 nutarimu Nr. 56 patvirtinta Lietuvos respublikos teismų praktikos, taikant Civilini proceso normas, reglamentuojančias juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymą, apžvalga. Teismų praktika. 2006, Nr. 24. P. 216.

⁵⁷ LAT 2005-12-29 nutarimas Nr. 56 "Dėl teisės normų, reglamentuojančių juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymą, taikymo teismų praktikoje". Teismų praktika. 2006, Nr. 24. P. 188-190.

gyvenamojoje vietoje ir turėjo slapstytis buvo nustatytas Pakruojo rajono apylinkės teisme civilinėje byloje Nr. 2-50-744/2009⁵⁸, nes Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras atsisakė pripažinti pareiškėjus nukentėjusiais nuo 1939-1990 metų okupacijų dėl duomenų nepakankamumo. Analogiška priežastis buvo pagrindas nustatyti pareiškėjui A.Z. juridinę reikšmę turintį faktą, kad jis po įrašymo 1951-10-02 į asmenų, numatytų ištremti iš Lietuvos TSR už Lietuvos TSR ribų, sąrašą, negalėjo legaliai gyventi ankstesnėje nuolatinėje gyvenamojoje vietoje ir slapstėsi nuo trėmimo laikotarpiu nuo 1951 m. spalio mėn. iki 1954 m. gegužės mėn.⁵⁹. Šios ir nepaminėtos civilinės bylos, rodo, jog tokius faktus teismas priskiria prie juridinę reikšmę turinčių faktų, kurie asmenims sukelia teisinius padarinius. Teismas sprendimu tik konstatuoja konkretų pagrindą: pabėgo, pasislėpė ar kitaip išvengė trėmimo; buvo įkalintas be teismo sprendimo, nukentėjo represinių ar baudžiamųjų akcijų metu ir kt., kuriuo remiantis gali būti nustatytas atitinkamas nukentėjusiojo statusas. Teismas neturi teisės konstatuoti pareiškėjo teisinio statuso ar nurodyti, kokiai asmenų, nukentėjusių nuo okupacijų, grupei jis priskirtinas⁶⁰.

Analogiška situacija yra nustatant juridinę reikšmę turintį faktą dėl pasipriešinimo 1949-1990 metų okupacijoms dalyviu pripažinimo. Kario savanorio ir laisvės kovų dalyvio teisinį statusą pripažįsta Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras vadovaudamasis LR Pasipriešinimo 1940-1990 metų okupacijoms dalyvių teisinio statuso įstatymu⁶¹. Teismas tik konstatuoja konkretų pagrindą (buvo 1941 metų birželio sukilimo dalyvis, partizanas, partizanų ryšininkas ir kt.), kuriuo remdamasis Centras gali pripažinti kario savanorio ar laisvės kovų dalyvio teisinį statusą. Teismas neturi teisės konstatuoti pareiškėjo teisinio statuso.

Kalbant apie kitokius, nei CPK 444 straipsnio 2 dalies 1 – 8 punktuose nurodytus, teismo nustatomus juridinę reikšmę turinčių faktus, būtina išskirti dar keletą jų. Kaip matyti iš teismų praktikos, t.y. tiek Lietuvos Aukščiausiojo Teismo, tiek Pakruojo rajono apylinkės teisme nagrinėtų bylų dėl juridinę reikšmę turinčių faktų, asmenys kreipiasi į teismą dėl darbo laikotarpių, dirbtų iki 1993 m. gruodžio 31 d., nustatymo. Toks juridinę reikšmę turintis faktas nustatomas tikslu perskaičiuoti pensijos dydį, nes į valstybinio socialinio pensijų draudimo stažą nebuvo įskaitytas darbo laikotarpis, dirbtas iki 1993 m. gruodžio 31 d. Tokią situaciją pailiustruoja LAT CBS teisėjų kolegijos 2010 m. sausio 10 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-5/2010, kur pareiškėja D.M.A. pateikė teismui pareiškimą dėl juridinę reikšmę turinčio fakto nustatymo, t.y. prašydama teismo nustatyti, kad ji 1966–1976 metais dirbo atitinkamoje

⁵⁸ Pakruojo rajono apylinkės teismo 2009 m. sausio 16 d. sprendimas civilinėje byloje Nr. 2-50-744/2009 V.M., K.Š. v. Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras.

⁵⁹ Pakruojo rajono apylinkės teismo 2009 m. liepos 2 d. sprendimas civilinėje byloje Nr. 2-464-287/2009 A.Z. v. Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras.

⁶⁰ LAT 2005-12-29 nutarimu Nr. 56 patvirtinta Lietuvos respublikos teismų praktikos, taikant Civilinį proceso normas, reglamentuojančias juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymą, apžvalga. Teismų praktika. 2006, Nr. 24. P. 220.

⁶¹ Valstybės žinios, 2007, Nr. 81-3311.

darbovietėje, kadangi darbo stažą patvirtinantys dokumentai neišlikę, o stažas reikšmingas apskaičiuojant senatvės pensijos ir draudžiamųjų pajamų dydį. Teisėjų kolegija šioje byloje konstatavo, kad pareiškėja negali pateikti darbo stažą patvirtinančių dokumentų, nes jie neišlikę, į archyvą neperduoti, negalima kitokia, t.y. ne teismo, tvarka gauti dokumentų, patvirtinančių jos darbo stažą nurodytu laikotarpiu. Nustačius prašomą juridinę reikšmę turintį faktą, pareiškėjai būtų paskirta didesnė, negu apskaičiuota ir mokama, valstybinė socialinio draudimo senatvės pensija. Taigi, yra visos įstatyme nustatytos sąlygos, suteikiančios teisę pareiškėjai kreiptis į teismą dėl juridinę reikšmę turinčio fakto nustatymo, todėl remiantis Lietuvos Respublikos CPK 444 straipsnio 2 dalies 9 punktu, dėl to, kad visi įmonės, įstaigos, organizacijos dokumentai ar jų dalis neišsaugoti, nepaisant priežasčių, nurodyti darbo laikotarpiai asmens prašymu gali būti nustatomi teismine tvarka. Teisėjų kolegija pažymėjo, kad nei Valstybinio socialinio draudimo fondo valdybai, nei jos teritoriniams skyriams tokios teisės nesuteikta⁶².

Dėl darbo laikotarpių, dirbtų iki 1993 m. gruodžio 31 d., nustatymo, nes darbo stažą patvirtinantys dokumentai neišlikę (sunaikinti gaisro metu, ar neperduoti į archyvą) nagrinėta ne viena byla ir Pakruojo rajono apylinkės teisme. Tai gausiausia šios kategorijos bylų rūšių iš CPK 444 straipsnio 2 dalies 9 punkto pagrindu teismo nustatomų juridinę reikšmę turinčių faktų. Kaip parodė šių bylų analizė, pareiškėjų darbo laikotarpiai, kurie nebuvo įskaičiuoti į darbo stažą pensijai gauti, teismo nustatyti būtent tais atvejais, kada dokumentai apie jų darbą neišlikę (dokumentai sudegę) arba jie neperduoti į archyvus. Buvo netenkinti pareiškimai, kada dokumentai yra išlikę, tačiau duomenų apie pareiškėjų darbą nėra, nes pagrindiniai dokumentai, patvirtinantys darbo stažą: asmens bylos, įsakymų bylos (kadru klausimais), asmens sąskaitos kortelės yra išlikę ir perduoti saugojimui į archyvą, tik juose nėra duomenų apie pareiškėją J.G.⁶³.

Taigi, apibendrinant išdėstytą, galima teigti, jog esant CPK 445 straipsnyje įtvirtintomis sąlygomis, reikalingomis juridinę reikšmę turintiems faktams nustatyti, nesant kitos jiems nustatyti tvarkos, nei teismine tvarka, o juos nustačius, konkrečioje situacijoje atsiras pareiškėjui teisiniai padariniai, asmuo gali kreiptis į teismą prašydamas nustatyti ir kitokius juridinę reikšmę turinčius faktus, nei įvardinti įstatymo leidėjo CPK 444 straipsnio 2 dalies 1-8 punktuose. Be to, aptarti kitokie juridinę reikšmę turintys faktai, nustatyti teismų CPK 444 straipsnio 2 dalies 9 punkto pagrindu, visiškai atitinka rusų mokslininkės R.Kalistratovos išskirtus atvejus, kada galimas neakivaizdžių faktų nustatymas teisme.

⁶² LAT CBS teisėjų kolegijos 2010 m. sausio 10 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-5/2010 D.M.A. v. VSDFV Marijampolės skyrius.

⁶³ Pakruojo rajono apylinkės teismo 2008 m. birželio 26 d. sprendimas civilinėje byloje Nr. 2-364-287/2008 J.G. v. VSDFV Pakruojo skyrius.

2. BYLŲ DĖL JURIDINĘ REIKŠMĘ TURINČIŲ FAKTŲ NUSTATYMO VIETA YPATINGOJOJE TEISENOJE

Bylų dėl juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo nagrinėjimas numatytas CPK XXVI skyriuje, kur įtvirtintos ypatingosios teisenos taisyklės.

Civilinio proceso teisės teorijoje yra teigiama, jog ypatingosios teisenos bylos iš esmės nėra „grynai teisminės“⁶⁴, taigi, jos gali būti sprendžiamos ir kitų valstybės valdžios institucijų. Į klausimą kodėl įstatymo leidėjas priskyrė bylas dėl juridinę reikšmę turinčio fakto nustatymo nagrinėti teismui, matyt, reikėtų ieškoti atsakymo ypatingosios teisenos prigimtyje, paskirtyje. Tačiau atsižvelgiant į tai, kad šio darbo apimtis ribota ir šis darbas yra skirtas išimtinai bylų dėl juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo nagrinėjimo ypatumams išskirti ir nustatyti, todėl ypatingoji teisena nagrinėtina tik bendrais bruožais atsakant į klausimą kokios tai bylos, kodėl bylos dėl juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo yra perduotos nagrinėti būtent ypatingąja teisena.

Kaip nurodo A.Driukas ir V.Valančius, ypatingoji teisena - tai apsauginė teisena. Jos paskirtis – padėti įgyvendinti ir realizuoti subjektines teises, kurios nėra pažeistos“⁶⁵. Šie autoriai ypatingąją teisena apibrėžia kaip „specialią bylų nagrinėjimo tvarką, kai byla nagrinėjama ne pagal bendrąsias ginčo (ieškinio) proceso taisykles, o pagal specialias taisykles, kurios nustato bylos nagrinėjimo tvarką, leidžiančią greičiau išnagrinėti bylą“⁶⁶. Taigi, įstatymu yra siekiama apginti piliečių ir organizacijų asmenines ir turtines teises, dėl kurių dar nėra ginčo, tačiau yra realus pavojus, kad ateityje jos gali būti pažeistos, todėl vienu atveju valstybė veikia kaip iškilusių konfliktų sprendėja (ginčo teisejoje teismo priimami priverstinai vykdomi sprendimai), kitu atveju valstybė įsikiša anksčiau – dalyvauja sukuriant tam tikrus teisinius santykius arba materialinių subjektinių teisių įgyvendinimo procese, kad ateityje būtų išvengta konfliktų arba kad būtų užtikrinti mažiau apsaugotos teisinio santykio šalies interesai (teismo veikla ypatingojoje teisejoje)⁶⁷.

Civilinio proceso teisės teorijoje yra pripažįstama, kad dviejų savarankiškų teisenos sistemų egzistavimą daugelyje Europos valstybių nulėmė romėnų civilinės teisės recepcija. Jau romėnų proceso teisėje buvo žinomos dvi pagrindinės: ginčo ir savanoriškoji, teisenos formos, o esminis bruožas, lėmęs savarankiškos ypatingosios teisenos susiformavimą,- ypatingas valstybės interesas, kai ji privalo save identifikuoti su privačiu asmeniu, dalyvaujančiu tam tikruose privataus pobūdžio teisiniuose santykiuose,

⁶⁴ Nekrošius V. Civilinis procesas: koncentruotumo principas ir jo įgyvendinimo galimybės. Vilnius: Justitia, 2002, p. 201.

⁶⁵ Driukas A., Valančius V. Civilinis procesas: teorija ir praktika. I tomas. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005. P. 79.

⁶⁶ Driukas A., Valančius V. Civilinis procesas: teorija ir praktika. IV tomas. Vilnius: VĮ Registrų centras, 2009. P. 598.

⁶⁷ Žemkauskienė I. Ypatingosios teisenos reformos prielaidos// Jurisprudencija, 2003, t. 37 (29), p. 44.

ir viešasis interesas, kad tam tikrų sąlygų egzistavimas prieš priimant vienokią ar kitokią sprendimą būtų patikrintas itin kruopščiai, o tikrinančiojo teisės nebūtų varžomos šių teisinių santykių dalyvių valios⁶⁸. Toki ypatingosios teisenos apibrėžimą suponuoja pagrindinis šios teisenos tikslas – sukurti sąlygas tinkamai įgyvendinti materialinę teisę.

LR Civilinio proceso kodekse įtvirtintas socialinio civilinio proceso modelis. Daug idėjų, kas liečia ypatingąją teisena, Lietuva perėmė iš Vokietijos ir Austrijos ypatingosios teisenos. Nuo 2003 m. sausio 1 d. įsigaliojusiame Civilinio proceso kodekse, skirtingai nei senajame CPK⁶⁹, yra įtvirtinta „germaniškoji“ ypatingosios teisenos koncepcija, t.y. šiandien ypatingosios teisenos reglamentavimas yra pagrįstas tikslingumo teorija, o ne dalyko teorija, kuri buvo įtvirtinta senajame CPK.

Bylos, nagrinėtinos ypatingosios teisenos tvarka, 1964 metų Civilinio proceso kodekse buvo priskirtos remiantis „dalyko“ teorija. Bylų, nagrinėtinų ieškinio ir ypatingosios teisenos tvarka, pagrindinis atribojimo kriterijus – ginčo dėl teisės buvimas ar nebuvimas, t.y. bylos, kuriose nėra ginčo dėl teisės nagrinėtinos ypatingąją teisena, o ieškinio teisena sprendžiamos ginčo bylos. Būtent šios teorijos pagrindu ypatingąją teisena nagrinėtinos bylos, atskiriant jas nuo ieškinio teisenos, buvo įvardijami bendrieji bruožai: ginčo dėl teisės ir šalių su priešingais interesais nebuvimas. Bylos dėl juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo taip pat pagal senąjį CPK, buvo priskirtos ypatingajai teisei. Tuo metu galiojusio CPK normos, reglamentavusios ypatingąją teisena nagrinėtinas bylas, numatė, jog kilus ginčui dėl teisės, kuris nagrinėtinas ieškininės teisenos tvarka, teismas pareiškimą turi palikti nenagrinėtu, o suinteresuotiems asmenims paaiškinti, jog jie gali pareikšti ieškinį bendra tvarka (CPK 271 straipsnio 3 dalis). Taigi, buvo pripažįstama, kad bylos, priskirtos nagrinėti ypatingosios teisenos tvarka, yra kai kurios savo prigimtimi ginčo bylos, t.y. bylos, kuriose yra aiškiai išreikštas ginčas, todėl toks bylų priskyrimas neatitiko ypatingosios teisenos esmės. Be to, senajame CPK buvęs teisinis reglamentavimas sąlygojo dviejų procesų būtinumą. Tuo tikslu reformuota ypatingoji teisena rengiant naująjį Civilinio proceso kodeksą. Projekto rengimo darbo grupei priimtina pasirodė germaniškoji ypatingosios teisenos koncepcija, kurioje ginčo dėl teisės buvimas ar nebuvimas nevaizduoja praktiškai jokio didesnio vaidmens, o byla, jeigu ji yra priskirtina ypatingosios teisenos veiklos sferai, čia bus išnagrinėta nepriklausomai nuo ginčo dėl teisės buvimo ar nebuvimo. Taigi, kuria iš teisenų turi būti nagrinėjama byla, apsprendžia ne ginčo dėl teisės buvimas ar nebuvimas, bet konkrečios bylos pobūdis⁷⁰. Todėl šiandienos Civilinio proceso kodekse

⁶⁸ Nekrošius V. Ypatingoji teisena civiliniame procese – prigimtis, esmė, santykis su ieškinine teisena ir reforma (lyginamoji analizė) // Teisė. 1999, Nr. 33 (3), p. 48.

⁶⁹ Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas// Valstybės žinios. 1964, Nr. 19-139.

⁷⁰ 2002 m. Civilinio proceso kodekso projektas. Aiškinamasis raštas // http://www3.lts.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=152966&p_query=&p_tr2=

svarbiausiu kriterijumi, kuriuo remiantis byla priskiriama nagrinėti ypatingosios teisenos tvarka, yra ne ginčo dėl teisės buvimas ar nebuvimas, o tikslingumas.

Taigi, sprendžiant ginčo ir ypatingosios teisenos atribojimo problemas, Lietuvoje pasirinkta pozityvistinė teorija, kurioje pripažįstama, kad ypatingąją teisena nagrinėjamos bylos, kurias valstybė tikslingumo sumetimais (atsižvelgdama į viešąjį interesą, bylos išnagrinėjimo greitumo ir proceso paprastumo poreikį) įstatymu priskyrė prie ypatingosios teisenos bylų. Tad vienintelis motyvas, nustatant bylos nagrinėjimo tvarką yra tikslingumas, o aiškaus šių teisenų apribojimo kriterijaus nėra ir negali būti⁷¹. Vadinasi kai egzistuoja viešasis interesas, kad tam tikroje byloje teisėjas vadovautųsi inkviziciniu principu, kad turėtų teisę neatsižvelgdamas į šalių valią pradėti bylą ir kaip galima greičiau ją išnagrinėtų ir nebūtų susietas tik bylos dalyvių argumentais, valstybė įstatymu skiria tokias bylas nagrinėti ypatingąją teisena. Taigi, tam tikros kategorijos bylos priskyrimas vienai ar kitai teisei yra paremtas tikslingumu bei įstatymo leidėjo valia⁷². Todėl atsakant į klausimą kuo pasižymi bylos, įstatymo leidėjo priskirtos ypatingajai teisei, matyti, kad teorijoje skiriami bylų požymiai – viešo intereso buvimas (nedispozityvios bylos), ypatingas proceso paprastumo ir bylų nagrinėjimo operatyvumo poreikis⁷³.

Vienas iš ypatingosios teisenos bruožų – jos glaudus santykis su materialine teise, nes materialinės teisės normos nustato ypatingosios teisenos normų taikymo sąlygas ir dėl tokio glaudaus ypatingosios teisenos ir materialinės teisės santykio bei dėl to, kad ypatingąją teisena nagrinėjami skirtingos materialinės teisinės prigimties klausimai, bylos priskiriamos šiai teisei vadovaujantis „sąrašo“ principu⁷⁴. Tai reiškia, kad tik bylos, kurias įstatymų leidėjas išakmiai įvardija, yra nagrinėjamos ypatingąją teisena. Šiandieninio Civilinio proceso kodekso 442 straipsnyje yra nustatytas sąrašas bylų, kurios nagrinėtinos ypatingosios teisenos tvarka. Išanalizavus šių bylų sąrašą, galima išskirti teismo nagrinėjamas bylas, kuriose teismas nustato ar patvirtina faktus, kurių pagrindu atsiranda, pasikeičia ar nutrūksta atitinkami teisiniai santykiai (pavyzdžiui bylos dėl juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo, bylos dėl teisių pagal prarastus pareikštinius vertybinius dokumentus atkūrimo, bylos dėl daiktinių teisių ir t.t.), bei teismas nustato asmens teisinį statusą (pavyzdžiui bylos dėl fizinio asmens paskelbimo mirusiu ar nežinia kur esančiu, bylos dėl fizinio asmens pripažinimo neveiksniu arba ribotai veiksniumi ir nepilnamečio pripažinimo veiksniumi (emancipuotu)). Kaip minėta, įstatymo leidėjas šį sąrašą sudarė atsižvelgdamas į bylų pobūdį ir tikslingumą. Anot I.Žemkauskienės, pačios bylos pobūdis bei valstybės interesas, kad būtų

⁷¹ Nekrošius V. Ypatingoji teisena civiliniame procese – prigimtis, esmė, santykis su ieškinine teise ir reforma (lyginamoji analizė) // Teisė. 1999, Nr. 33 (3), p. 49.

⁷² Жеруолис Ю. Сущность советского гражданского процесса. Вильнюс, 1969, с. 175.

⁷³ Nekrošius V. Civilinis procesas: koncentruotumo principas ir jo įgyvendinimo galimybės. Vilnius: Justitia, 2002, p. 205.

⁷⁴ Ten pat. P. 47.

užtikrinta efektyvi civilinės materialinės subjekcinės teisės apsauga bei jos įgyvendinimas, lemia bylos priskyrimą ypatingosios teisenos byloms, kitaip teorijoje kartais vadinamoms „teisės apsaugos“ byloms⁷⁵.

Pirmųjų grupei priklauso ir bylos dėl juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo. Todėl svarbu nustatyti, kodėl šios bylos įstatymo leidėjo yra priskirtos nagrinėti ypatingąja teiseną.

Minėta, kad byla priskiriama ypatingajai teisei, jei egzistuoja viešasis interesas. Išanalizavus Civilinio proceso kodekso 444 straipsnyje pateiktų teismo nagrinėjamų bylų dėl juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo sąrašą, reikia pritarti V.Balyno, analizavusio bylų dėl pastato, žemės ar miško valdymo nuosavybės teise fakto nustatymo nagrinėjimo ypatumus, nuomonei, kad ne tik šios kategorijos bylos (CPK 444 straipsnio 2 dalies 5 punktas), bet ir kitos bylos akivaizdžiai yra privataus pobūdžio – jos susijusios su privačios asmens teisės įgyvendinimo galimybe⁷⁶. Taigi, reikia pripažinti, kad įstatymų leidėjas, matyt, ne besąlyginiu viešo bylų pobūdžio požymiu vadovaudamasis priskyrė bylas dėl juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo nagrinėti ypatingosios teisenos tvarka. Ypatingo valstybės intereso egzistavimą šiose bylose, manytina, nulemia nebent šiose bylose sprendžiamų klausimų svarba, nes nuo nustatytų faktų priklauso asmenų asmeninių ar turtinių teisių atsiradimas, pasikeitimas ar pabaiga, jais yra siekiama sukurti sąlygas tinkamai įgyvendinti materialinę teisę.

Vertinant bylose dėl juridinę reikšmę turinčio fakto nustatymo egzistuojantį viešąjį interesą, galima pasakyti, kad dėl nustatomų faktų svarbos šios bylos yra perduotos nagrinėti nepriklausomoms institucijoms - būtent teismams, o ne vykdomosios valdžios institucijoms. Minėta, kad šios bylos yra privataus pobūdžio, tačiau valstybė turi pareigą užtikrinti asmenų subjektyvių teisių apsaugą ir jų tinkamą įgyvendinimą. Šiuo atveju, asmenų (pareiškėjo) interesų apsauga yra viena iš teismo atliekamų funkcijų ir teismas dalyvauja sukuriant tam tikrus teisinius santykius, padeda asmeniui įgyvendinti materialiąsias subjektyvias teises tam, kad ateityje jam atsirastų norimi teisiniai padariniai, be to, kad būtų išvengta konfliktų ateityje. Pažymėtina ir tai, kad šiandieninio civilinio proceso tikslai, paskirtis ir principai yra paremti socialinio civilinio proceso mokyklos pagrindu, o kadangi šios ideologijos atstovo F.Kleino nuomone procesas yra viešosios teisės dalis, savaime įpareigoja šalia privačių interesų gynimo rūpintis ir visuomenės interesų užtikrinimu⁷⁷.

Faktas, kurį nustato teismas, turi formos ar turinio trūkumų, t.y. juridinis faktas nėra akivaizdus, nėra tą faktą patvirtinančių dokumentų. Teismo procesas, matyt, yra geriausiai pritaikytas nustatyti neakivaizdžius faktus, nes teismas turi teisingai ir tiksliai taikyti materialiosios teisės normas, aiškintis jų turinį, tikrinti, ar atitinkamos aplinkybės buvo ar ne, atsižvelgdamas į tikslą, kurio yra siekiama nustatant

⁷⁵ Žemkauskienė I. Ypatingosios teisenos reformos prielaidos// Jurisprudencija, 2003, t. 37 (29), p. 44.

⁷⁶ Balynas V. Bylų dėl pastato, žemės ar miško valdymo nuosavybės teise fakto nustatymo nagrinėjimo ypatingosios teisenos tvarka problemos// Jurisprudencija, 2003, t. 40 (32). P. 94.

⁷⁷ Nekrošius V. Civilinis procesas: koncentruotumo principas ir jo įgyvendinimo galimybės. Vilnius: Justitia, 2002. P. 25.

faktą, nuspręsti, ar asmens prašomas nustatyti faktas jam sukels teisinius padarinius ir t.t.. Todėl galima dėl minėtų motyvų pripažinti, kad tam tikras valstybės interesas šiose bylose, yra, ir bylos dėl juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo perduotos nagrinėti teismui yra pagrįstai, nes „teismo procesas turi daugiau saugiklių ir galimybių išspręsti neaiškias teises situacijas, teismo sprendimas suteikia patikimumo garantiją“⁷⁸. Be to, teismas, sprenddamas ypatingosios teisenos bylas, o tuo pačiu ir bylas dėl juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo, veikia jau ne kaip „nepriklausomas ginčų sprendimo arbitras“, turintis nustatyti materialią tiesą (ginčo teisenoje), bet kaip materialinių teisės normų įgyvendinimo „administratorius“, nes ypatingojoje teisenoje keliamas uždavinys - nustatyti objektyvią tiesą⁷⁹.

Minėta, jog bylos, nagrinėtinos ypatingąja teiseną, priskirtos įstatymo leidėjo atsižvelgiant į tikslingumo kriterijų. Tačiau ginčo dėl teisės buvimo ar nebuvimo kriterijus, kaip vienas iš ypatingosios teisenos bruožų, nėra paneigiamas. Ne vieno mokslininko: A.Driuko bei V.Valančiaus⁸⁰, V.Balyno⁸¹, I.Žemkauskienės⁸², yra pripažįstama, kad bylose dėl juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo yra aiškiai išreikštas ginčas, jos savo prigimtimi yra dispozityvios (pavyzdžiui bylos dėl palikimo priėmimo fakto nustatymo, dėl pastato, žemės ar miško valdymo nuosavybės teise fakto nustatymo). Tačiau jos vis dėl to bent jau pradinėje stadijoje yra neginčo bylos. Ypatingosios teisenos tvarka nagrinėjamas bylas V.Balynas sąlyginai suskirstė į dvi grupes: nedispozityvias bylas ir dispozityvias neginčo bylas. Pastarąsias, savo ruožtu, išskirdamas į akivaizdžiai neginčo bylas ir tas, kuriose gali kilti ginčas dėl teisės⁸³. Pirmosios grupės bylos, pasak šio teisininko, didesnių problemų kelti negali – būdamos nedispozityvios, jos ir kilus ginčui dėl teisės gali (ir turi) būti nagrinėjamos laikantis ypatingosios teisenos principų – oficialumo, inkvizicinio ir t.t., nes tokį poreikį lemia pats šių bylų pobūdis. Tačiau tuo pačiu akcentavo, kad visiškai kitokia padėtis susiklosto antrosios grupės bylose, kurių priskyrimą ypatingajai teisei lemia ne nedispozityvus bylos pobūdis, o ginčo dėl teisės nebuvimas. Šios kategorijos bylose, kilus ginčui, jos savo prigimtimi nebesiskiria nuo klasikinių ieškinio teisenos bylų, todėl pritarė kitos mokslininkės I.Žemkauskienės nuomonei, jog įstatymų leidėjo valia šioms byloms taikyti ypatingosios teisenos principus atrodo abejotina⁸⁴.

Su pastaraisiais mokslininkų teiginiais reikia sutikti. Civilinio proceso teisėje pripažįstama pagrindine - ieškinio teise nagrinėjami šalių, turinčių priešingus interesus, ginčai. Tuo tarpu ypatingąja

⁷⁸ Driukas A., Valančius V. Civilinis procesas: teorija ir praktika. IV tomas. Vilnius: VĮ Registrų centras, 2009. P. 597.

⁷⁹ Žemkauskienė I. Ypatingosios teisenos reformos prielaidos// Jurisprudencija, 2003, t. 37 (29), p. 46.

⁸⁰ Driukas A., Valančius V. Civilinis procesas: teorija ir praktika. IV tomas. Vilnius: VĮ Registrų centras, 2009. P. 600.

⁸¹ Balynas V. Bylų dėl pastato, žemės ar miško valdymo nuosavybės teise fakto nustatymo nagrinėjimo ypatingosios teisenos tvarka problemos// Jurisprudencija, 2003, t. 40 (32). P. 94

⁸² Žemkauskienė I. Ypatingoji teise naujajame Civilinio proceso kodekse// Jurisprudencija, 2002, t. 28(20). P. 213.

⁸³ Balynas V. Bylų dėl pastato, žemės ar miško valdymo nuosavybės teise fakto nustatymo nagrinėjimo ypatingosios teisenos tvarka problemos// Jurisprudencija, 2003, t. 40 (32). P. 94.

⁸⁴ Žemkauskienė I. Ypatingoji teise naujajame Civilinio proceso kodekse// Jurisprudencija, 2002, t. 28(20). P. 212.

teiseną nagrinėjamos bylos, nesant ginčui dėl teisės. Bylos dėl juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo yra, kaip minėta, privataus pobūdžio, tai dispozityvios bylos, kuriose yra aiškiai išreikštas ginčo pobūdis, tačiau asmens teisė byloje nėra ginčijama, t.y. ginčo dėl teisės nėra.

Akcentuotina, jog teisininkai I.Žemkauskienė bei V.Balynas svarstė apie tai, kad besąlyginis bylų dėl juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo priskyrimas ypatingajai teisei yra abejotinas ir diskutuotinas tuo aspektu, kad byloje kilus ginčui dėl teisės, nors jis kyla iš privačių teisinių santykių, pagrįstų dispozityvumu ir šalių lygybe, remiantis šiandieniniu CPK, bus nagrinėjamas vadovaujantis jau ne dispozityvumu ir rungimosi, bet imperatyvumu bei viešumo principais. Šie mokslininkai abejojo, ar akivaizdus privataus pobūdžio ginčas, kilęs bylą nagrinėjant ypatingosios teisenos tvarka, turėtų būti nagrinėjamas vadovaujantis tokiomis pačiomis taisyklėmis, kaip ir tos bylos, kuriose nėra iš privatinųjų teisinių santykių kylančio ginčo, o yra aiškiai išreikštas viešasis interesas. Ir šiuo atveju tikslingumo kriterijus neturėtų vaidinti absoliutaus vaidmens⁸⁵.

Siekiant išsamiau išsiaiškinti bylų dėl juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo vietą ypatingojoje teiseje, trumpai apžvelgtini ypatingosios teisenos principai, nurodant jų veikimo esmę.

Ginčo teisei galioja pagrindiniai: dispozityvumo, rungimosi, žodinio proceso, tiesioginio dalyvavimo ir viešumo principai, o ypatingajai – oficialumo, tardomojo proceso, rašytinio proceso, tiesioginio dalyvavimo ir viešumo ribojimo principai, kurių įgyvendinimas garantuoja, be visų kitų tikslų, ir greitą bylos išnagrinėjimą. Ypatingosios teisenos bylų nagrinėjimo ypatumai yra dviejų rūšių:

- 1) bendrasis būdingas visų ypatingosios teisenos bylų nagrinėjimui, ir
- 2) specialusis būdingas tik tam tikros kategorijos bylų nagrinėjimui⁸⁶.

Oficialumo principas. Šio principo veikimas pasireiškia tuo, kad procesas ypatingąja teisei gali būti pradedamas tiek pareiškėjo tiek ir teismo iniciatyva, jeigu egzistuoja įstatymo nustatytos sąlygos. Oficialumo principas paprastai yra ribojamas tik įstatymų numatytais atvejais⁸⁷. Bylos dėl juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo gali būti pradedamos tik pareiškėjo iniciatyva.

Inkvizicinis principas (tardomojo proceso principas). Nagrinėdamas bylą ypatingąja teisei, teismas privalo patikrinti aplinkybes, galinčias turėti įtakos sprendimo teisėtumui ir pagrįstumui, neatsiribodamas proceso dalyvių pateikta medžiaga. Tiesiogiai šis principas įtvirtintas įstatyme - Civilinio proceso kodekso 443 straipsnio 8 dalyje – teismas turi pareigą imtis šios kategorijos bylose visų būtinų priemonių, kad būtų visapusiškai išsiaiškintos bylos aplinkybės. Taigi, šiose bylose teismas turi būti aktyvus, t.y. neatsižvelgdamas į šalių elgesį patikrinti visas, jo nuomone, reikšmingas bylos aplinkybes, nustatyti ir

⁸⁵ Žemkauskienė I. Ypatingoji teisena naujajame Civilinio proceso kodekse// Jurisprudencija, 2002, t. 28(20). P. 216.

⁸⁶ Laužikas E., Mikelėnas V., Nekrošius V. Civilinio proceso teisė. II dalis. Vilnius: Justitia, 2005. P. 381.

⁸⁷ Ten pat. P. 376.

įtraukti dalyvauti byloje visus ja suinteresuotus asmenis, išreikalauti, esant reikalui, papildomą medžiagą, pasiūlyti tai padaryti byloje dalyvaujantiems asmenims ir t.t. bei atsakyti į pateiktą klausimą. Atsižvelgiant į šio principo galiojimą, nagrinėjant bylą ypatingąja teiseną nėra leidžiamas sprendimo už akių priėmimas ir šis draudimas yra įtvirtintas ir Civilinio proceso kodekso 443 straipsnio 9 dalyje. Šiuo atveju susiduriama su dviejų procesinių tikslų, keliamų ypatingajai teisei, konkurencija – rūpinimusi tinkamu teisės įgyvendinimu ir proceso koncentruotumu. Dėl šių tikslų tiek teorijoje tiek praktikoje yra labai daug ginčų. Optimalus šios problemos sprendimo siūlymas yra H.W.Faschingo: „tais atvejais, kai vienas iš proceso dalyvių neatvyksta į teismo posėdį, teismas turėtų nagrinėti bylą atvykusios šalies atžvilgiu“⁸⁸, tai reikštų, kad teismas turi teisę nagrinėti bylą ir neatvykus vienam proceso dalyviui. Šio principo galiojimas pastebėtas ir ne vienoje Pakruojo rajono apylinkės teisme išnagrinėtoje byloje, kur nedalyvaujant net pareiškėjams žodinio proceso tvarka buvo išnagrinėtos bylos dėl palikimo priėmimo fakto nustatymo (pvz. civilinės bylos Nr. 2-23-744/2007, Nr. 2-21-77/2008, Nr. 2-665-744/2009 ir t.t.).

Viešumo principas. Šis principas ypatingojoje teisei realizuojamas ribotai, nes, pavyzdžiui, įvaikinimo bylos nagrinėjamos uždame teismo posėdyje (CPK 484 straipsnio 1 dalis). Bylos dėl juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo nagrinėjamos viešame teismo posėdyje.

Rašytinio proceso principas. Nagrinėjant bylą ypatingąja teisei, paprastai teismas sprendimą priima be žodinio bylos nagrinėjimo iš esmės. Tačiau rašytinio proceso principo vyravimas ypatingojoje teisei nedraudžia teisėjui naudoti ir žodinio bylos nagrinėjimo principo. Išimtiniais atvejais įstatymas numato privalomą žodinio principo laikymąsi (pvz: bylos, kylančios iš šeimos ar nuomos teisinių santykių).

Betarpiskumo principas. Šis principas nagrinėjant bylą ypatingąja teisei taikomas ribotai, nes nagrinėjant bylą teismo sudėties pasikeitimas neturi jokios reikšmės toliau ją nagrinėti (byla neturi būti nagrinėjama iš naujo)⁸⁹.

Teisės literatūroje ginčijamasi dėl to ar proceso ypatingąja teisei dalyviai turi teisę būti išklausyti. Vyrauja nuomonė, kad tokia teisė egzistuoja, tačiau bylą nagrinėjantis teismas turi teisę pasirinkti, kokia forma jis klausys proceso dalyvių.

Aptarti Civilinio proceso kodekse įtvirtinti principai lemia aktyvų teismo (teisėjo) vaidmenį procese. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktikoje ne kartą pažymėta, kad „aktyvus teismo vaidmuo civiliniame procese gali būti įgyvendinamas tiek, kiek leidžiama įstatymo. Teismo aktyvumas ypatingosios teisės bylose gali reikšti tik atitinkamų procesinių priemonių panaudojimu, nesikišant į teismo nagrinėjimo dalyką. Teismas negali nustatyti arba pakeisti teismo nagrinėjimo dalyko, išskyrus įstatymo nustatytas

⁸⁸ Nekrošius V. Civilinis procesas: koncentruotumo principas ir jo įgyvendinimo galimybės. Vilnius: Justitia, 2002, p. 47.

⁸⁹ Laužikas E., Mikelėnas V., Nekrošius V. Civilinio proceso teisė. II dalis. Vilnius: Justitia, 2005. P. 378.

išimtis (pvz., CPK 377, 405, 414 straipsniai). Teismas, siekdamas patikslinti pareiškėjo reikalavimus, gali pateikti jam klausimus, pareikalauti, kad jis pateiktų papildomų įrodymų, skirtingai negu ginčo teismoje, gali nurodyti, kokius konkrečiai įrodymus būtina pateikti, apklausti liudytojus, skirti savo iniciatyva ekspertizę ir pan. Tačiau ir ypatingosios teisenos bylose teismas negali tapti pareiškėjo atstovu, advokatu ir suformuluoti už jį pareiškimo dalyką ar pagrindą⁹⁰.

Teismo sprendimą ypatingosios teisenos bylose įgyvendina ne teismo anstoliai, o kitos įstaigos ar pareigūnai - civilinės metrikacijos įstaigos, notariai, globos ir rūpybos institucijos ir t.t.. Vykdomieji raštai šiose bylose neišduodami, išskyrus bylas dėl išlaikymo nepilnamečiams išieškojimo, nes dauguma ypatingosios teisenos bylų sprendimų nereikia vykdyti priverstinai.

Ypatingosios teisenos bylose kiekvienas byloje dalyvaujantis asmuo pats atsako už savo išlaidas ir jos nėra atlyginamos (CPK 443 str. 6 d.). Principas, kad teismo išlaidos byloje dalyvaujantiems asmenims nėra atlyginamos, visiškai atitinka pačią ypatingosios teisenos bylą, kur paprastai nėra priešingų interesų, o pagrindinis tikslas - administruoti materialiosios teisės normas, esmę. Tačiau įstatyme yra keletas šios taisyklės išimčių, kurių esmė - turėtų išlaidų padalijimas proceso dalyviams, jeigu byloje dalyvaujančių asmenų suinteresuotumas bylos baigtimi yra skirtingas, arba byloje dalyvaujančių asmenų interesai yra priešingi. Esant šioms išimtims, teismo išlaidos yra padalijamos proporcingai, t.y. atsižvelgiant į suinteresuotumą bylos baigtimi arba į tai, kieno interesas byloje buvo patenkintas (esant priešingiems interesams). Proporcingumo laipsnį konkrečiu atveju nustato teismas. Kalbant apie teismo išlaidas, taikytinos ir CPK nuostatos, reglamentuojančios asmens atleidimą nuo teismo išlaidų mokėjimo ir dalinio atleidimo nuo žyminio mokesčio, jo mokėjimo atidėjimo klausimus. Į bylinėjimosi išlaidų sąvoką šiose bylose įeina tiek žyminis mokestis, tiek išlaidos, susijusios su bylos nagrinėjimu (CPK 88 str.).

Taigi, ypatingoji teisena turi savo normas „*lex specialis*“, vadinasi, nesant išimčių, taikomos bendrosios ieškinio teisenos normos. Tačiau pažymėtina, kad kiekviena ypatingosios teisenos bylų kategorija yra savita, todėl, matyt, įstatymo leidėjas CPK 443 straipsnio 1 dalyje ir įtvirtino nuostatą, jog ypatingojoje teismoje gali būti taikomi ir ieškinio teisenos principai bei taisyklės. Taigi, kaip veikia šie principai nagrinėjant bylas dėl juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo, yra nagrinėjama trečioje šio darbo dalyje.

⁹⁰ LAT Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. kovo 16 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-116/2007, E.N. v V.K. Šiaulių apskrities VMI.

3. JURIDINĘ REIKŠMĘ TURINČIŲ FAKTŲ NUSTATYMO PROCESAS

Juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo tvarka nustatyta LR Civilinio proceso kodekso V dalyje, XXVI skyriuje. CPK 443 straipsnis nustato ypatingosios teisenos, tarp jų ir dėl juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo, nagrinėjimo ypatybes. Tačiau bylų nagrinėjimo procesui ypatingą reikšmę turi minėto CPK 443 straipsnio 1 dalis, kuri nustato, jog ypatingosios teisenos bylas teismas nagrinėja pagal šio Kodekso taisykles, su išimtimis ir papildymais, kuriuos nustato šio Kodekso V dalis ir kiti įstatymai. Taigi, bylose dėl juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo *mutatis mutandis* taikomos bendrosios CPK taisyklės su 443 straipsnyje nustatytomis išimtimis bei ypatumais. Taip pat taikomi procesiniai ypatumai, kurie nustatyti CPK 444-448 straipsniuose. Antrame skyriuje nagrinėjant ypatingosios teisenos principus, šios teisenos ypatumus, nustatyta, kad ji kitokia, nei ginčo teiseną. Todėl atskleidžiant juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo procesą, pastebėsime, kaip šios kategorijos bylose taikomos abiejų: ginčo ir ypatingosios teisenų taisyklės, kiek nagrinėjant tokias bylas remiamasis būtent pagrindine – bendrąja civilinių bylų nagrinėjimo tvarka - ginčo teiseną reglamentuojančiomis teisės normomis.

Bylų dėl juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo nagrinėjimo ypatumus, manome, geriausiai atskleisti remiantis civilinio proceso stadijomis. Dėl ribotos šio darbo apimties bus nagrinėjamos privalomosios civilinio proceso stadijos, kurių metu teismas nustato juridinę reikšmę turintį faktą.

3.1. Civilinės bylos iškėlimas

Civilinė byla dėl juridinę reikšmę turinčio fakto iškeliama priėmus teismui pareiškimą. Tai asmens procesinė priemonė iškelti teisme civilinę bylą prašant nustatyti atitinkamą juridinę reikšmę turintį faktą. Asmuo pateikiamu teismui pareiškimu taip pat apibrėžia teismo nagrinėjimo dalyką, kurį galutinai nustato teismas.

Lietuvos Respublikos Konstitucijos 30 straipsnio 1 dalis numato, jog „asmuo, kurio konstitucinės teisės ar laisvės pažeidžiamos, turi teisę kreiptis į teismą“⁹¹. Taigi, teisė į teisminę gynybą yra konstitucinė – tuo pabrėžiama šios teisės svarba, valstybės požiūris į subjektinių teisių įgyvendinimą bei apsaugą. Tokią teisę asmenims garantuoja ir tarptautiniai teisės aktai: Visuotinė žmogaus teisių deklaracijos⁹² 8 straipsnis, Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos⁹³ 6 straipsnis ir t.t. Lietuvos

⁹¹ Lietuvos Respublikos Konstitucija// Valstybės žinios. 1992, Nr. 33-1014.

⁹² Visuotinė žmogaus teisių deklaracija// Valstybės žinios. 2006, Nr. 68-2497.

⁹³ Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija// Valstybės žinios. 1995, Nr. 40-987.

Respublikos Civilinio proceso kodeksas, jo 5 straipsnis, skelbia, jog kiekvienas suinteresuotas asmuo turi teisę įstatymų nustatyta tvarka kreiptis į teismą, kad būtų apginta pažeista ar ginčijama jo teisė arba įstatymų saugomas interesas. Kaip matyti, teisė asmeniui kreiptis į teismą yra ir privalo būti garantuojama valstybės. Tačiau vien teisės kreiptis į teismą teisminės gynybos nepakanka, ir tai jokių būdu nereiškia, kad „visiems be išimties asmenims bet kada ir dėl bet kokių reikalavimų suteikiama teisminė gynyba“⁹⁴. Taigi, teisė kreiptis į teismą turi būti įgyvendinama atitinkama įstatymo nustatyta tvarka ir sąlygomis.

Kaip minėta, bylų dėl juridinę reikšmę nustatymą įstatymo leidėjas pavedė teismui ir jis numatytas CPK, todėl, pasak G.Abromavičienės, „tam, kad civilinis procesas būtų pradėtas, turi egzistuoti įstatyme įtvirtintų sąlygų visuma, su kuriomis įstatymų leidėjas sieja civilinės bylos iškėlimo galimybę ir jos tolesnį nagrinėjimą“⁹⁵. Čia pagrįstai kyla klausimas: kaip įgyvendinti savo subjektinę teisę kreiptis į teismą dėl juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo?

3.1.1. Pareiškimo priėmimo procedūra

Asmens teisė reikalauti, kad būtų pradėtas procesas dėl juridinę reikšmę turinčio fakto nustatymo turi būti realizuojama tam tikra įstatymo nustatyta tvarka. Taigi, ne visiems be išimties asmenims bet kada suteikiama teisminė gynyba. Ji yra neatsiejama nuo subjektinės procesinės teisės kreiptis į teismą. Ši teisė priklauso nuo tam tikrų civilinio proceso įstatyme nurodytų procesinio pobūdžio aplinkybių, kurios civilinio proceso teisės teorijoje pagal procesinius teisinius padarinius skirstomos į dvi grupes – teisės kreiptis į teismą prielaidas ir tinkamo šios teisės įgyvendinimo sąlygas.

Teismas, prieš priimdamas asmens pareiškimą dėl juridinę reikšmę turinčio fakto nustatymo, turi patikrinti ar laikomasi teisės kreiptis į teismą prielaidų ir sąlygų. Civilinio proceso kodekso V dalies XXV skyriuje įtvirtintuose bylų, nagrinėtinų ypatingąja teiseną, nuostatuose, nėra normos, nustatančios teisės kreiptis į teismą prielaidas ir tinkamo šios teisės įgyvendinimo sąlygas. Šiuo atveju, aktuali minėta CPK 443 straipsnio 1 dalies nuostata, nukreipianti į bendrąsias CPK taisykles. Čia reikia sutikti su Lietuvos teisės mokslininku S.Vėlyviu, kuris nagrinėjęs tinkamo teisės kreiptis į teismą įgyvendinimo problemas bei bendrąsias teisės kreiptis į teismą sąlygas, analizuodamas CPK 137 straipsnio 2 dalyje nurodytas atsisakymo priimti ieškinį pagrindus, priėjo išvados, jog „dauguma iš LR CPK 137 straipsnyje išdėstytų sąlygų yra bendro pobūdžio ir vienodai liečia tiek ieškinio teiseną, tiek ypatingosios teisenos bylas, todėl

⁹⁴ Vėlyvis S., Abromavičienė G. Kai kurios teisės kreiptis į teismą bendrosios sąlygos// Jurisprudencija. 2006. Nr. 2 (80). P. 124.

⁹⁵ Abromavičienė G. Kai kurios teisės kreiptis į teismą specialiosios sąlygos// Teisė į teisminę gynybą ir jos realizavimo praktiniai aspektai. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas. 2006. P. 11.

taikomos abiejų teisenų byloms”⁹⁶. Taigi, kalbant apie teisės kreiptis į teismą prielaidas ir tinkamo įgyvendinimo sąlygas, kurias teismas, priimdamas pareiškimą dėl juridinę reikšmę turinčio fakto nustatymo, turi patikrinti *ex officio*, reikia remtis CPK 137 straipsnyje įtvirtintais atsisakymo priimti ieškinį pagrindais. Iš šios normos būtina, pasak G. Abromavičienės, išskirti dvi specialiąsias teisės kreiptis į teismą sąlygas, kurios, taikomos tik vienai teisei – ieškinio teisei: įsiteisėjusios teismo nutarties patvirtinti šalių sudarytą taikos sutartį nebuvimas, nes „kitais nei ieškinio teise, ypatingą teisena nagrinėjamos visiškai kitokios prigimties bylos, kuriose dažniausiai nėra ginčo dėl teisės (išskyrus kelis atvejus), tai ginčo nebuvimas eliminuoja ir pačios taikos sutarties reikalingumą bei jos sudarymo galimybę šioje teise. Kita vertus, nors ginčo dėl teisės buvimas ar nebuvimas yra ne vienintelis ypatingą teisena nagrinėtinų bylų bruožas, tačiau tai, kad šioje teise dalyvaujančių byloje asmenų (pareiškėjų ir suinteresuotų asmenų) interesai neturi būti priešingi (kartais jie gali net sutapti), taip pat liudija, kad sudaryti taikos sutarties nereikia“⁹⁷; bei šalių sudaryto susitarimo perduoti ginčą spręsti arbitražui nebuvimas, nes „tik įstatymų leidėjas, o ne šalys sprendžia, kokios bylos turi būti nagrinėtinės ypatingą teisena. <...> Arbitražas neturi teisės nagrinėti bylų dėl juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo“⁹⁸.

Taigi, kalbant apie asmens teisę kreiptis į teismą su pareiškimu dėl juridinę reikšmę turinčio fakto nustatymo, kuri yra tiesiogiai susijusi su procesine teise kreiptis į teismą, bylos iškėlimo stadijoje teisėjui yra svarbu nustatyti, ar asmuo turi teisę kreiptis į teismą su tokio pobūdžio pareiškimu. Todėl galima išskirti šias teisės kreiptis į teismą su pareiškimu dėl juridinę reikšmę turinčio fakto prielaidas:

1. *Pareiškėjo, paduodančio teismui pareiškimą dėl juridinę reikšmę turinčio fakto nustatymo, civilinis procesinis teisingumas.*

Kreiptis į teismą dėl juridinę reikšmę turinčio fakto nustatymo gali fiziniai ir juridiniai asmenys, turintys civilinį procesinį teisingumą.

Pareiškėju byloje dėl juridinę reikšmę turinčio fakto nustatymo gali būti ir nepilnametis, tačiau pareiškimą, ginant jo teises ir interesus teisme, turi paduoti jo įstatyminiai atstovai – atitinkamai tėvai, įtėviai, globėjai (CPK 38 straipsnio 4 dalis).

Paduoti pareiškimą teismui dėl juridinę reikšmę turinčio fakto nustatymo taip pat gali, ginant viešąjį interesą, prokuroras, valstybės ir savivaldybės institucijos bei kiti asmenys (CPK 49 straipsnio 1 dalis). Viešo intereso gynimas yra nustatytas konkrečiai įstatymuose. Tačiau šiuo atveju pastebėtina, kad viešojo intereso gynimas dažniausiai pasireiškia esant pažeistai subjektinei teisei ir viešojo intereso gynimas

⁹⁶ Vėlyvis S., Abromavičienė G. Kai kurios teisės kreiptis į teismą bendrosios sąlygos // Jurisprudencija. 2006, Nr. 2 (80). P. 131.

⁹⁷ Abromavičienė G. Kai kurios teisės kreiptis į teismą specialiosios sąlygos // Teisė į teisminę gynybą ir jos realizavimo praktiniai aspektai. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2006. P. 15-16.

⁹⁸ Ten pat. P. 22-23.

dažniausiai sutinkamas esant ginčo teisiniams santykiams. Bylose, nagrinėtinose ypatingąja teiseną, kur dažniausiai nėra ginčo dėl teisės, nėra priešingų šalių, šiomis bylomis yra siekiama tik apsaugoti tam tikrus asmenis, jų teise ir interesus bei padėti asmenims įgyvendinti jų teises, viešojo intereso gynimas yra ribotas tiek įstatymo, tiek pačių institucijų iniciatyva dalyvauti šiose bylose. Pakruojo rajono apylinkės teismo nagrinėtų bylų analizė parodė, kad nei prokuroras, nei kitos valstybės ar savivaldybės institucijos nesikreipė į teismą dėl juridinę reikšmę turinčio fakto nustatymo, ką, matyt, sąlygoja šių bylų specifika, t.y. jų išimtinai privatus pobūdis, o visuomenės interesas šiose bylose – minimalus.

2. *Bylos dėl juridinę reikšmę turinčio fakto nustatymo priskirtinumas teismo kompetencijai.* Šiuo atveju yra svarbi įstatymo norma - CPK 444 straipsnis, kurio 1 dalis įtvirtina, jog teismas nustato tuos faktus, nuo kurių priklauso asmenų asmeninių ar turtinių teisių atsiradimas, pasikeitimas ar pabaiga. Juridinę reikšmę turinčio fakto nustatymo byla priklauso teismui tik tuomet, kai tai sukelia teisinės pasekmės, faktas turi juridinę reikšmę. Be to, pats faktas turi sukelti teisinių padarinių būtent pareiškėjui, o ne kitiems asmenims. Todėl teismas turi patikrinti, ar prašomas nustatyti faktas sukels teisinių padarinių pačiam pareiškėjui. Čia iškyla klausimas kodėl faktas turi būti nustatytas, t.y. pirmiausiai reikia išsiaiškinti prašomo nustatyti fakto tikslą. CPK 444 straipsnio 2 dalyje pateiktas pavyzdinis bylų dėl juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo sąrašas. Tačiau, kaip jau aptarta pirmame šio darbo skyriuje, šis sąrašas nėra baigtinis, tačiau „šiam straipsnyje įtvirtinta teisinė prezumpcija, kad asmenų asmeninių ar turtinių teisių atsiradimui, pasikeitimui ar pabaigai daro poveikį šie faktai“⁹⁹.

Tačiau jei prašomas nustatyti faktas kvalifikuotas kaip juridinis, tai dar nereiškia, kad klausimas dėl juridinę reikšmę turinčio fakto nustatymo priklauso teismo kompetencijai. Tokiu atveju turi būti nustatytos ir papildomos CPK 444 ir 445 straipsnių nuostatose nurodytos aplinkybės, lemiančios galimybę nustatyti juridinę reikšmę turintį faktą teisme. Todėl konstatavus, kad prašomas nustatyti faktas turi juridinę reikšmę, šį faktą teismas gali nustatyti tik tada, kai yra šios įstatyme (CPK 445 straipsnyje) įtvirtintos imperatyvios aplinkybės: pareiškėjas neturi dokumentų, patvirtinančių tą juridinę reikšmę turintį faktą ir pareiškėjas negali kitokia, t.y. ne teismo tvarka gauti dokumentų, patvirtinančių atitinkamą juridinę reikšmę turintį faktą, arba negali ne teismo tvarka atkurti prarastų dokumentų, patvirtinančių juridinę reikšmę turintį faktą. Kai nėra bent vienos iš šių nurodytų sąlygų, klausimas dėl juridinę reikšmę turinčio fakto nustatymo nepriklauso teismo kompetencijai. Taigi, teismine tvarka gali būti nustatomi juridinę reikšmę turintys faktai tik tuo atveju, kai dėl tam tikrų priežasčių asmenys negali pasinaudoti administracine jų patvirtinimo tvarka, taip pat ir tada, kai duomenų nėra arba trūksta Lietuvos ypatingajame archyve, Lietuvos VRM archyvine fonde ir kituose archyvuose¹⁰⁰.

⁹⁹ Driukas A., Valančius V. Civilinis procesas: teorija ir praktika. IV tomas. Vilnius: VĮ Registrų centras, 2009. P. 623.

¹⁰⁰ Ten pat. P. 625.

Juridinę reikšmę turintis faktas, kuris gali būti nustatomas ne civilinio, o baudžiamojo ar administracinio proceso tvarka, t.y. nuteisimo ir administracinio nubaudo faktai, nenustatomas. Taip pat ypatingosios teisenos tvarka negali būti nustatomi kaip juridinę reikšmę turintys faktai, kurie yra arba turi būti įrodinėjimo dalykas kitoje civilinėje byloje¹⁰¹.

3. *Įsiteisėjusio teismo sprendimo dėl to paties dalyko ir tuo pačiu pagrindu nebuvimas.* Šios prielaidos nebuvimui labai svarbūs pareiškimo tapatumo kriterijai. Bylose dėl juridinę reikšmę turinčio fakto nustatymo tapatumą, anot S.Vėlyvio, nustatantys elementai: konkretus reikalavimas, kuris šiose bylose turi tik jam būdingą turinį ir šio konkretaus reikalavimo faktinį pagrindą¹⁰². Be reikalavimo ir faktinio pagrindo, juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo bylose tapatumą nustatančiu elementu, priklausomai kieno interesais iškeliama byla, šis mokslininkas išskiria ir pareiškėją, nes „daugumoje šių bylų reikalavimas yra itin individualaus pobūdžio ir neatskiriamai susijęs su pareiškėjo asmeniu“¹⁰³.

Taigi, negalima kreiptis į teismą dėl juridinę reikšmę turinčio fakto nustatymo, jei teismas jau išsprendė bylą, kurioje pagal to paties pareiškėjo pareiškimą priėmė sprendimą dėl tapataus reikalavimo ir tuo pačiu pagrindu, be to, šis teismo sprendimas yra įsiteisėjęs. Pažymėtina, kad tapatūs reikalavimai teisme pakartotinai negali būti nagrinėjami. Tai viena iš neigiamų kreiptis į teismą prielaidų ir nustačius ją, teismas turi atsisakyti priimti pareiškimą. Štai kaip tai spėsta gavus asmens pareiškimą Pakruojo rajono apylinkės teisme¹⁰⁴: pareiškėjas J.Š. padavė pareiškimą prašydamas nustatyti, tikslu gauti nuo okupacijų nukentėjusio asmens – tremtinio teisinį statusą, juridinę reikšmę turintį faktą, kad jo mama brolis, sesuo bei jis pats tėvo J.Š. įkalinimo metu negalėjo legaliai gyventi savo ankstesnėje gyvenamojoje vietoje. Sprendžiant pareiškimo priėmimo klausimą, nustatyta, jog Pakruojo rajono apylinkės teismo įsiteisėjusiu sprendimu kitoje civilinėje byloje jau nustatytas analogiškas juridinę reikšmę turintis faktas, todėl pareiškimą atsisyta priimti, nes teismas priėmė sprendimą dėl tapataus dalyko ir tuo pačiu pagrindu.

4. *Bylos dėl tapataus pareiškimo nebuvimas teismo žinioje.* Ši prielaida tiesiogiai susijusi su anksčiau minėtąja. Tapataus pareiškimo pagrindu iškelti civilinės bylos, kaip jau aptarta, - negalima, atsižvelgiant į visus teismus, kuriuose nagrinėjamos tapačios bylos.

5. *Teismo nutarties priimti pareiškimo dėl juridinę reikšmę turinčio fakto nustatymo atsisakymą ir nutraukti bylą nebuvimas.* Pareiškimo dėl juridinę reikšmę turinčio fakto nustatymo atsisakius ir teismui atsisakymą priėmus, nutraukiama civilinė byla. Nutraukus bylą, vėl kreiptis į teismą negalima. Be abejo,

¹⁰¹ LAT 2005-12-29 nutarimas Nr. 56 “Dėl teisės normų, reglamentuojančių juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymą, taikymo teismų praktikoje“. Teismų praktika. 2006, Nr. 24. P. 182.

¹⁰² Vėlyvis S., Abromavičienė G. Kai kurios teisės kreiptis į teismą bendrosios sąlygos // Jurisprudencija. 2006, Nr. 2 (80). P. 129.

¹⁰³ Ten pat. P. 126.

¹⁰⁴ Pakruojo rajono apylinkės teismo 2009 m. vasario 23 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2-189-77/2009 J.Š. v. Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos centras.

teismo priimta nutartis priimti pareiškimo dėl juridinę reikšmę turinčio fakto nustatymo atsisakymą ir nutraukti bylą, turi būti įsiteisėjusi. Tuo pačiu pažymėtina, kad teismas, priimdamas tokią nutartį turi patikrinti ar toks atsisakymas neprieštarauja imperatyvioms įstatymo nuostatomis ir viešajam interesui.

6. *Juridinę reikšmę turinčio fakto nustatymo išankstinio sprendimo ne teisme tvarkos laikymasis.* Nors ši sąlyga – įstatymų nustatytos kategorijos bylų išankstinio sprendimo ne teisme tvarkos laikymasis – nėra specifinė juridinę reikšmę turintiems faktams nustatyti ir tai yra teisės literatūroje nurodoma kaip bendroji sąlyga, tačiau ši sąlyga turi būti įgyvendinta visais atvejais, kad ir kokia tvarka nagrinėtina byla, ir ji nepriskirtina prie specifinių aplinkybių, leidžiančių bylą dėl juridinę reikšmę turinčio fakto nustatymo būtent ypatingąja teiseną¹⁰⁵. Tačiau, analizuojant juridinę reikšmę turinčių faktų rūšis, nustatyta, jog į teismą galima kreiptis, jei buvo laikytasi būtinos išankstinės neteisminės tvarkos.

Pareiškėjas, kreipdamasis į teismą dėl juridinę reikšmę turinčio fakto nustatymo, turi kreiptis į atitinkamas institucijas dėl pakartotinio dokumento išdavimo ar įrašo atkūrimo. Prie pareiškimo teismui nustatyti juridinę reikšmę turintį faktą turi būti pridėtas dokumentas apie tai, kad, pavyzdžiui, pareiškėjas kreipėsi į civilinės metrikacijos įstaigą dėl dingusio giminystės fakto įrodančio dokumento atkūrimo, tačiau ši įstaiga atsisakė tai padaryti ir asmuo neturi giminystės faktą įrodančių dokumentų.

Pareiškimui dėl juridinę reikšmę turinčio fakto nustatymo CPK nustatyti specialūs reikalavimai – tai teisės kreiptis į teismą su pareiškimu tinkamo įgyvendinimo sąlygos. Turi būti teisėjo patikrinama, ar pareiškėjas šią savo teisę realizavo tinkamai. Išskiriamos šios teisės kreiptis į teismą su pareiškimu dėl juridinę reikšmę turinčio fakto nustatymo tinkamo įgyvendinimo sąlygos:

1. *Pareiškėjas yra veiksnus asmuo.* Civilinis procesinis veiksnumas – tai galėjimas savo veiksmais įgyvendinti subjektines procesines teises ir pareigas ir pavesti atstovui vesti bylą. Ši sąlyga – tai būtinoji sąlyga, norint tinkamai įgyvendinti savo teisę kreiptis į teismą.

Civilinis procesinis veiksnumas priklauso fiziniams asmenims, kurie yra sulaukę pilnametystės – 18 metų amžiaus, nepilnamečiams, kurie įstatymų nustatyta tvarka yra sudarę santuoką, taip pat nepilnamečiams, kurie įstatymų nustatyta tvarka yra teismo pripažinti veiksniais (emancipuotais), juridiniams asmenims. Tiek asmenų, neveiksnų pagal įstatymą, tiek teismo tvarka pripažintų neveiksniams, teises ar įstatymų saugomus interesus teisme gina jų atstovai pagal įstatymą – atitinkamai jų tėvai, tėviai, globėjai (CPK 38 straipsnio 4 dalis). Dalyvavimas neveiksnų asmenų bylose dėl juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo turi tam tikrų ypatumų. Kai pareiškimas paduotas nepilnamečių nuo 14 iki 18 metų ar asmenų, kurių civilinis veiksnumas apribotas, vardu, šie asmenys įtraukiami dalyvauti byloje pareiškėjais (CPK 37 straipsnio 2 dalis, 38 straipsnio 2 dalis). Kai pareiškimas paduotas nepilnamečių iki 14 metų, taip pat fizinių asmenų, pripažintų neveiksniais, vardu, šie asmenys

¹⁰⁵ Driukas A., Valančius V. Civilinis procesas: teorija ir praktika. IV tomas. Vilnius: VĮ Registrų centras, 2009. P. 629.

neįtraukiami dalyvauti byloje pareiškėjais (CPK 37 straipsnio 2 dalis, 38 straipsnio 4 dalis)¹⁰⁶. Pavyzdžiui, teismas, nustatydamas palikimo priėmimo faktą, konstatuoja, jog palikimą priėmė nepilnametis, ar ribotai veiksnus, ar neveiksnus asmuo, o ne pareiškimą padavę asmenys – jų atstovai pagal įstatymą.

2. *Byla teisinga tam teismui, į kurį pareiškėjas kreipėsi dėl juridinę reikšmę turinčio fakto nustatymo.* Bylas dėl juridinę reikšmę turinčio fakto nustatymo nagrinėja bendrosios kompetencijos teismas, pirmąją instanciją – apylinkės teismai. Šių bylų teisingumas yra atvirkštinis nei ginčo teisenoje.

Pareiškimai, vadovaujantis CPK 443 straipsnio 10 dalimi, paduodami pareiškėjo gyvenamosios vietos apylinkės teismui. Išimties: bylų dėl pastato, žemės ar miško valdymo nuosavybės teise, bei palikimo priėmimo ir palikimo atsiradimo vietos faktų nustatymo. Šiose bylose pareiškimai paduodami atitinkamai pastato, žemės ar miško buvimo vietos, palikimo, turto ar pagrindinės jo dalies buvimo vietos apylinkės teismui. Taigi, šių kategorijų byloms taikoma išimtinio teisingumo taisyklė. Bylas dėl juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo nagrinėja išimtinai apylinkės teismas.

Kaip žinia, išimtinio teisingumo taisyklių pažeidimas yra absoliutus sprendimo negaliojimo pagrindas (CPK 329 straipsnio 2 dalies 6 punktą). Esant įstatymo leidėjo įtvirtintoms imperatyvioms išimtinio teritorinio teisingumo taisyklėms, šalys neturi pasirinkimo teisės, į kurį teismą kreiptis, ir privalo kreiptis į tą teismą, kuriam byla yra teisinga pagal išimtinio teisingumo taisykles. Taigi, teisėjas, priimdamas asmens pareiškimą dėl juridinę reikšmę turinčio fakto nustatymo, privalo patikrinti pareiškėjo inicijuojamos civilinės bylos dėl juridinę reikšmę turinčio fakto nustatymo teisingumo klausimą ir nustatęs teisingumo taisyklių pažeidimą turi atsisakyti pareiškimą priimti kaip neteisingą tam teismui, išaiškindamas pareiškėjui jo teisę kreiptis su tapačiu pareiškimu į atitinkamą teismą.

Teisingumo sprendimo klausimą iliustruoja keletas pavyzdžių: į Pakruojo rajono apylinkės teismą su pareiškimu kreipėsi pareiškėjai K.Š. ir P.Š. dėl giminystės santykių nustatymo paveldėjimo tikslu. Teismas atsisakė priimti pareiškimą kaip neteisingą Pakruojo rajono apylinkės teismui, kadangi abiejų pareiškėjų gyvenamoji vieta Šiaulių rajone¹⁰⁷. Kitas pavyzdys: pareiškėjas S.J., gyvenantis Pakruojo mieste, padavė teismui pareiškimą dėl palikimo priėmimo fakto nustatymo, tačiau sprendžiant pareiškimo priėmimo klausimą nustatyta, kad paveldimo turto buvimo vieta – Panevėžio rajone, todėl pareiškimą buvo atsisakyta priimti kaip neteisingą Pakruojo rajono apylinkės teismui, išaiškinant pareiškėjui teisę kreiptis su tos pačios bylos pareiškimu į Panevėžio miesto apylinkės teismą¹⁰⁸.

¹⁰⁶ LAT 2005-12-29 nutarimas Nr. 56 “Dėl teisės normų, reglamentuojančių juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymą, taikymo teismų praktikoje“. Teismų praktika. 2006, Nr. 24. P. 188.

¹⁰⁷ Pakruojo rajono apylinkės teismo 2009 m. rugpjūčio 28 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2-712-287/2009 K.Š., P.Š. v. Šiaulių apskrities VMI.

¹⁰⁸ Pakruojo rajono apylinkės teismo 2008 m. kovo 26 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2-292-284/2008 S.J. v. V.S., G.J., Šiaulių apskrities VMI.

3. *Pareiškimas dėl juridinę reikšmę turinčio fakto nustatymo turi būti surašytas laikantis įstatymo reikalaujamos formos.* Pareiškimai, paduodami teismui, dėl juridinę reikšmę turinčio fakto nustatymo turi specifinių turinio požymių. Šie požymiai išskiriami į bendruosius ir specialiuosius.

Pareiškimas dėl juridinę reikšmę turinčių fakto nustatymo, t.y. jo turinys, turi atitikti bendruosius asmenų procesiniams dokumentams keliamus reikalavimus, t.y. CPK 111 bei 113 straipsniuose nustatytus reikalavimus, bei ieškiniui keliamus reikalavimus, įtvirtintus CPK 135 straipsnyje, su tam tikromis išimtimis. Viena pareiškime gali būti pareikšti prašymai ir dėl keleto juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo (CPK 136 straipsnis, 443 straipsnio 1 dalis).

Be šių bendrųjų reikalavimų, manytina, svarbiausia CPK 447 straipsnyje yra įtvirtintų visų specialiųjų reikalavimų nurodymas: kuriam tikslui reikia nustatyti juridinę reikšmę turintį faktą, priežastys, dėl kurių negalima gauti ar atkurti dokumentų, patvirtinančių juridinę reikšmę turintį faktą, įrodymai, patvirtinantys juridinę reikšmę turintį faktą, taip pat patvirtinantys, kad pareiškėjas negali gauti reikiamų dokumentų arba kad negalima prarastų dokumentų atkurti.

Pirmasis specialusis reikalavimas – tikslo nurodymas yra tiesiogiai susijęs su prašomo nustatyti fakto juridine reikšme. Būtent todėl labai svarbu, jog asmuo, kreipdamasis į teismą, pareiškime nurodytų siekiamą tikslą. O teisėjui, priimant pareiškimą, reikia išsiaiškinti kodėl faktas turi būti nustatytas. Čia svarbų vaidmenį atlieka materialiosios teisės norma, kuri suteikia prašomam nustatyti faktui juridinę reikšmę. Kalbant apie tikslo nurodymą ir jo reikšmę, šiuo atveju, galimos dvi situacijos: jei prašomas nustatyti faktas turi tik įrodomąją, o ne juridinę reikšmę, - jo nustatymas ypatingą teisena negalimas¹⁰⁹; kitas aspektas - ar nuo jo nustatymo priklauso būtent pareiškėjui teisinių padarinių atsiradimas.

Siekiamo tikslo nurodymo bei tikslų reikalavimų suformulavimo būtinybę pareiškėjo pareiškime išsamiai iliustruoja viena LAT nutarčių¹¹⁰, kurioje konstatuota ir tai, kad teismai ne visada išsiaiškina, kokia teisės norma faktui suteikia juridinę reikšmę ir kokios asmens teisės gali atsirasti prašomo nustatyti fakto pagrindu. Kasacinis teismas nurodė, kad teismas, priimdamas pareiškimą, pasirengdamas bylos nagrinėjimui, nagrinėdamas bylą, privalo išsiaiškinti, koks teisės aktas prašomam nustatyti faktui suteikia juridinę reikšmę. Nežinant teisės normos, kuri faktui suteikia juridinę reikšmę, gali būti neišsiaiškintos byloje turinčios reikšmės aplinkybės arba aiškinamos tokios aplinkybės, kurios neturi reikšmės bylai, ir teismo gali būti nustatytas faktas, kuris neturi juridinės reikšmės. Be to, teisėjų kolegija pažymėjo, kad pareiškėjo pareiga – aiškiai suformuluoti teismui prašymą, t.y. nurodyti, kokį faktą jis prašo nustatyti ir kokiam tikslui reikia šį faktą nustatyti (CPK 447 straipsnis).

¹⁰⁹ LAT 2005-12-29 nutarimas Nr. 56 “Dėl teisės normų, reglamentuojančių juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymą, taikymo teismų praktikoje“. Teismų praktika. 2006, Nr. 24. P. 182.

¹¹⁰ LAT CBS teisėjų kolegijos 2007 m. vasario 12 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-41/2007 D.P. v Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos centras, VSDFV Vilniaus miesto skyrius.

Antrasis reikalavimas susijęs su CPK 445 straipsnyje įtvirtintomis sąlygomis, t.y. juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo galimybe būtent teisme. Jau konstatavus prašomą nustatyti faktą turint juridinę reikšmę, šį faktą teismas nustato kai yra dar ir šios aplinkybės:

- pareiškėjas neturi dokumentų, patvirtinančių tą juridinę reikšmę turintį faktą, ir
- pareiškėjas negali kitokia, t.y. ne teismo tvarka gauti dokumentų, patvirtinančių atitinkamą juridinę reikšmę turintį faktą, arba negali ne teismo tvarka atkurti prarastų dokumentų, patvirtinančių juridinę reikšmę turintį faktą.

Šios abi sąlygos yra imperatyvios ir jei nėra bent vienos iš jų – klausimas dėl juridinę reikšmę turinčio fakto nustatymo nepriklauso teismo kompetencijai. Išskirtini šie aspektai: pirma - egzistuojant prašomą nustatyti juridinį faktą patvirtinančiam juridinę galią turinčiam dokumentui, negalimas to fakto nustatymas teisme ypatingąja teiseną, antra - asmuo negali pasinaudoti administracine jų patvirtinimo tvarka, nėra duomenų arba jų trūksta archyvuose, negali gauti dokumentų iš užsienio valstybių.

Trečiasis specialusis pareiškimo reikalavimas – įrodymų pateikimas prie teismui paduodamo pareiškimo. Kaip matyti iš šio reikalavimo turinio, - yra įtvirtinti dviejų rūšių teismui pateiktini įrodymai. Pirmieji – tai įrodymai, patvirtinantys patį prašomą nustatyti juridinę reikšmę turintį faktą. Šie įrodymai bus tiriami bei vertinami teisminio nagrinėjimo metu. O šiuo atveju aktualūs antrieji – įrodymai, kurie patvirtina, jog buvo laikytasi juridinio fakto nustatymui būtinos išankstinės neteisminės tvarkos. Taigi, pareiškėjas turi pridėti teismui įrodymus apie tai, kad jis kreipėsi į atitinkamas institucijas dėl prašomo nustatyti fakto patvirtinančių dokumentų gavimo. Galima situacija, kai administracine tvarka gauti faktą patvirtinančius dokumentus galima, tačiau dėl tam tikrų priežasčių tokį dokumentą atsisakoma išduoti, kas prilyginama įstatyme įtvirtintos sąlygos buvimui - asmuo neturi dokumentų, patvirtinančių tą juridinę reikšmę turintį faktą. Galimi atvejai, ir kai šių dokumentų dėl objektyvių priežasčių (pavyzdžiui, sunaikintų gaisro metu, dėl neperdavimo į archyvus ir pan.) negalima atkurti. Bei įstatyme nurodytos sąlygos bus laikomos įvykdytomis, kai institucija konstatuos ir įrodymų nepakankamumą. Įstatyme, reglamentuojančiame juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo tvarką, t.y. CPK normose, kaip jau minėta anksčiau, nėra įtvirtinta šių kategorijos bylų būtinos išankstinės neteisminės tvarkos laikymasis, tačiau ši sąlyga, manome, būtent netiesiogiai įtvirtina tokios tvarkos būtiną laikymąsi pateikiant apie tai įrodymus.

Tik esant visų šių sąlygų visetui, konstatuojama, jog pareiškimas atitinka įstatymo nustatytiems reikalavimams, kas suponuoja galimybę iškelti civilinę bylą dėl juridinę reikšmę turinčio fakto nustatymo teisme. Tokia nuostata yra ne kartą akcentuota Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktikoje, beje, nepriklausomai nuo bylos pobūdžio. Vienoje bylų, LAT CBS teisėjų kolegija nurodė, jog pagal CPK 447 straipsnį teisėjas turi patikrinti, ar pareiškime nurodyta, kuriam tikslui reikia nustatyti juridinę reikšmę turintį faktą (CPK 447 str. 1 p.), ar pareiškime dėl juridinę reikšmę turinčio fakto nustatymo nurodytos

priežastys, dėl kurių negalima gauti ar atkurti dokumentų, patvirtinančių juridinę reikšmę turintį faktą (CPK 447 str. 2 d.). Be to, pastaroji sąlyga turi būti patvirtinta ir įrodymais (CPK 447 str. 3 d.). O jeigu tokie įrodymai nepridedami, tai reikalavimas dėl juridinę reikšmę turinčio fakto negali būti nagrinėjamas, o jeigu ši aplinkybė paaiškėja nagrinėjimo teisme metu, tai CPK 296 straipsnio 1 dalies 11 punkto pagrindu ir 296 straipsnio 2 dalies tvarka reikalavimas turi būti paliekamas nenagrinėtas¹¹¹. Kitoje byloje - dėl žemės valdymo nuosavybės teise fakto nustatymo - kasacinio teismo teisėjų kolegija pažymėjo, kad nuosavybės teisių atkūrimo klausimą sprendžiančios institucijos išvada dėl nuosavybės teisės patvirtinančių dokumentų nepakankamumo yra kreipimosi į teismą dėl juridinę reikšmę turinčio fakto nustatymo sąlyga ir priežastis. Aplinkybė, kad dokumentai buvo pateikti institucijai ir įvertinti kaip nepakankami, turi būti nurodyta teismui paduotame pareiškimе dėl juridinę reikšmę turinčio fakto nustatymo, o prie pareiškimo turi būti pridėta institucijos išvada kaip įrodymas, kad yra pagrindas kreiptis į teismą (CPK 447 straipsnio 2, 3 punktai)¹¹².

Kalbant apie įrodymus dar paminėtina ir tai, kad asmuo, bekreipiantis į teismą, ne visada turi galimybę įrodymus pateikti. Jei įrodymus, kuriais yra grindžiamas prašymas dėl juridinę reikšmę turinčio fakto nustatymo, pareiškėjas negalėjo gauti, gali pareiškime suformuluoti prašymus, teismo juos išreikalauti iš asmenų, galinčių juos pateikti. Tačiau turi nurodyti ir priežastį, kodėl jų negali pateikti pats.

4. *Pareiškimas apmokėtas žyminiu mokesčiu.* Pareiškimas dėl juridinę reikšmę turinčio fakto nustatymo turi būti, kaip ir kitose bylos, nagrinėjamosiose ypatingosios teisenos tvarka, apmokėtas fiksuotu žyminiu mokesčiu - 100 litų sumos žyminiu mokesčiu, kuris CPK 82 straipsnio nustatyta tvarka, indeksuojamas. Be abejonės, prie pareiškimo privalo būti pridėti įrodymai apie jo sumokėjimą.

5. *Yra suteiktas įgaliojimas vesti bylą, kai pareiškimą suinteresuoto asmens vardu paduoda jo atstovas.* Asmenys bylą dėl juridinę reikšmę turinčio fakto nustatymo teisme gali vesti patys arba per atstovą - fizinį asmenį, kuris „teisme įgyvendina atstovaujamojo teises ir interesus, veikia atstovaujamojo vardu įstatymų ar (arba) atstovaujamojo nurodyta tvarka, neperžengdamas įgaliojimų (nustatytų įstatymo ar atstovaujamojo) ribų“¹¹³. Nepilnamečių atstovavimo teisinių santykių atsiradimo pagrindas – įstatymas. Galimas atstovavimas šiose bylose ir pagal pavedimą (CPK 56 straipsniai). Juridinio asmens bylą teisme veda juridinio asmens organas ar dalyvis. Įgaliojime vesti bylą dėl juridinę reikšmę turinčio fakto nustatymo turi būti nurodytos atstovui perduotos teisės ir pareigos ir visais atvejais suinteresuoto asmens vardu paduodamo pareiškimo atstovas turi atstovavimo dokumentą pridėti prie pareiškimo.

¹¹¹ LAT CBS teisėjų kolegijos 2008 m. kovo 17 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-170/2008 A.Ž. v Kauno apskrities viršininko administracija, Kauno apskrities VMI.

¹¹² LAT CBS teisėjų kolegijos 2008 m. rugsėjo 29 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-441/2008 K.A.K. v Kauno apskrities viršininko administracija, A.D.

¹¹³ Driukas A., Valančius V. Civilinis procesas: teorija ir praktika. II tomas. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2006. P. 43.

Tai, kad asmuo turi teisę kreiptis į teismą su pareiškimu dėl juridinę reikšmę turinčio fakto nustatymo, dar nereiškia, kad teismas bet kurio ir bet koki pareiškimą priims ir iškels civilinę bylą. Asmuo turi procesinę teisę kreiptis į teismą tik tada, kai yra visos teigiamos ir nėra nė vienos neigiamos prielaidos. Todėl civilinės bylos dėl juridinę reikšmę turinčio fakto nustatymo iškėlimo teisme stadijoje teisėjas, gavęs pareiškimą, turi patikrinti aukščiau aptartas teisės kreiptis į teismą prielaidas ir tinkamo įgyvendinimo sąlygas. Būtent su šiomis sąlygomis įstatymų leidėjas sieja civilinės bylos iškėlimo galimybę ir jos tolesnį nagrinėjimą.

Tinkamo teisės kreiptis į teismą įgyvendinimo sąlygos pagal jų nesilaikymo procesinius teisinius padarinius teisės literatūroje skirstomos į dvi grupes:

- sąlygos, kurių nesilaikius teismas *atsisako priimti ieškinį* ;
- sąlygos, kurių neįvykdžius teismas *nustato terminą trūkumams pašalinti*¹¹⁴.

Šiuo atveju, kalbama apie pašalinamas ir nepašalinamas aplinkybes¹¹⁵ pateikiant ieškinį. Tačiau, kaip minėta, ypatingosios teisenos byloms nėra teisės normos, nustatančios atsisakymo priimti pareiškimą pagrindų. Nėra ir normos, įtvirtinančios pareiškimo trūkumų šalinimo institutą. Nepašalinamomis aplinkybėmis pateikiant pareiškimą dėl juridinę reikšmę turinčio fakto nustatymo, kurioms esant teisėjas, manome, turi atsisakyti priimti pareiškimą, išskirtinos šios:

- 1) byla dėl juridinę reikšmę turinčio fakto nustatymo neteisinga teismui, į kuri kreipiamasi;
- 2) teismo žinioje yra byla dėl tapataus pareiškimo, yra priimta teismo nutartis priimti pareiškimo dėl juridinę reikšmę turinčio fakto nustatymo atsisakymą ir nutraukti bylą;
- 3) nesilaikyta bylų dėl juridinę reikšmę turinčio fakto nustatymo įstatymo nustatytų išankstinio sprendimo ne teisme tvarkos;
- 4) pareiškimą dėl juridinę reikšmę turinčio fakto nustatymo padavė neveiksnus asmuo;
- 5) pareiškimą dėl juridinę reikšmę turinčio fakto nustatymo suinteresuoto asmens vardu padavė neįgaliotas vesti bylą asmuo.

Esant neįvykdytoms trečiajai, ketvirtajai ir penktajai aplinkybėms, pareiškimas, manytume, turi būti atsisakomas priimti. Tačiau pašalinus šias aplinkybes ir nelikus kliūčių, asmuo gali iš naujo kreiptis į teismą ir paduoti tapatą pareiškimą dėl juridinę reikšmę turinčio fakto nustatymo.

Kalbant apie pašalinamas aplinkybes, jos išskirtinos tokios:

- 1) pareiškimas dėl juridinę reikšmę turinčio fakto nustatymo neatitinka CPK nustatytiems formos ir turinio reikalavimams;

¹¹⁴ Driukas A., Valančius V. Civilinis procesas: teorija ir praktika. II tomas. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2006. P. 457.

¹¹⁵ Vėlyvis S., Abromavičienė G. Kai kurios teisės kreiptis į teismą bendrosios sąlygos // Jurisprudencija. 2006, T. 2 (80). P. 124.

2) nesumokėtas žyminis mokestis.

Pastarųjų sąlygų nesilaikymas nedaro įtakos teisei paduoti pareiškimą teismui dėl juridinę reikšmę turinčio fakto nustatymo, jos tik rodo, kad asmuo savo procesinę teisę įgyvendino netinkamai. Esminis sąlygų, kurių neįvykdžius teismas atsisako priimti pareiškimą ir teisės kreiptis į teismą prielaidų skirtumas: „nesant teisės kreiptis į teismą prielaidų, asmuo apskritai neturi teisės į teisminę gynybą; o jei teismas atsisako priimti ieškinį dėl tinkamo teisės kreiptis į teismą realizavimo sąlygų nebuvimo, toks atsisakymas nėra galutinis: jei šalis pašalins nurodytus trūkumus, ieškinys bus priimtas“¹¹⁶. Taigi, teismas, nustatęs pareiškimo dėl juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo nepašalinamas aplinkybes, nutartimi atsisako priimti pareiškimą, t.y. vadovaujasi bendrąja įstatymo norma – CPK 137 straipsnyje tvirtintais pagrindais. Nustatęs, jog asmuo netinkamai įgyvendino savo teisę paduoti teismui pareiškimą, t.y. esant pašalinamoms aplinkybėms, taiko trūkumų šalinimo institutą – vadovaudamasis CPK 115 straipsnio nuostatomis priima nutartį dėl trūkumų pašalinimo. Pakruojo rajono apylinkės teismo nagrinėtų bylų analizė parodė, jog šį institutą teismas taiko pakankamai dažnai, ypač didelį dėmesį skirdamas CPK 445 bei 447 straipsnių reikalavimams. Tuo tarpu teismas, nustatęs, kad pareiškimas paduotas laikantis teisės kreiptis į teismą prielaidų ir tinkamo įgyvendinimo sąlygų, privalo pareiškimą priimti nagrinėti teisme.

Kaip matyti, pati pareiškimo dėl juridinę reikšmę turinčio fakto nustatymo priėmimo procedūra, terminai, konkrečiai įstatyme nereglamentuota, todėl taikomos bendrosios CPK nuostatos: pareiškimas dėl juridinę reikšmę turinčio fakto nustatymo priimamas teisėjo rezoliucija, kas reiškia, jog civilinė byla dėl juridinę reikšmę turinčio fakto nustatymo iškelta ir šį pareiškimo priėmimo klausimą teismas išsprendžia ne vėliau kaip per dešimt dienų nuo pareiškimo registravimo teisme dienos.

Įvertinant aukščiau išdėstytas teisės kreiptis į teismą dėl juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo prielaidas bei tinkamo įgyvendinimo sąlygas, kurios visiškai atitinka S.Vėlyvio bei G.Abromavičienės padarytas išvadas, manytina, jog CPK 137 straipsnio 2 dalyje įtvirtinti ieškinio atsisakymo priimti pagrindai taikytini ir ypatingą teisena nagrinėtinų pareiškimų dėl juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo priėmimui. Todėl, manome, būtų tikslinga CPK XXVI skyriaus “Bylos dėl juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo” normas papildyti 447¹ straipsniu ir jo 1 dalį išdėstant taip:

“1. Teismas pareiškimo dėl juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo priėmimo klausimą sprendžia pagal šio kodekso 137 straipsnio nustatytas taisykles. Jeigu pareiškimas neatitinka šio Kodekso nustatytų procesiniams dokumentams keliamų reikalavimų ir (arba) šio Kodekso 447 straipsnio reikalavimų, pareiškimo trūkumai šalinami šio Kodekso nustatyta procesinių dokumentų trūkumams pašalinti tvarka.”

¹¹⁶ Driukas A., Valančius V. Civilinis procesas: teorija ir praktika. II tomas. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2006. P. 458.

3.1.2. *Byloje dalyvaujantys asmenys*

Bylose dėl juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo dalyvaujantys asmenys yra pareiškėjas (-ai) ir suinteresuoti asmenys, jų atstovai. Pareiškėjų šiose bylose gali būti ne vienas, t.y. jeigu keliems asmenims prašomas nustatyti faktas sukels vienodas teises pasekmes, pareiškėjų, gali būti ir keli.

Pareiškimo nustatyti juridinę reikšmę turintį faktą, vieno asmens paduodamo kito asmens interesais, negalima priimti, nes pagal CPK 444 straipsnį prašyti nustatyti juridinį faktą gali tik asmuo, kurio asmeninių ar turtinių teisių atsiradimas, pasikeitimas ar pasibaigimas priklauso nuo to juridinio fakto. Tačiau, kaip minėta anksčiau, suinteresuoto asmens vardu (pareiškėjo) pareiškimą gali paduoti jo atstovas, turintis atitinkamus įgaliojimus vesti bylą teisme (CPK 5 straipsnio 3 dalis).

Pagrindinis byloje dalyvaujančių asmenų požymis – jų teisinis suinteresuotumas dėl juridinę reikšmę turinčio fakto nustatymo. Teisės doktrinoje skiriamas materialusis teisinis suinteresuotumas – tai tiesioginė būsimo teismo sprendimo įtaka dalyvaujančių byloje asmenų teisėms ir pareigoms, bei procesinis teisinis suinteresuotumas – byloje dalyvaujančių asmenų procesinės pastangos, kad teismas priimtų sprendimą, atitinkantį jų interesus ir procesinę padėtį byloje¹¹⁷.

Žinoma, svarbiausias byloje dalyvaujantis asmuo – pareiškėjas, nes teismui priėmus jo pareiškimą, pradedama nagrinėti byla dėl juridinę reikšmę turinčio fakto nustatymo. Nors Civilinio proceso įstatymas nepateikia pareiškėjo sąvokos, tačiau, kaip minėta, tai asmuo, kuriam byloje dėl juridinę reikšmę turinčio fakto nustatymo priimtas sprendimas turės atitinkamos įtakos jo materialiosioms teisėms ir pareigoms. Tai apibūdina materialųjį teisinį suinteresuotumą. Procesinį teisinį suinteresuotumą išreiškia pareiškėjo siekis, kad teismas priimtų būtent jam palankų sprendimą ir nustatytų jo prašomą juridinę reikšmę turintį faktą.

Pažymėtina, kad bylose dėl juridinę reikšmę turinčio fakto nustatymo ne visada pareiškėjas yra materialiuoju teisiniu atžvilgiu suinteresuotas bylos baigtimi. Kadangi paduoti pareiškimą teismui gali, ginant viešąjį interesą, prokuroras, valstybės ir savivaldybės institucijos bei kiti asmenys, todėl šie asmenys, „pateikdami atitinkamą pareiškimą teismui vykdo tam tikrą viešojo pobūdžio, visuomenės intereso sergėtojo, funkciją ir byloje priimtas sprendimas neturės visiškai jokios įtakos materialiosioms teisėms ir pareigoms“¹¹⁸.

Be pareiškėjo, byloje dėl juridinę reikšmę turinčio fakto nustatymo yra ir kiti byloje dalyvaujantys asmenys - suinteresuoti asmenys, kurių pagrindinis tikslas – padėti teismui tinkamai išsiaiškinti visas reikšmingas bylai aplinkybes ir teisingai išspręsti bylą. Proceso dalyvių: pareiškėjo ir suinteresuotų

¹¹⁷ Driukas A., Valančius V. Civilinis procesas: teorija ir praktika. I tomas. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2006. P. 459.

¹¹⁸ Laužikas E., Mikelėnas V., Nekrošius V. Civilinio proceso teisė. II tomas. Vilnius: Justitia, 2005. P. 383.

asmenų interesai, skirtingai nei ginčo teismoje, šiose bylose neturi būti priešingi, atvirkščiai – jie gali sutapti. Tai, be abejo, sąlygoja ypatingosios teisenos prigimtis ir esmė.

Šios kategorijos bylose suinteresuotais asmenimis įtraukiami tik tie asmenys, kurie turi teisinį interesą dėl prašomo nustatyti juridinę reikšmę turinčio fakto. Jeigu priimtas teismo sprendimas neturės įtakos atitinkamo asmens materialiosioms teisėms ir pareigoms, toks asmuo (fizinis ar juridinis) neištraukiamas dalyvauti suinteresuotu asmeniu byloje. Suinteresuoti asmenys, kaip ir pareiškėjai, byloje dėl juridinę reikšmę turinčio fakto nustatymo, turi materialųjį ir procesinį teisinį suinteresuotumą, nes „kaip ir šaliai ieškinio teismoje, taip ir suinteresuotam asmeniui ypatingojoje teismoje būdingas ne tik procesinis, bet ir materialinis teisinis suinteresuotumas bylos baigtimi“¹¹⁹.

Suinteresuotų asmenų skaičius byloje priklauso nuo to, kiek asmenų gali būti materialiuoju teisiniu atžvilgiu suinteresuoti bylos baigtimi. Tai priklauso nuo bylos pobūdžio ir konkrečių aplinkybių.

Bylose dėl juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo visus suinteresuotus asmenis pareiškime turi nurodyti pareiškėjas. Tačiau bylos nagrinėjimo metu paaiškėjus, kad nagrinėjama byla susijusi su atitinkamo asmens teisėmis ir pareigomis, kuris nėra įtrauktas į bylą, jis yra įtraukiamas į bylą. Tai gali būti padaroma net ir prasidėjusiam procese. Tokių suinteresuotų asmenų įtraukimas galimas jau dalyvaujančių byloje asmenų iniciatyva, gali asmenys į procesą įsitraukti patys pateikdami teismui atitinkamą rašytinį arba žodinį (žodiniame teismo posėdyje) prašymą. Be abejonės, proceso dalyviai turi teisę prieštarauti tokių asmenų įtraukimui ar ištraukimui į procesą. Ir nors tokių asmenų ištraukimas ar įtraukimas į procesą galimai pailgintų procesą, kas sąlygotų operatyvumo principo ribojimą, tačiau teismas, nežiūrint to, privalo išspręsti tokių asmenų įtraukimo ar neištraukimo klausimą, patikrindamas ar ištraukiantis ar prašomas įtraukti į bylą asmuo yra teisiškai suinteresuotas bylos baigtimi. Prieštaravimas byloje dalyvaujančių asmenų dėl jų įtraukimo gali būti ginčijamas tik vienu motyvu – tuo, kad toks asmuo nėra teisiškai suinteresuotas bylos baigtimi. CPK 443 straipsnio 3 dalis nustato ir teismo teisę įtraukti į procesą asmenį, kuris gali būti suinteresuotas bylos baigtimi. Būtent teismo iniciatyva šiose bylose sąlygota oficialumo ir tardomojo proceso principų. Tai, kad šios kategorijos bylose būtini visi suinteresuoti nustatomu juridinę reikšmę turinčiu faktu asmenys, pabrėžė ir LAT CBS teisėjų kolegija¹²⁰ nurodydama, kad teismas nėra atleistas nuo pareigos nustatyti ir įtraukti dalyvauti byloje visus suinteresuotus asmenis, nes vienas iš teismo sprendimo absoliučių negaliojimo pagrindų yra teismo nusprendimas dėl neištrauktų dalyvauti byloje asmenų teisių ir pareigų. Nusprendimas suprantamas kaip teisių ar pareigų asmeniui nustatymas, pripažinimas, pakeitimas, panaikinimas ar kitoks nusprendimas,

¹¹⁹ LAT CBS 2004 m. lapkričio 13 d. konsultacija Nr. A3-93 // Teismų praktika. Nr. 20, p. 274.

¹²⁰ LAT CBS teisėjų kolegijos 2007 m. sausio 9 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-159/2007 A.J. v Vilniaus miesto savivaldybės administracija, G.T., K.I.B., V.K., M.R., I.R., K.R., N.R.R., N.R.

kuris turi įtakos neįtraukto dalyvauti byloje asmens teisei padėčiai ar pasekmėms. Atlikta Pakruojo rajono apylinkės teismo nagrinėtų bylų dėl juridinę reikšmę turinčių faktų analizė patvirtina teismo pareigos realizavimą patikrinant visų suinteresuotų asmenų įtraukimą į procesą. Pareiškėjo pareigos nurodyti visus suinteresuotus asmenis dėl prašomo nustatyti juridinę reikšmę turinčio fakto byloje bei tik tuos, kurie gali būti suinteresuoti šios bylos baigtimi, tikrinimas vyksta sprendžiant pareiškimo priėmimo klausimą (taikant trūkumų šalinimo institutą), bei pasirengimo teismui nagrinėjimui metu.

Byloje dėl juridinę reikšmę turinčio fakto nustatymo suinteresuotais asmenimis neturi būti įtraukiami tie asmenys, kurie teismo sprendimo pagrindu įregistruoja nustatytus juridinius faktus (vieši registrai), atlieka notarinius veiksmus (notarai dėl palikimo priėmimo fakto nustatymo), vykdo civilinės būklės aktų registravimą (civilinės metrikacijos įstaigos), taip pat institucijos, atlikusios tyrimą.

Be suinteresuotų asmenų byloje, įstatymų numatytais atvejais gali būti teismo įtraukiamos proceso dalyviais arba įstoti į procesą savo iniciatyva valstybės ir savivaldybių institucijos, kad duotų išvadą byloje, siekiant įvykdyti jiems pavestas pareigas, jeigu tai yra susiję su viešojo intereso gynimu (CPK 49 straipsnio 2 dalis)¹²¹. Šios institucijos dalyvauja procese atlikdamos savo tarnybines funkcijas.

3.2. Pasirengimas teismui nagrinėjimui

Civilinio proceso kodekso normos (CPK 444-448 straipsniai), reglamentuojančios bylų dėl juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo nagrinėjimą tiesiogiai nenumato pasirengimo nagrinėti bylą stadijos, todėl, šiuo atveju, taikomos bendrosios civilinių bylų nagrinėjimo taisyklės. Tačiau yra tam tikrų ypatumų.

Pasiruošimo teismui nagrinėjimui stadija yra antroji civilinio proceso stadija, kuri prasideda teismui priėmus šalies procesinį dokumentą: ieškinį, pareiškimą, prašymą, skundą, ir baigiasi nutarus skirti bylą nagrinėti teismo posėdyje. Šios stadijos pagrindinis keliamas tikslas – tinkamai pasiruošti teismui nagrinėjimui. Nuo to, kaip bus pasirengta teismui nagrinėjimui, galutinai suformuoti ieškovo reikalavimai ir atsakovo atsiliepiamas (ar atsikirtimai) į pareikštą ieškinį, kada bus nurodyti ir teismui pateikti (arba teismo surinkti) byloje tirtini įrodymai, tiesiogiai priklauso teismo galimybė bylą išnagrinėti jau per pirmąjį teismo posėdį¹²².

Pasirengimą teismui nagrinėjimui sudaro gana daug procesinių veiksmų ir tai jokia būdu nereikia, kad turi pareigą tik bylą nagrinėjantis teismas atlikti visus būtinus procesinius veiksmus rengiant bylą teismui nagrinėjimui. Atsakomybė, kad ši proceso stadija būtų tinkama, yra Civilinio

¹²¹ Ten pat. P. 184.

¹²² Nekrošius V. Pasiruošimo teismui nagrinėjimui stadija Lietuvos civiliniame procese ir bylų nagrinėjimo koncentruotumas // Teisė. 1999, Nr. 33 (2). P. 43.

proceso įstatyme padalyta tiek teismui, tiek proceso dalyviams, atsižvelgiant į pastarųjų pareigą rūpintis proceso skatinimu ir greitu bylos išnagrinėjimu. Visus šiuos veiksmus, kartu visą stadiją, atsižvelgiant į tam tikrus tarpinius tikslus, galima suskirstyti į tris dideles grupes, kurios atitinkamai sudarys tris pagrindines pasirengimo teismui nagrinėjimui dalis. Tai yra: *įžanginė* pasirengimo teismui nagrinėjimui dalis (jos tikslas – sudaryti teismui sąlygas iš pat pradžių nukreipti ginčo nagrinėjimą tinkama linkme, kartu išvengiant šalutinių, antraeilių klausimų nagrinėjimo, ir sudaryti palankias sąlygas tinkamai pasirinkti geriausią pasirengimo teismui nagrinėjimui formą); *pagrindinė* pasirengimo teismui nagrinėjimui dalis (jos tikslas – galutinai išsiaiškinti šalių nuomonę ginčijamais klausimais, atskleisti turimus įrodymus ir pašalinti teismui kylančius neaiškumus įgyvendinant savo pareigą išsiaiškinti savo pareigą išsiaiškinti); *baigiamoji* pasirengimo teismui nagrinėjimui dalis (jos tikslas – įtvirtinti procesinius rezultatus, kurių pasiekta pagrindinėje dalyje, t.y. galutinai apibrėžti ir procesine tvarka įtvirtinti šalių nuomonę ginčijamais klausimais)¹²³.

Civilinio proceso kodeksas numato dvi pasirengimo teismui nagrinėjimui formas: rašytinį ir žodinį. Rašytinis vyksta šalims apsikeičiant paruošiamaisiais procesiniais dokumentais. Žodinis – parengiamajame teismo posėdyje įgyvendinant žodinio bylos nagrinėjimo principą, t.y. teismui tiesiogiai žodžiu bendraujant su byloje dalyvaujančiais asmenimis. Kuri iš šių formų bus pasirinkta konkrečioje byloje, sprendžia bylą nagrinėjantis teismas.

Pasirengimo teismui nagrinėjimui stadija teisės doktrinoje ne vienas teisės mokslininkų yra pripažinęs kaip vieną iš svarbiausių civiliniame procese „garantuojant tiek proceso koncentruotumo principo įgyvendinimą, tiek teisingą bylos išnagrinėjimą“¹²⁴. Šios stadijos svarbą akcentavo ir G.Ambrasaitė, nurodydama, jog ši stadija tampa viena pagrindinių, o „proceso operatyvumo, ekonomijos bei koncentruotumo principų tinkamo įgyvendinimo požiūriu ši stadija yra ypač svarbi“¹²⁵. Tikslinga šią stadiją panagrinėti tuo aspektu, nustatant kaip ir kokia apimtimi ji taikoma bylose dėl juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo? Kaip įgyvendinti pasirengimo teismui nagrinėjimui stadiją atsižvelgiant į tai, kad bylos dėl juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo nagrinėjamos rašytinio proceso tvarka, išskyrus tuos atvejus, kai teismas nuspėdžia bylą nagrinėti žodinio proceso tvarka (CPK 443 str. 5 d.), teismas neturi teisės priimti sprendimo už akių (CPK 443 str. 9 d.), ar gali šios stadijos nebūti?

¹²³ Laužikas E., Mikelėnas V., Nekrošius V. Civilinio proceso teisė. II tomas. Vilnius: Justitia, 2005. P. 57.

¹²⁴ Ten pat. P. 54. Nekrošius V. Civilinis procesas: koncentruotumo principas ir jo įgyvendinimo galimybės. Vilnius: Justitia, 2002. P. 140.

¹²⁵ Ambrasaitė G. Pasiruošimo teismui bylos nagrinėjimui stadija naujame Civilinio proceso kodekse. // Jurisprudencija. 2002, T. 28 (20). P. 160.

Lietuvos Aukščiausiasis Teismas vienoje iš savo konsultacijų¹²⁶ yra atsakęs į šiuos klausimus, nurodydamas, jog „ypatingą teisena nagrinėjamosiose bylose teismas turi vadovautis CPK 225 straipsnio 2, 3 punktuose esančiomis nuostatomis, pagal kurias suinteresuotiems asmenims reikia išsiųsti pranešimą dėl atsiliepinimo į pareikštą pareiškimą pateikimo, pareikšto pareiškimo nuorašą ir nustatyti terminą atsiliepinimui į jį pareikšti. Minėtame teismo pranešime nenurodoma apie atsiliepinimo nepateikimo pasekmes, nes teismas šios kategorijos bylose neturi teisės priimti sprendimo už akių. Kai yra CPK 227 str. 1 d. nurodytos sąlygos, taikomas pasirengimo nagrinėti bylą teisme paruošiamaisiais dokumentais būdas, o esant CPK 228 str. 1 d. nurodytoms sąlygoms turi būti skiriamas parengiamasis teismo posėdis. Jeigu minėtuose straipsniuose nurodytų sąlygų nėra, teismas gavęs suinteresuotų asmenų atsiliepinimus į pareiškimą arba pasibaigus nustatytam atsiliepinimų pateikimo terminui ir nusprendęs, kad byla yra parengta nagrinėti teisme, turi teisę iš karto priimti nutartį skirti bylą nagrinėti teismo posėdyje“.

Bylose dėl juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo, galima teigti, jog visada bus suinteresuotų asmenų. Šią išvadą suponuoja taip pat Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutarimu Nr. 54¹²⁷ įtvirtintas nebaigtinis suinteresuotų asmenų sąrašas. Be to, pažymėtina, kad Pakruojo rajono apylinkės teisme atliktas tyrimas leidžia daryti išvadą, jog šiose bylose suinteresuotų asmenų dažnai būna ir ne vienas. Taigi, visais atvejais šiose bylose suinteresuotiems asmenims yra siunčiamas teismo pranešimas dėl atsiliepinimo į pareikštą pareiškimą pateikimo, kartu su pareiškimo dėl juridinę reikšmę turinčio fakto nustatymo bei prie jo pridėtų dokumentų (priedų) nuorašais, bei nustatomas terminas atsiliepinimui į jį pareikšti. Tačiau teismo pranešime nėra nurodomi atsiliepinimo nepateikimo padariniai, nes remiantis CPK 443 straipsnio 9 dalies nuostata, negalimas sprendimo už akių priėmimas.

Nors yra mokslininkų¹²⁸, nurodančių, jog „kiek ydinga atrodo Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nuostata dėl galimybės nepasirinkus nė vienos iš pasirengimo formų iš karto skirti bylą nagrinėti teismo posėdyje“, tuo pačiu nurodančių, kad „nors tokia galimybė ypatingosios teisenos bylose iš tikrųjų yra, tačiau visiškai dėl kitų motyvų. Tuo tarpu Lietuvos Aukščiausiojo Teismo motyvacija, kad galima apsieiti be konkrečios pasirengimo formos dėl to, jog konkrečiu atveju nebus nė vienos iš įstatyme nurodytų sąlygų, nėra visiškai tinkama, nes, kaip matyti iš CPK 225 straipsnio 6 punkto, teismas privalo pasirinkti vieną iš pasirengimo formų, o pateiktų įstatyme pagrindų sąrašas tėra pavyzdinis“, manytina, kad bylose dėl juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo pasirengimo teismui nagrinėjimui nei rašytinė, nei žodinė pasirengimo teismui nagrinėjimui forma gali būti ir netaikoma. Ši pozicija argumentuotina tuo, jog pareiškime yra tiksliai ir aiškiai suformuluotas pobūdis ir dalykas, prie jo yra pateikta pakankamai

¹²⁶ LAT CBS 2003 m. birželio 30 d. konsultacija Nr. A3-86 // Teismų praktika. Nr. 19, p. 270.

¹²⁷ LAT 2005-12-29 nutarimas Nr. 56 „Dėl teisės normų, reglamentuojančių juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymą, taikymo teismų praktikoje“. Teismų praktika. 2006, Nr. 24. P. 183-184.

¹²⁸ Laužikas E., Mikelėnas V., Nekrošius V. Civilinio proceso teisė. II tomas. Vilnius: Justitia, 2005. P. 389.

reikalavimą pagrindžiančių įrodymų, jų neprašoma išreikalauti ir teismas savo iniciatyva neturi pagrindo rinkti papildomų įrodymų. Kitas aspektas dėl galimybės nenaudoti pagrindinės pasirengimo teisminiam nagrinėjimui dalies, yra tai, jog nėra byloje jokio ginčo, o teismas ir byloje dalyvaujantys asmenys apsikeitę turima informacija, suinteresuoti asmenys pateikdami atsiliepimą į pareikštą pareiškimą neprieštarauja pareiškėjo prašomo fakto nustatymui, dar daugiau, - netgi suinteresuoti tuo, kad pareiškėjui šis faktas būtų nustatytas. Todėl teismui matant, jog padėtis byloje yra pakankamai aiški, papildomi pasirengimo veiksmai konkrečioje byloje yra nebereikalingi, arba nusprendęs pats išsireikalauti būtinus įrodymus, gali iš karto priimti nutartį skirti bylą nagrinėti teismo posėdyje. Situacijų, kada teismas gavęs suinteresuotų asmenų atsiliepimus, priima nutartį skirti bylą nagrinėti teismo posėdyje, Pakruojo rajono apylinkės teismo nagrinėtose bylose dėl juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo yra dauguma.

Kalbant apie pasirengimo teisminiam nagrinėjimui stadiją, ji yra svarbi tuo, jog teismas turi siekti nuo pat pradžių užtikrinti, kad byloje dalyvaujantys asmenys suvoktų, kurie ką privalo įrodinėti, kad byla būtų nagrinėjama teisinga linkme bei tiek pareiškėjas, tiek suinteresuoti asmenys suvoktų savo vaidmenį procese, o „tinkamai pasirengti teisminiam nagrinėjimui (proceso koncentruotumo principo požiūriu) įmanoma tik esant aktyviam teisėjui, kuris turi galimybę, o dažnai ir pareigą aktyviai lemti ginčo šalių veiksmus, įgyvendindamas pasirengimo teisminiam nagrinėjimui keliamus tikslus“¹²⁹. Šia teise teismas turi pasinaudoti, kai mato, kad pareiškėjas nelabai suvokia kokios aplinkybės įrodinėtinos byloje, o atstovo, kuris galėtų profesionaliai vesti bylą, nėra. Teismo aktyvus vaidmuo nagrinėjant bylas ypatingąja teise, tardomojo principo veikimas bylose dėl juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo suponuoja teismo pareigą, šiuo atveju, nuo proceso pradžios aktyviai dalyvauti procese.

Nustatyta, kad tik retais atvejais teismas bylose dėl juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo įgyvendina pilnai visą pasirengimo teisminiam nagrinėjimui stadiją. Tačiau pažymėtina, kad teismo yra naudojamos tiek rašytinė, tiek žodinė pasirengimo teisminiam nagrinėjimui formos. Kuri forma bus pasirinkta konkrečioje byloje, sprendžia tik bylą nagrinėjantis teismas (CPK 225 str. 6 d.). Šiuo atveju ypač svarbūs byloje dalyvaujančių asmenų procesiniai dokumentai ir „pirmiausia atsižvelgdamas į šių procesinių dokumentų turinį ir kokybę teismas gali ir privalo nuspręsti, kuri forma tikslingesnė, kaip konkrečioje civilinėje byloje veiksmingiau bus įgyvendinti civiliniam procesui keliami tikslai“¹³⁰.

Pasirengimo teisminiam nagrinėjimui paruošiamųjų dokumentų būdu forma turi privalomus ir fakultatyvius šios formos pasirinkimo pagrindus. Vienas privalomųjų – jei abi šalys yra atstovaujamos advokato arba advokato padėjėjo. Nors įstatyme ir yra nurodytas tik vienas atvejis, kai teismas skiria

¹²⁹ Nekrošius V. Civilinis procesas: koncentruotumo principas ir jo įgyvendinimo galimybės. Vilnius: Justitia, 2002. P. 141.

¹³⁰ Laužikas E., Mikelėnas V., Nekrošius V. Civilinio proceso teisė. II tomas. Vilnius: Justitia, 2005. P. 62.

rašytinį pasirengimą bylos nagrinėjimui teisme, tačiau reikia pritarti V.Nekrošiaus¹³¹ nuomonei, jog tai jokių būdu nereiškia, kad jis yra vienintelis, nes bylą nagrinėjantis teismas šia forma gali naudotis ir visais kitais atvejais, kai mano, kad tokiu būdu bus tinkamai pasiektas šiai proceso stadijai keliami tikslai. Tokius atvejus jis siūlo plačiai taikyti, kai bylos šalys yra juridiniai asmenys, nes daugeliu atveju jie turi savarankiškas juridines tarnybas, kai šalys pačios turi teisinį išsilavinimą, kai joms atstovauja teisinį išsilavinimą turintys artimieji giminaičiai ir pan. Tačiau tuo pačiu akcentuoja, jog ši forma neturėtų būti taikoma, kai šalims arba vienai iš jų teisinė argumentacija yra visiškai svetima ir paruošiamuosiuose procesiniuose dokumentuose ji (jos) nesugebės tinkamai išdėstyti savo požiūrio ir tada būtų pasiekti visiškai priešingi tikslai. Pavyzdžiui, Pakruojo rajono apylinkės teisme nagrinėtoje civilinėje byloje Nr. 2-31-744/2008 buvo naudota pasirengimo teismui nagrinėjimui forma paruošiamųjų dokumentų būdu, kai advokatei buvo pavesta tik surašyti pareiškimą, tačiau byla nebuvo vedama atstovaujant pareiškėją teisme. Suinteresuotas asmuo vedė bylą per įgaliotą atstovą (juristą).

Todėl įgyvendinti pasirengimo teismui nagrinėjimui paruošiamųjų dokumentų būdu formą bylose dėl juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo, manytina, galima, nors pareiškėjas bei suinteresuoti asmenys ir nėra atstovaujamos advokato arba advokato padėjėjo, tik su išlyga - jei teismas mato, jog procesiniuose dokumentuose jie sugeba tinkamai išdėstyti savo požiūrį ir jį teisiškai pagrįsti.

Žodinio pasirengimo bylos nagrinėjimui esmė – jis vyksta parengiamajame teismo posėdyje tiesiogiai bendraujant teismui ir byloje dalyvaujantiems asmenims (jų atstovams), pastaruosius apklausiant. Jo tikslas – galutinai išsiaiškinti byloje dalyvaujančių asmenų nuomonę dėl pateikto teismui pareiškimo dalyko ir pagrindo, įrodymų, kuriais grindžiama asmenų nuomonė.

Įvertinant bylą dėl juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo pobūdį ir jų nagrinėjimo principus, teismo aktyvų vaidmenį šiose bylose, manytina, kad žodinė pasirengimo teismui nagrinėjimui forma, lyginant su rašytine, yra tinkamesnė. Tai galima pagrįsti šiais motyvais: pareiškėjai dažnai yra garbaus amžiaus, jiems sunku teisiškai pagrįsti bylos aplinkybes, todėl nesant byloje dalyvaujančio advokato, sunku įgyvendinti pasirengimą paruošiamųjų dokumentų būdu. Be to, žodinės formos panaudojimas, manome, geriausiai leis realizuoti įstatymo leidėjo įtvirtintus šios kategorijos byloms būdingą aktyvų teisėjo vaidmenį - pareigą imtis visų būtinų priemonių, kad būtų visapusiškai išaiškintos bylos aplinkybės.

Svarbu atkreipti dėmesį ir į atsiliepiamo ar paruošiamųjų procesinių dokumentų nepateikimo bei neatvykimo į parengiamąjį teismo posėdį padarinius. Šiuo atveju reikia pritarti V.Nekrošiaus¹³² išsakytai nuomonei: kadangi bylose dėl juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo negalima priimti sprendimo už akių, todėl teismas turėtų arba atidėti bylos nagrinėjimą, arba vadovaudamasis taisykle, jog byloje

¹³¹ Ten pat. P. 63-64.

¹³² Laužikas E., Mikelėnas V., Nekrošius V. Civilinio proceso teisė. II tomas. Vilnius: Justitia, 2005. P. 389.

dalyvaujančių asmenų neatvykimas į teismo posėdį netrukdo nagrinėti bylos, tiesiog toliau nagrinėti ją. Be to, manytina, tinkama pozicija šio mokslininko yra ir kylančiam klausimui dėl teismo teisės vadovaujantis CPK 181 straipsnio reikalavimais atsisakyti priimti pavėluotai pateikiamus įrodymus,- atsižvelgiant į absoliutų materialiosios tiesos ypatingosios teisenos bylose tikslo pobūdį, minėtas Civilinio proceso kodekso straipsnis šios teisenos atveju negali būti taikomas.

Apibendrinant reikia pažymėti, kad pasirengimo teismui nagrinėjimui stadija bylose dėl juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo, turi tam tikrų ypatumų, t.y. teismui gavus atsiliepimus iš suinteresuotų asmenų ir paaiškęjus, jog papildomi pasirengimo veiksmai konkrečioje byloje dėl juridinę reikšmę turinčio fakto nustatymo yra nebereikalingi, gali iš karto pereiti prie teismo nagrinėjimo. Taip yra, kaip minėta, išaiškinęs LAT vienoje iš savo konsultacijų, kas rodo kylančius neaiškumus ir jų sprendimą Lietuvos Aukščiausiam Teismui teikiant rekomendaciją. Manome, jog ši situacija turi būti išspręsta tikslinant bei papildant CPK XXVI skyriaus “Bylos dėl juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo” normas. Siūlytina, papildyti CPK 447¹ straipsniu ir jo 2 dalį išdėstant taip:

“2. Priėmęs pareiškimą, teismas nusiunčia suinteresuotiems asmenims pareiškimo bei jo priedų nuorašus ir nustato terminą atsiliepimams pareikšti. Gavęs suinteresuotų asmenų atsiliepimus į pareiškimą arba pasibaigus nustatytam atsiliepimų pateikimo terminui, teismas:

1) skiria pasirengimo nagrinėti bylą teisme paruošiamųjų dokumentų būdu, jeigu abi šalys yra atstovaujamos šio Kodekso 55 straipsnio ir 56 straipsnio 1 dalies 1 ir 2 punktuose nustatyta tvarka, arba

2) skiria parengiamąjį teismo posėdį, matydamas kad tokiu būdu bus geriau ir išsamiau pasirengta nagrinėti bylą teisme. Apie parengiamojo posėdžio vietą, datą ir laiką praneša dalyvaujantiems byloje asmenims, arba

3) priima nutartį skirti bylą nagrinėti teismo posėdyje, manydamas, kad byla parengta nagrinėti teisme. Nutarties turinys turi atitikti šio Kodekso 232 straipsnio reikalavimus.”

3.3. Teisminis bylos nagrinėjimas

Teisminis nagrinėjimas yra trečioji civilinio proceso stadija, kada byla nagrinėjama iš esmės. Teismo posėdyje nustatomos bylai reikšmingos aplinkybės, tiriami ir vertinami įrodymai, bei, svarbiausia, priimamas teismo sprendimas arba byla baigiama jo nepriėmus.

Įstatymo leidėjas įtvirtino, jog bylos dėl juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo nagrinėjamos rašytinio proceso tvarka, išskyrus CPK 443 straipsnio 5 dalimi numatytą išimtį - teismui suteiktą teisę nuspręsti dėl bylos nagrinėjimo žodinio proceso tvarka. Pakruojo rajono apylinkės teisme nagrinėtų bylų

dėl juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo analizė parodė, kad dažniausia šios kategorijos bylų nagrinėjimo forma – žodinė, ir tik maža dalis bylų nagrinėta rašytinio proceso tvarka. Nagrinėjimo formą šios kategorijos bylose, manytina, lemia keletas veiksnių. Pirmasis – kadangi šiose bylose įstatymas imperatyviai nustato teismo pareigą imtis visų būtinų priemonių, jog būtų visapusiškai išaiškintos bylos aplinkybės (CPK 443 str. 8 d.), todėl pirmenybė, manytina, yra teikiama žodinio proceso tvarkai, nes nagrinėjant bylą rašytinio proceso tvarka tokios galimybės tam tikra prasme yra ribotos, o CPK 14 straipsnyje įtvirtintas betarpiškumo ir CPK 15 straipsnis įtvirtintas žodiškumo principai leidžia geriau pasiekti įrodinėjimo tikslą (CPK 176 str. 1 d.). Antrasis – bylos nagrinėjimo formą lemia naudojamos įrodinėjimo priemonės – jeigu bus įrodinėjama remiantis liudytojų parodymais, tai bylą tenka nagrinėti žodinio proceso tvarka.

Nagrinėjant bylą rašytinio proceso tvarka, dalyvaujantys byloje asmenys į teismo posėdį nekviečiami ir jame nedalyvauja, o apie teismo posėdžio laiką ir vietą jie informuojami rašytiniais pranešimais. Šiuo atveju teismas išnagrinėja dalyvaujančių byloje asmenų procesinius dokumentus ir rašytinius įrodymus nekviesdamas į teismo posėdį dalyvaujančių byloje asmenų.

Nagrinėjant bylą dėl juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo žodinio proceso tvarka byloje dalyvaujantys asmenys kviečiami, jiems apie teismo posėdžio laiką ir vietą pranešama teismo šaukimais. Šių bylų ypatumas yra tas, kad dalyvaujančių byloje asmenų neatvykimas nekliudo teismui išnagrinėti bylą (CPK 443 str. 5 d.), t.y. neatvykus byloje dalyvaujantiems asmenims į teismo posėdį, byla nagrinėjama toliau. Teismas šios kategorijos bylose neturi teisės priimti sprendimo už akių (CPK 443 str. 9 d.). Tada, kai teismas nusprendžia bylą nagrinėti žodinio proceso tvarka, turi teisę pripažinti privalomą dalyvaujančių byloje asmenų dalyvavimą teismo posėdyje (CPK 246 str. 5 d., 443 str. 1 d.). Tačiau, vėl gi, neatvykus į teismo posėdį kuriam nors jų, teismas neturi teisės priimti sprendimo už akių.

Civilinio proceso įstatymas (CPK 231 straipsnis) numato galimybę bylos nagrinėjimą ir viename posėdyje – parengiamojo posėdžio metu pereinant į teisminį bylos nagrinėjimą, sutinkant bylos šalims. Kaip matyti iš Pakruojo rajono apylinkės teisme nagrinėtos civilinės bylos Nr. 2-484-287/2009: parengiamojo teismo posėdžio metu, paaiškėjus, kad papildomo pasirengimo bylai nagrinėti veiksmai nereikalingi, pareiškėjo atstovui ir suinteresuoto asmens atstovei sutinkant, teismas, vadovaudamasis CPK 231 str. 5 d., parengiamojo teismo posėdžio metu perėjo į teisminį bylos nagrinėjimą.

3.3.1. Įrodymai ir įrodinėjimo ypatumai

Bylose dėl juridinę reikšmę turinčio fakto nustatymo įrodinėjimo procesas turi tam tikrų ypatumų. Ypatingosios teisenos bylose, skirtingai nei ieškinio teisenos, teismas turi būti aktyvus, todėl teismas turi pareigą imtis visų būtinų priemonių, kad būtų visapusiškai išsiaiškintos bylos aplinkybės. Tačiau šis inkvizicinis (tardomasis) principas šios kategorijos bylose nereiškia, kad byloje dalyvaujantys asmenys yra atleidžiami nuo pareigos nurodyti faktus ir įrodymus, juos rinkti ir pateikti. Jie privalo tai daryti. Tačiau teisėjas, vadovaudamasis tardomojo proceso principu, turėdamas pareigą patikrinti visas aplinkybes, galinčias turėti įtakos sprendimo teisėtumui ir pagrįstumui, gali neapsiriboti proceso dalyvių pateikta medžiaga, gali nurodyti, kokius konkrečiai įrodymus būtina dar pateikti. Be to, atitinkamus byloje reikšmingus įrodymus ir išreikalauja, jei byloje dalyvaujantys asmenys negali šito padaryti.

Tiesiogiai susijęs su teismo aktyvumo aspektu yra įrodymų rinkimas, jų pakankamumas šios kategorijos bylose. Teisėjo aktyvumo klausimu Lietuvos Aukščiausiasis Teismas vienoje iš bylų¹³³ yra nurodęs, kad pagal CPK 443 straipsnio 8 dalies nuostatas ir apeliacinės instancijos teismas, taip pat kaip ir pirmosios instancijos teismas, nagrinėdamas bylą dėl juridinę reikšmę turinčio fakto nustatymo, privalo imtis visų būtinų priemonių, kad būtų visapusiškai išsiaiškintos reikšmingos bylai aplinkybės. Civilinio proceso kodekso 320 straipsnio 2 dalis numato, kad apeliacinės instancijos teisme nagrinėjamos bylos faktinis pagrindas paprastai yra ribojamas apeliaciniame skunde nurodytų faktinių aplinkybių. Tačiau ypatingosios teisenos bylose daroma šios taisyklės išimtis. Ši taisyklė netaikoma tais atvejais, kai to reikalauja viešasis interesas (CPK 320 straipsnio 2 dalis). Nagrinėjama byla - viena iš ypatingosios teisenos bylų kategorijų – byla dėl juridinę reikšmę turinčio fakto nustatymo, ir pareiškėjo S. S. pareiškimas yra susijęs su žemės reformos vykdymu, todėl joje reikia taikyti CPK 443 straipsnio 8 dalies nuostatas. Žemės reformos tinkamas vykdymas yra priskirtinas prie viešojo intereso srities dalykų, todėl šioje byloje teismai nėra saistomi apeliacinio ir kasacinio skundų ribų. Priėmęs bei savo iniciatyva išreikalavęs naujus įrodymus, apeliacinės instancijos teismas šiuos įrodymus ir pirmosios instancijos teismo ištirtus ir įvertintus įrodymus tiria ir vertina pagal Civilinio proceso kodekso nustatytas pirmosios instancijos teisme taikomas įrodymų tyrimo ir vertinimo taisykles. Taigi, siekiant, kad būtų visapusiškai išsiaiškintos bylos aplinkybės, tiek teismas, tiek byloje dalyvaujantys asmenys turi būti aktyvūs ir nė vienas tokių bylų proceso dalyvis nėra atleidžiamas nuo pareigos nurodyti faktus ir įrodymus, juos rinkti ir pateikti, o teismas – juos ir įvertinti. Kartu tai reiškia teismo pareigą nustatyti ir įtraukti dalyvauti byloje visus ja suinteresuotus asmenis, pasiūlyti byloje dalyvaujantiems asmenims pateikti papildomus įrodymus ir nustatyti terminą jiems pateikti; kai yra būtina, išreikalaus tyrimo medžiagą, išvadas, įrodymus ir kt., turinčius reikšmės bylai teisingai išspręsti.

¹³³ LAT CBS teisėjų kolegijos 2005 m. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-211/2005 S.S. v. Šiaulių apskrities viršininko administracija, Joniškio rajono žemėtvarkos skyrius, R.G.

Įstatymo leidėjo, kaip minėta, yra įtvirtinta, jog teismas nustato juridinę reikšmę turinčius faktus tik jeigu pareiškėjas neturi jį patvirtinančių dokumentų ir negali jų gauti kitokia, ne teismo tvarka. Dar daugiau, pareiškėjas, kreipdamasis į teismą, prie pareiškimo turi pridėti įrodymus, kad jis kreipėsi į atitinkamas institucijas dėl prašomo nustatyti fakto patvirtinančių dokumentų gavimo, tačiau dokumentą atsisakyta išduoti dėl jo neišlikimo ar negalėjimo jo atkurti. Taigi, minėtos prielaidos inicijuoti bylą dėl juridinę reikšmę turinčio fakto nustatymo teisme lemia būtent netiesioginių įrodymų naudojimą šiose bylose. Tai, jog tokių įrodymų naudojimas šiose bylose lemia įrodinėjimo ypatumą, akcentavo ir Lietuvos Aukščiausiasis Teismas¹³⁴ pažymėdamas, kad jeigu pareiškėjas turėtų tiesioginių prašomą nustatyti juridinį faktą patvirtinančių įrodymų, tai jam apskritai nereikėtų kreiptis į teismą (CPK 445 straipsnis). O bylose, kuriose įrodinėjama netiesioginiais įrodymais, prielaidų darymas yra neišvengiamas. Svarbu, kad viena ar kita prielaida būtų motyvuota, t.y. kad ji būtų pagrįsta byloje esančiais įrodymais, ir atitinkamai būtų pagrįsta, kad priešingos prielaidos tikimybė yra mažesnė.

Civilinio proceso teorijoje taip pat yra pripažįstama, kad netiesioginiai įrodymai visuomet suponuoja tik tikimybę, prielaidą, kad įrodomasis faktas egzistavo arba neegzistavo¹³⁵. Netiesioginiai įrodymai pagrindžia įrodinėjimo dalykui nepriklausančius faktus, kurie gali turėti įtaką darant išvadą apie įrodinėjimo dalykui priklausančių aplinkybių buvimą arba nebuvimą¹³⁶, šie įrodymai yra laikomi informacija, kuri yra daugiareikšmiai susijusi su įrodomuoju faktu¹³⁷.

Būtent prielaidų darymas dėl faktų konstatavimo bylose dėl juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo yra neišvengiamas. Todėl teismas jas darydamas turi motyvuoti sprendimą byloje esančiais įrodymais bei jį pagrįsti, jog priešingos prielaidos tikimybė yra mažesnė. Įrodinėjimo procesu yra siekiama nustatyti tiesą byloje. Daugelyje bylų LAT akcentavo, kad įvertindamas įrodymus, teismas turi įvertinti kiekvieno įrodymo įrodomąją reikšmę ir tik iš įrodymų viseto duomenų padaryti išvadas. Vertinant kiekvieno įrodymo įrodomąją reikšmę reikia nustatyti, koks jo ryšys su įrodinėjimo dalyku, ar tas įrodymas yra leistinas, patikimas, ar nėra suklautojimo požymių, ar tinkamai buvo paskirstytos įrodinėjimo pareigos, ar nepaneigtos pagal įstatymus nustatytos prezumpcijos, ar yra prejudicinių faktų. Vertindamas įrodymų visetą, teismas turi įsitikinti, kad pakanka duomenų išvadai, jog tam tikri faktai egzistavo arba neegzistavo, kad nėra esminių prieštaravimų, paneigiančių tokias išvadas. Be to, teismas, vertindamas įrodymus, turi vadovautis ne tik įrodinėjimo taisyklėmis, bet ir logikos dėsniais, turi pagal

¹³⁴ LAT CBS teisėjų kolegijos 2005 m. kovo 2 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-147/2995 Z. K. v. K. K., Kauno apskrities viršininko administracija; 2007 m. gegužės 29 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-208/2007 P. S., G. B. v. Vilniaus apskrities viršininko administracija; 2009 m. kovo 3 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-98/2009 T.M. v. Vilniaus apskrities viršininko administracija ir kt.

¹³⁵ Driukas A., Valančius V. Civilinis procesas: teorija ir praktika. II tomas. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2006. P. 617.

¹³⁶ Ten pat. P. 616.

¹³⁷ Laužikas E. Mikelėnas V., Nekrošius V. Civilinio proceso teisė. I tomas. Vilnius: Justitia, 2003. P. 458.

vidinį įsitikinimą padaryti nešališkas išvadas. Reikalavimas vertinti įrodymus vadovaujantis vidiniu įsitikinimu, yra teisėjo nepriklausomumo principo išraiška, nes niekas negali nurodyti teisėjui, kaip vertinti vieną ar kitą įrodymą¹³⁸.

Taigi, įrodymų vertinimas byloje dėl juridinę reikšmę turinčio fakto nustatymo grindžiamas vadinamąja tikėtinumo taisykle (tikimybių pusiausvyros principu), pagal kurią apie tam tikrų faktinių aplinkybių buvimą teismas gali konstatuoti tada, kai jam nekyla didelių abejonių dėl jų egzistavimo. Todėl dėl tam tikrų aplinkybių buvimo ar nebuvimo nėra reikalaujama visiško teismo įsitikinimo, t.y. nėra reikalaujama šimtaprocentinio teismo įsitikinimo, o įrodymų pakankamumo klausimas turi būti sprendžiamas atsižvelgiant į bylos kategoriją, jos pobūdį ir kitas svarbias aplinkybes¹³⁹. Įstatymo leidėjo yra įtvirtintas siekis įrodinėjimo procesu nustatyti santykinę, bet ne absoliučią tiesą. Ir nežiūrint to, kad CPK 443 straipsnio 8 dalyje įtvirtintas aktyvus teisėjo vaidmuo, bylose dėl juridinę reikšmę turinčio fakto nustatymo siekis nustatyti absoliučią, objektyvią tiesą, taip pat neįmanomas, nes sprendimas priimamas remiantis būtent netiesioginiais įrodymais, kurių vertinimas grindžiamas tikimybių pusiausvyros principu.

Be abejonės, tam, kad būtų nustatytas pareiškėjo prašomas faktas, teismui turi susiformuoti įsitikinimas, jog faktas buvo, yra įrodytas, arba priešingai. Tai yra pasiekama byloje dalyvaujantiems asmenims pateikiant bei renkant, teismui šios kategorijos bylose, – taipogi, renkant įrodymus, esant reikalui, ir savo iniciatyva, tiriant bei vertinant įrodymų visumą. Fakto įrodytumas turi būti vertinamas visų byloje esančių faktinių aplinkybių kontekste ir tik atlikus išsamią visų byloje esančių įrodymų analizę bei juos aptarus ir įvertinus, galima priimti byloje teisingą sprendimą. Teismo pareigą įrodymų, kuriais grindžiamos teismo išvados, vertinimą būtina išdėstyti teismo sprendime, šią teismo pareigą įtvirtina įstatymo leidėjas, o ją atskleidžia Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Senato 2004 m. gruodžio 30 d. nutarimas¹⁴⁰, kur nurodyta, kad įrodymų, kuriais grindžiamos teismo išvados, vertinimas glausta forma išdėstomas teismo sprendimo (nutarties) motyvuojamojoje dalyje (CPK 270 straipsnio 4 dalies 1-3 punktai, 331 straipsnio 4 dalies 1-3 punktai).

Atlikus Pakruojo rajono apylinkės teisme išnagrinėtų bylų dėl juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo analizę, išryškėjo keletas asmeninių įrodymų naudojimo ypatumų.

Įrodinėjimo proceso ypatumus šiose bylose nulemia tai, kad šios kategorijos bylose įstatymas nenumato jokių įrodymų panaudojimo ribojimų. Juridinę reikšmę turintį faktą nustatinėjantį teismą nesaisto jokie įrodinėjimo priemonių apribojimai, kas nepasakytina apie valstybės institucijas, nes tam

¹³⁸ LAT CBS teisėjų kolegijos 2008 m. birželio 2 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-300/2008 S. L. v. Klaipėdos apskritis viršininko administracija, Kretingos rajono savivaldybės administracija (proceso atnaujinimo byloje).

¹³⁹ LAT CBS teisėjų kolegijos 2005 m. kovo 2 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-147/2005 Z.K. v. K.K.

¹⁴⁰ LAT Senato 2004 m. gruodžio 30 d. nutarimas Nr. 51 “Dėl Civilinio proceso kodekso normų, reglamentuojančių įrodinėjimą, taikymo teismų praktikoje” // Teismų praktika. Nr. 22. P. 183.

tikruose valstybės institucijų teisės aktuose gali būti nustatyti atitinkami šių priemonių ribojimai (pavyzdžiui Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centro reglamento 6.2. p.). Teisme šios kategorijos bylose galima įrodinėti visomis CPK 177 straipsnyje nustatytomis įrodinėjimo priemonėmis, t.y. bet kokiais faktiniais duomenimis, kuriais remiantis teismas įstatymų nustatyta tvarka konstatuoja, kad yra aplinkybių, pagrindžiančių šalių reikalavimus bei atsikirtimus, ir kitokių aplinkybių, turinčių reikšmės bylai teisingai išspręsti, arba kad jų nėra.

Taigi, bylose dėl juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo dažniausiai naudojamos šios įrodinėjimo priemonės: pareiškėjo ir suinteresuotų asmenų paaiškinimai, liudytojų parodymai, rašytiniai įrodymai.

Pareiškėjai ir suinteresuoti asmenys bylose dėl juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo yra įrodymų šaltinis, pareiškėjo ir suinteresuotų asmenų paaiškinimai - įrodinėjimo priemonė, iš kurių gaunama byloje reikalinga informacija, todėl ji yra tiesiogiai susijusi su leistinumo reikalavimais. Teismas jų paaiškinimus turi patikrinti ir įvertinti bei atidžiai palyginti su kitais byloje esančiais įrodymais. Tai lemia šios įrodinėjimo priemonės specifika. Nors pareiškėjas geriausiai žino bylos aplinkybes, tačiau būtina atkreipti dėmesį į tai, kad pareiškėjas yra teisiškai suinteresuotas bylos baigtimi, siekia sau palankaus sprendimo, todėl jų paaiškinimus teismas turi vertinti itin atsargiai.

Remiantis Civilinio proceso kodekso 443 straipsnio 1 dalies nuostata bylose dėl juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo pareiškėjas ir suinteresuoti asmenys, paaiškinimus duodami žodžiu teismo posėdyje, turi prieš tai prisiekti teisme (CPK 186 str.). Tai taikytina tiems pareiškėjui ir suinteresuotiems asmenims, kurie turi tiek materialinį, tiek procesinį suinteresuotumą bylos baigtimi. Neprisiekia tik valstybės ir savivaldybių institucijų (CPK 49 str. 2 d., 50 str. 2 d.), įtrauktų į procesą duoti išvadą, ir dalyvaujančių bylose kaip suinteresuoti asmenys, atstovai (CPK 55 str. 1, 2 d.), nes šios institucijos turi tik procesinį teisinį suinteresuotumą bylos baigtimi, o teismų šiose bylose priimti procesiniai sprendimai nedaro įtakos jų materialiosioms teisėms ir pareigoms¹⁴¹.

Liudytojų parodymai bylose dėl juridinę reikšmę turi ypatingą reikšmę. Jie užima, manytume, ypač reikšmingą vietą dviem aspektais: pirma – šios įrodinėjimo priemonės panaudojimas byloje netgi lemia bylos nagrinėjimo formą, nes jei byloje bus įrodinėjama remiantis liudytojų parodymais, byla, bus nagrinėjama žodinio proceso tvarka; antra – dažnai liudytojų parodymai yra vieninteliai įrodymai byloje.

Liudytoju gali būti bet kuris teisiškai nesuinteresuotas bylos baigtimi asmuo, turintis žinių apie bylai reikšmingas aplinkybes ir nepatenkantis į asmenų, negalinių būti liudytojais, sąrašą (CPK 189 str. 2 d.). Asmuo, turintis teisinį suinteresuotumą bylos baigtimi, turi būti įtrauktas į procesą dalyvaujančiu asmeniu, o ne liudytoju, nes niekas negali būti liudytoju savo paties byloje. Įstatymas leidžia liudytoju apklausti asmenį, susijusį giminystės ryšiais su byloje dalyvaujančiu asmeniu, būtent su pareiškėju, o bylose dėl

¹⁴¹ LAT Civilinių bylų skyriaus 2003 m. lapkričio 13 d. konsultacija Nr. A3-93 // Teismų praktika. Nr. 20. P. 274.

juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo labai dažnai pareiškėjai liudytojais būtent prašo apklausti asmenis, susijusius giminystės, svainystės, santuokiniais ryšiais. Todėl šiose bylose ypač svarbu tinkamas asmeninį suinteresuotumą turinčių liudytojų parodymų vertinimas, t.y. jų parodymai turi būti įvertinti pagal visus įrodymams keliamus reikalavimus – ar jie išsamūs ir tikslūs, ar yra objektyvūs ir patikimi.

Dažnai bylose dėl juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo yra siekiama nustatyti prieš daug metų įvykčius įvykius, buvusias faktus. Todėl teismui būtina išsiaiškinti gal ir iš pirmo žvilgsnio ne itin reikšmingas, bet svarbias aplinkybes, tokias kaip liudytojo amžių, gimimo vietą, gyvenamąją vietą, ar jis tikrai galėjo žinoti, suprasti bei matyti faktus. Teismų praktikoje yra pabrėžiama, kad tokie įrodymai turi būti vertinami atsargiai, kitų įrodymų kontekste, remiantis tikimybių pusiausvyros principu.

Liudytojams, prieš duodant žodinius paaiškinimus teismo posėdžio metu, privaloma, kaip ir pareiškėjui ar suinteresuotiems asmenims, prisiekti. Be to, leistinu įrodymu liudytojo parodymai bus pripažinti tik tuomet, jei apklausa vyko laikantis visų ją reglamentuojančių civilinio proceso normų. Negalima civilinėje byloje remtis liudytojų parodymais, jeigu iš esmės pažeista šių įrodymų gavimo ir tyrimo tvarka. Tiek remiantis civilinio proceso normomis, tiek teismų praktika, rašytiniai ir notaro patvirtinti liudijimai negali būti laikomi liudytojo parodymais. Tačiau bylose dėl juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo, manome, tokie liudijimai yra galimi, atsižvelgiant į tai, jog, neretai liudytojai yra garbaus amžiaus ir dėl sveikatos būklės ar kitų objektyvių priežasčių negalėtų duoti žodinių paaiškinimų teisme. Todėl visiškai pritartina teisės mokslininkų A.Driuko bei V.Valančiaus¹⁴² nuomonei, jog rašytiniai ir notaro patvirtinti liudijimai, nors jiems nesuteikiamas liudytojo parodymo statusas, dėl to jie negali būti laikomi Beverčiais įrodinėjimo procese, ir notaro patvirtintais rašytiniais liudijimais turėtų būti galima remtis kaip paprastais rašytiniais įrodymais. Be to, toks traktavimas, kaip nurodo minėti mokslininkai, „neprieštarautų ir CPK 197 straipsnyje pateiktai įstatyminei rašytinių įrodymų sąvokai, pagal kurią rašytiniai įrodymai – tai dokumentai, dalykinio ir asmeninio susirašinėjimo medžiaga, *kitokie raštai, kuriuose yra duomenų apie aplinkybes, turinčias reikšmės bylai*“. Pozicija dėl notaro patvirtintų liudijimų kaip įrodinėjimo priemonės, jog jie turi būti vertinami kartu su kitais byloje esančiais įrodymais, nesuteikiant jiems išskirtinės reikšmės, atitinkanti minėtų mokslininkų poziciją, yra išreikšta ir LAT praktikoje¹⁴³, kur byloje dėl įvaikinimo fakto nustatymo apeliacine tvarka nagrinėdamas Kauno apygardos teismas nurodė, jog notarine tvarka patvirtintas H.B. paliudijimas yra labai svarbus netiesioginis įrodymas, todėl pirmos instancijos teismas, nesuteikdamas didesnės galios šiam paliudijimui, pažeidė įrodymų vertinimo taisyklės, o tuo tarpu kasacinis teismas tokį apeliacinio teismo įrodymų vertinimą pripažino

¹⁴² Driukas A., Valančius V. Civilinis procesas: teorija ir praktika. II tomas. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2006. P. 641.

¹⁴³ LAT CBS teisėjų kolegijos 2002 m. kovo 6 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-317/2002 G.B. v. Kauno miesto savivaldybės valdyba.

pažeidžiančiu įrodymų tikėtino bei leistino taisyklės, kadangi teismas turi vertinti bylos įrodymų visumą, o notariškai patvirtinti asmenų parodymai savo teisine galia negali būti svaresni negu teisme prisiekusių liudytojų parodymai, be to, jie nėra prejudiciniai faktai.

Kalbant apie liudytojų parodymus, būtina pažymėti, kad jų galia nekilnojamojo daikto valdymo nuosavybės teise fakto nustatymo nuosavybės teisės atkūrimo tikslu, gali būti vertinami kaip nepakankami ir turintys silpnesnę įrodomąją galią. Tokią poziciją įtvirtino LAT¹⁴⁴ byloje dėl žemės valdymo nuosavybės teise fakto nustatymo. Byloje faktui nustatyti buvo remiamasis Žemės reformos įstatymo nuostatomis ir liudytojų parodymais, bylos rašytiniais dokumentais buvo patvirtinami tik tam tikri su žemės nuomos bei činčo teisėmis susiję faktai iki žemės nacionalizavimo. Kasacinio teismo teisėjų kolegija vertino, kad, esant tokiai situacijai, apeliacinės instancijos teismas – Klaipėdos apygardos teismas pagrįstai atmetė kasatorių pareiškimą, nes žemės valdymo iki nacionalizavimo nuosavybės teise faktas didele dalimi buvo įrodinėjamas liudytojų parodymais. Tuo tarpu įrodymų pakankamumo prasme liudytojų parodymų vertinimą lemia gautų duomenų subjektyvus pobūdis, o LAT savo praktikoje¹⁴⁵ yra nurodęs, kad sandorio sudarymo aplinkybės konstatavimas, remiantis tik liudytojų parodymais, nesant raštinių įrodymų, neatitiktų nei *ad hoc*, nei sandorio sudarymo metu galiojusių teisės normų. Teisėjų kolegija padarė išvadą, kad liudytojų parodymai apie nuosavybės teisių igijimą į žemės sklypą yra nepakankami žemės valdymo nuosavybės teise faktui konstatuoti, tokie parodymai dėl subjektyvaus pobūdžio turi silpnesnę įrodomąją galią.

Reikia pažymėti, kad bylose dėl juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo nėra ribojamas liudytojų ratas, galinčių duoti parodymus teisme. LAT CBS išplėstinė teisėjų kolegija apeliacinio teismo nuostatą Pasipriešinimo dalyvių (rezistentų) teisių komisijos darbo reglamente dėl to, jog jei nėra pakankamai dokumentų (iš baudžiamosios bylos ir kitų, įrodančių pretendento rezistencinę veiklą), asmuo, pretenduojantis į kario savanorio ar laisvės kovų dalyvio teisinio statuso pripažinimą, turi pateikti bendražygių, kuriems yra pripažintas kario savanorio ar laisvės kovų dalyvio teisinis statusas, ir kuris kartu su pretendentu dalyvavo šioje veikloje, toje pačioje vietovėje, patvirtinimą, o byloje nesant raštinių įrodymų, ir tik vienos liudytojos, kuri pripažinta laisvės kovų dalyve, tačiau nebuvusios antisovietinės organizacijos “Jaunoji Lietuva” dalyve, negali būti pakankamu pagrindu pareiškimą patenkinti. Kasacinis teismas šią nuostatą laikė nepagrįsta, pažeidžiančia įstatymu reglamentuotą įrodinėjimo procesą (CPK 185 straipsnio 1 dalies normą), nes skirtingai nei minėto Reglamento 6.2 punkte, įstatyme liudytojo asmeniui nekeliami tokie kaip šiame punkte nustatyti reikalavimai. Pagal įstatymą kaip įrodinėjimo priemonė

¹⁴⁴ LAT CBS teisėjų kolegijos 2009 m. spalio 5 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-367/2009 S.M., G.M. v. Klaipėdos apskrities viršininko administracija, Palangos miesto savivaldybės administracija.

¹⁴⁵ LAT CBS teisėjų kolegijos 2008 m. balandžio 29 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-232/2008 J.S.M. (teisių perėmėja J.K.) v. Kauno apskrities viršininko administracija.

liudytojas teisme yra faktinių duomenų šaltinis ir tuo atveju, jeigu jis nebuvo pareiškėjo bendražygis, kuriam nėra pripažintas kario savanorio ar laisvės kovų dalyvio teisinis statusas, kartu pretendentu dalyvavusiu toje rezistencinėje veikloje toje pačioje vietovėje. Kartu besąlygiškai neatmestinas Reglamento 6.2 punkte nustatytas reikalavimas, nes jis gali turėti reikšmės vertinant liudytojų parodymus – asmuo, dalyvavęs rezistencinėje veikloje toje pačioje vietovėje, gali patikimiau patvirtinti aplinkybes, turinčias reikšmės bylai. Tuo pačiu kolegija akcentavo, jog LAT ne kartą yra pažymėję, kad žemesnės galios negu įstatymas kitu teisės aktu negali būti teismams nustatomos įrodinėjimo taisyklės¹⁴⁶.

Bylose dėl juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo draudimas remtis liudytojų parodymais buvo vienareikšmiškas. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo plenumo 1993 m. lapkričio mėn. 26 d. nutarimu Nr. 2 „Dėl teisminės praktikos turinčių juridinę reikšmę faktų nustatymo bylose“ buvo nustatyta, jog bylose dėl žemės ar miško sklypo valdymo nuosavybės teise fakto nustatymo, juridinius faktus leidžiama įrodinėti visomis CPK 57 str. (1964 m. redakcija) išvardytomis įrodinėjimo priemonėmis. Tačiau tuo pačiu buvo įtvirtintas ir vienas įrodinėjimo ypatumas, nulemtas ginčo kilimo fakto. Draudimas remtis liudytojų parodymais buvo įtvirtintas kai į tą patį žemės ar miško sklypą pretenduoja keli asmenys, ginčydami kito pretendento nurodomą nuosavybės teisės atsiradimo faktą¹⁴⁷. Šiandieninė pozicija yra kiek kitokia. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Senato 2005 m. gruodžio 29 d. nutarime Nr. 56 tokios išlygos nėra. Ir kilus ginčui byloje dėl juridinę reikšmę turinčio fakto nustatymo, nedraudžiama remtis liudytojų parodymais. Tačiau draudimą remtis liudytojų parodymais gali lemti materialiosios teisės aktų draudimai. Tai aktualu pastato, žemės ar miško valdymo nuosavybės teise fakto nustatymo bylose, nes „pareiškime dėl žemės ar miško valdymo nuosavybės teise fakto nustatymo pareiškėjas privalo nurodyti konkretų nuosavybės teisės įgijimo pagrindą ir patvirtinti jį leistinėmis įrodinėjimo priemonėmis. Jeigu nuosavybės teisės įgijimo pagrindu ieškovas nurodo sandorį, šio sudarymo faktas turi būti įrodinėjamas laikantis sandorio sudarymo metu ir jo sudarymo vietoje galiojusių materialiosios teisės normų, nustatančių tokio sandorio galiojimo sąlygas“¹⁴⁸.

Be abejonės, dauguma įrodinėtinų faktų bylose dėl juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo grindžiami ir rašytiniais įrodymais. Galima teigti, kad visuomet byloje yra pateikta rašytinių dokumentų, patvirtinančių vienokias ar kitokias aplinkybes, įtvirtintas dokumentuose, dalykinio ar asmeninio susirašinėjimo medžiagoje, kitokuose raštuose, kuriuose yra duomenų apie aplinkybes, turinčias reikšmės

¹⁴⁶ LAT CBS teisėjų kolegijos 2006 m. balandžio 24 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-7-111/2008 A. A. L. M., V. R. J., R. B. v. Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras.

¹⁴⁷ LAT CBS teisėjų kolegijos 1999 m. spalio 25 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-694/1999 A.K. v. Kauno apskrities viršininko administracija. // Teismų praktika Nr. 12. P. 157-160; 2002 m. kovo 27 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-259/2002 A.M. v. K.B., M.K., Klaipėdos apskrities viršininko administracija, ir kt.

¹⁴⁸ LAT Senato 2004 m. gruodžio 30 d. nutarimas Nr. 51 „Dėl Civilinio proceso kodekso normų, reglamentuojančių įrodinėjimą, taikymo teismų praktikoje“ // Teismų praktika. Nr. 22. P. 211.

bylai. Apie tai, kad rašytine forma gali būti išreikšti byloje dalyvaujančių asmenų paaiškinimai, jau kalbėta. Tačiau šios įrodinėjimo priemonės yra visada susijusios su procesine įrodymų šaltinio padėtimi, o rašytiniai įrodymai yra neutralūs juos pateikiančių asmenų procesinio statuso atžvilgiu.

Skirtingai nuo kitų rašytine forma išreikštų įrodinėjimo priemonių, kurios atsiranda tik bylos nagrinėjimo procese ir be civilinio proceso nėra galimos (pavyzdžiui liudytojų parodymai), rašytiniuose įrodymuose informacija, susijusi su bylos aplinkybėmis, dažniausiai būna užfiksuota dar neprasidėjus bylinėjimuisi. Kaip parodė Pakruojo rajono apylinkės teismo nagrinėtų bylų analizė, yra naudojami įvairūs rašytiniai įrodymai: asmeniniai laišakai, įsiteisėję teismo sprendimai kitoje byloje, kurioje nustatyti prejudiciniai faktai ir kiti dokumentai bei raštai, atsitiktinai tapę rašytiniais įrodymais civiliniame procese, kurie teisės doktrinoje vadinami atsitiktiniais rašytiniais įrodymais¹⁴⁹. Privatų dokumentą, kurie tik įrodo, kad juose esančius duomenis pateikė asmuo, sudaręs ir pasirašęs dokumentą, teismas vertina jų neišskirdamas, vadovaudamasis savo vidiniu įsitikinimu ir laisvu įrodymų vertinimo principu, bei remdamasis visais byloje esančiais įrodymais. Vienas iš pavyzdžių, kada atsitiktinis rašytinis įrodymas – konkretus privatus laiškas tapo net bylų dėl nuosavybės teisių į nekilnojamąjį turtą (žemės sklypą) atkūrimo bei žemės valdymo nuosavybės teise inicijavimo pagrindu, iliustruoja Pakruojo rajono apylinkės teisme išnagrinėta byla¹⁵⁰ dėl žemės sklypo valdymo nuosavybės teise fakto nustatymo nuosavybės teisės atkūrimo tikslu. Asmeninis laiškas su informacija dėl rasto žemės sklypo dovanojimo dokumento, teismo vertintas tik visų įrodymų: oficialių rašytinių, pareiškėjos paaiškinimų, liudytojų parodymų, kontekste, įvertino šį privatų įrodymą ir remdamasis visais byloje esančiais įrodymais pareiškimą tenkino.

Reikia pažymėti, kad bylose dėl juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo yra ryškūs teisės normų galiojimo laike ir erdvėje klausimai. Kaip minėta, dažnai šios kategorijos bylose yra nustatomi seniai įvykę faktai, todėl teismams privalu taikyti ir vertinti atitinkamu laikotarpiu ir vietoje galiojusius teisinius santykius nustačiusius teisės aktus. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktikoje dažni atvejai, kai kasacinis teismas pripažįsta, kad žemesnės instancijos teismai neteisingai aiškino ir taikė materialinę teisės normą, jų pagrindu susikločiusius teisinius santykius¹⁵¹.

3.3.2. Ginčų kilimo galimybės, jų sprendimo ypatumai

¹⁴⁹ Driukas A., Valančius V. Civilinis procesas: teorija ir praktika. II tomas. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2006. P. 644

¹⁵⁰ Pakruojo rajono apylinkės teismo 2009 m. gruodžio 15 d. sprendimas civilinėje byloje Nr. 2-971-284/2009 F.P. v. Šiaulių apskrities viršininko administracija.

¹⁵¹ LAT CBS išplėstinės teisėjų kolegijos 2007 m. gruodžio 17 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-7-396/2007, LAT CBS 2008 m. lapkričio 28 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-578/2008 ir kt.

Tiek teisės doktrinoje, tiek Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktikoje, yra pripažįstama, jog ginčo kilimo galimybė bylose dėl juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo. Tokią poziciją, beje, patvirtino ir Pakruojo rajono apylinkės teisme nagrinėtų bylų analizė. Tačiau kartu reikia pripažinti, kad tyrimo metu nustatyta, jog ginčas šiose bylose kilo vis tik retai.

Civilinio proceso kodeksas numato, kad ypatingosios teisenos bylas teismas išnagrinėja ypatingąja teiseną, neatsižvelgdamas į tai, ar nagrinėjamu metu kyla ginčas dėl teisės, o suinteresuoti asmenys bylos nagrinėjimo metu gali pateikti pareiškimus su savarankiškais reikalavimais šio Kodekso nustatyta tvarka (CPK 443 straipsnio 7 dalis).

Ginčo buvimas bylose dėl juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo yra pripažįstamas ir jis šiose bylose kyla, tačiau jo sprendimo variantai laikui bėgant keitėsi. Rusų mokslininkas prof. dr. A.T. Bonneris¹⁵², analizavęs Rusijos CPK įtvirtintas bylas, nagrinėtinas ypatingosios teisenos tvarka, nurodė, kad galiojančio civilinio proceso įstatymo ir jo taikymo praktikos analizė rodo, jog dauguma ypatingosios teisenos bylų yra dvipusio, o dėl to ir ginčytino charakterio. Pripažino, jog kartais tradiciškai pristatomos neginčo bylos dėl faktų, turinčių juridinę reikšmę, nustatymo, įgyja ginčytiną pobūdį, kuris susijęs su jų konkrečiomis aplinkybėmis. Ginčo kilimo galimybė pripažinta ir kitų rusų mokslininkų, t.y. E.A. Borisovos¹⁵³, R.F. Kalistratovos¹⁵⁴. Tačiau šie mokslininkai kilusį ginčą pripažino esant dviejų rūšių: ginčą dėl fakto ir ginčą dėl teisės. R.F. Kalistratovos nuomone, byloje dėl juridinę reikšmę turinčio fakto kilus ginčui tik dėl fakto, neturėtų būti nutraukiama byla. Jos nuomone, kada yra kilęs ginčas tik dėl fakto, bylų nutraukimai sąlygotų tokią praktiką, jog teismai būtų priversti nagrinėti bendrąją ieškininę teiseną daugumą ginčų, kurie neturi ieškininio charakterio. Šią poziciją motyvavo tuo, kad teisinis ginčas gali kilti, kuris yra nesusijęs su faktu, nustatomu teismo ypatingosios teisenos tvarka, o dėl kitų aplinkybių: faktas, kurį prašo nustatyti pareiškėjas, - tai tik vienas iš faktinės sudėties elementų, iš kurio kyla vieni ar kiti teisiniai santykiai¹⁵⁵. Taigi, jos nuomonė tokia, kad kilus byloje ginčui dėl fakto, bylos tolesnis nagrinėjimas ypatingąja teiseną galimas ir byla turi būti nagrinėjama toliau. Ginčas dėl fakto, anot šios mokslininkės, negali būti sutapatintas su ginču dėl teisės ir tai turi būti aiškiai įtvirtinta įstatyme, jog kilus materialiajam-teisiniam ginčui, turi būti nutrauktas bylos nagrinėjimas ypatingąja teiseną.

Minėtas rusų mokslininkas prof. dr. A.T. Bonneris keldamas klausimą, ar galimas ypatingosios teisenos nagrinėjamosiose bylose ginčas dėl fakto, kėlė kartu klausimą ar galimas ginčo dėl fakto kilimas nepereinančio į ginčą dėl teisės. Konstatavęs, jog šiuo klausimu yra skirtingų nuomonių, priėjo išvados,

¹⁵² Боннер А.Т. Всегда ли бесспорны дела особого производства? // Tarptautinė mokslinė praktinė konferencija: Teisė į teisminę gynybą ir jos realizavimo praktiniai aspektai. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2006. P. 315.

¹⁵³ Гражданский процесс: Учебник // Под ред. М.К.Треушникова.-М.: ООО „Городец-издат“, 2003. С.443.

¹⁵⁴ Каллистратова Р.Ф. Установление юридических фактов судом в порядке особого производства. Москва: Государственное издательство юридической литературы, 1958.

¹⁵⁵ Ten pat, P. 83.

jog negalima nesutikti su ta nuomone, jog dėl kiekvienas ginčas apie nustatomo fakto egzistavimą arba turinčio juridinę reikšmę, yra ginčas dėl teisės.

1964 m. LR Civilinio proceso kodeksas reglamentavo, kad jeigu nagrinėjant bylą ypatingosios teisenos tvarka kyla ginčas dėl teisės, teismas pareiškimą palieka nenagrinėtu ir išaiškina suinteresuotiems asmenims teisę pareikšti ieškinį bendrais pagrindais (CPK 271 straipsnio 3 dalis). Taigi, senasis teisinis reglamentavimas įtvirtino dviejų savarankiškų procesų būtinybę. Pagal tokį teisinį reglamentavimą buvo atitinkama ir lietuvių mokslininkų pozicija. V.Mikelėnas¹⁵⁶ yra pažymėjęs, kad ypatingoji teiseną nėra pritaikyta ginčams dėl teisės nagrinėti, todėl kilus ginčui dėl teisės, bylas, priskirtas ypatingajai teisei, reikėtų nagrinėti ginčo teisenos tvarka. Be to, jis taip pat pripažino, jog 1964 m. LR CPK įtvirtintoje nuostatoje „ginčas“ dėl teisės nurodė, jog tai nevienareikšmis terminas, todėl yra išskiriamas tiek ginčas dėl fakto, tiek dėl teisės. V.Mikelėnas vertino, jog J.Žeruolio¹⁵⁷ nuomonė, kad tiek ginčas dėl teisės, tiek ir ginčas dėl fakto yra pagrindas palikti pareiškimą nenagrinėtu, yra labiau pagrįsta, nes ypatingoji teiseną nėra pritaikyta nagrinėti bet kokį ginčą. Dviprasmišką ginčo pobūdį bei kilusių ginčų dėl teisės ar dėl fakto pasekmes ir dviejų procesų būtinybę, įtvirtinusį senajame CPK, išsprendė šiandieninė Civilinio CPK 443 straipsnio 7 dalies nuostata, jog ypatingosios teisenos byla yra išnagrinėjama ypatingąja teisei, neatsižvelgiant į tai, ar ją nagrinėjant kyla ginčas dėl teisės. Manytina, kad įstatymo leidėjo nuostata dėl to, jog pareiškėjui nereikia baigus vieną procesą, pradėti kito, yra, be abejonės, tinkama. Tačiau kyla klausimas ar ypatingosios teisenos taisyklės yra tinkamos tokiam ginčui išspręsti.

Teisininkas V.Balynas, nagrinėjęs bylas dėl pastato, žemės ar miško valdymo nuosavybės teise fakto nustatymo ir konstatavęs, kad tai privataus pobūdžio bylos, teismų praktikos analizė parodė gana dažnus šiose bylose kylančius ginčus dėl teisės, ir šias bylas priskyręs dispozityvių bylų grupei, padarė išvadą, jog „bylų priskyrimo ypatingajai teisei kriterijų skirtingumas lemia dviejų ypatingosios teisenos bylų grupių egzistavimą – vienos jų yra nedispozityvios, kitos dispozityvios. Dispozityvios ypatingosios teisenos bylos likus ginčui dėl teisės tampa analogiškos klasikinėms ieškinio teisenos byloms. <...> Dispozityvaus pobūdžio ypatingosios teisenos bylose kilę ginčai turėtų būti nagrinėjami ieškinio teisenos tvarka, numčius tinkamą šių bylų perdavimo mechanizmą. Siekiant, kad pareiškimas užtrukus bylos nagrinėjimui neliktų nenagrinėtas, CPK turėtų būti įtvirtinta nuostata, leidžianti bylas dėl juridinę reikšmę turinčio fakto nustatymo kilus ginčui toliau nagrinėti ieškinio teisenos tvarka nepradedant naujo proceso“¹⁵⁸. Analogiška pozicija yra ir I.Žemkauskienės, kuri nurodė, jog „dažnai pasitaiko, kad teismui nustatinėjant juridinę reikšmę turintį faktą - nuosavybės teisės į turtą, kyla ginčas dėl teisės. <...>

¹⁵⁶ Mikelėnas V. Civilinis procesas. II dalis. Vilnius: Justitia, 1997. P. 177.

¹⁵⁷ Жеруолис И. Сущность советского гражданского процесса. Вильнюс: Минтис, 1969.

¹⁵⁸ Balynas V. Bylų dėl pastato, žemės ar miško valdymo nuosavybės teise fakto nustatymo nagrinėjimo ypatingosios teisenos tvarka problemos// Jurisprudencija, 2003, t. 40 (32). P. 98.

Manytina, kad kilus ginčui dėl nuosavybės teisės, juridinę reikšmę turintis faktas turėtų būti nustatomas, vadovaujantis ieškininės teisenos taisyklėmis¹⁵⁹.

V. Balynas statistikos analizės pagrindu padarė išvadas, jog ne tik bylose dėl pastato, žemės ar miško valdymo nuosavybės teise fakto nustatymo, ginčas dėl teisės dažnai kyla ir kitos rūšies bylose: dėl asmens išlaikymo, palikimo priėmimo, įvaikinimo, kai tai susiję su nuosavybės teise, gimimo, įvaikinimo, santuokos, ištuokos ir mirties įregistravimo faktų nustatymo. Pavyzdžiais galėtų būti ir Pakruojo rajono apylinkės teisme nagrinėta byla Nr. 2-45-284/2009 dėl palikimo priėmimo fakto nustatymo, kurioje kilo ginčas tarp pareiškėjos ir jos brolio (suinteresuoto asmens) dėl keletos aplinkybių: tėvas dar iki savo sutuoktinės mirties buvo pripažintas neveiksniu, o jo globėja paskirta pareiškėja, todėl suinteresuotas asmuo nurodė, kad tėvas jokių veiksmų, liudijančių aktyvių paveldimo turto valdymą neatliko ir negalėjo atlikti, tuo pagrindu palikimo ir nepriėmė, be to, jo vardu priimti palikimą galėjo pati pareiškėja kol tėvas buvo gyvas; kitas pagrindas – tarp pareiškėjos ir suinteresuotų asmenų: brolio ir vienos iš seserų buvo pasirašytas susitarimas, patvirtintas notaro dėl palikėjos (mirusios motinos) turto paveldėjimo lygiomis dalimis; trečia – paveldėjimo teisės pagal įstatymą liudijimas į dalį motinos turto yra išduotas pareiškėjai ir dėl to šiam liudijimui galiojant, negali būti nustatytas juridinę reikšmę turintis faktas, kad palikimą priėmė kitas įpėdinis. Teismas, suinteresuotiems asmenims sutikus, pareiškėjos prašymą civilinę bylą nutraukti, kadangi pareiškėja ir suinteresuoti asmenys susitarė taikiai, priėmė ir civilinę bylą nutraukė. Kitas pavyzdys – nagrinėta byla Nr. 2-20-287/2009, kurioje pareiškėjas tikslu gauti paveldėjimo teisės liudijimą į privalomąją palikimo dalį prašė nustatyti juridinę reikšmę turintį faktą, kad jo tėvo mirties dieną jam buvo reikalingas išlaikymas. Byloje kilo ginčas: suinteresuotas asmuo – pareiškėjo brolis nesutiko su pareikštais reikalavimais, ginčydamas patį prašomą nustatyti faktą bei tuo, kad tėvas testamentu paliko visą turtą suinteresuotam asmeniui, todėl jokia turto dalis pareiškėjui nepriklauso ir jokios teisės į palikimą pareiškėjas neturi. Civilinė byla nutraukta parengiamojo teismo posėdžio metu teismui patvirtinus pareiškėjo ir suinteresuoto asmens sudarytą taikos sutartį.

Taigi, apibendrinant minėtų teisės mokslininkų pozicijas bei teisminę praktiką, galima sakyti, jog dalis bylų dėl juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo savo prigimtimi yra ginčo bylos, kuriose ginčo (nepriklausomai dėl fakto ar dėl teisės) kilimo tikimybė yra pakankamai didelė, tik pradinėje stadijoje yra neginčo bylos. Tačiau Civilinio proceso įstatyme nepakankamai išspręsta bylos nagrinėjimo tvarka tuomet, kai kyla ginčas. Kaip matyti iš peržiūrėtų bylų, kilus ginčui šios kategorijos bylose yra naudojamos ieškinio teisenos normos pakankamai plačiai, nes žodiškumo principo ribojimas, dominuojantys inkvizicinis ir oficialumo principai netinkami ginčams spręsti. Ginčo teismoje vyraujantys žodiškumo, rungimosi, lygiateisiškumo ir kiti principai yra tinkamesni ir pritaikyti byloms dėl kilusių

¹⁵⁹ Žemkauskienė I. Ypatingoji teisena naujajame Civilinio proceso kodekse// Jurisprudencija, 2002, t. 28(20). P. 216.

ginčų spręsti. Todėl, remiantis išdėstytu, yra tikslinga papildyti CPK normas, reglamentuojančias bylų dėl juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo nagrinėjimą dar viena norma – 447² straipsniu, įtvirtinant kilusių ginčų nagrinėjimo tvarką. Ją siūlytume išdėstyti taip:

“1. Šiame skyriuje nagrinėjamosiose bylose kilus ginčui dėl teisės arba suinteresuotiems asmenims (ar vienam iš jų) pateikus pareiškimus su savarankiškais reikalavimais, teismas priima nutartį ir nustato pareiškėjui ne ilgesnį kaip dešimties dienų terminą ieškiniui, atitinkančiam CPK 135 straipsnyje nustatytus reikalavimus, pareikšti. Teismui ieškinį priėmus, byla nagrinėjama toliau ginčo teisenos tvarka.

2. Per šio straipsnio 1 dalyje nustatytą terminą ieškinio teismui nepateikus, ieškinys laikomas nepaduotu, o pareiškėjo pareiškimas paliekamas nenagrinėtu.“

IŠVADOS

1. Juridinę reikšmę turintis faktas - tai teismo nustatomas materialiosios teisės normos hipotezėje įtvirtintas faktas, turėjęs formos ar turinio trūkumų bei sukeliantis pareiškėjui teisinės pasekmes. Teismas, nustatydamas juridinę reikšmę turintį faktą išsiaiškina aplinkybes, sąlygas, suteikiančias pagrindą subjektinėms teisėms atsirasti, pasikeisti ar pasibaigti. Tam, kad faktas būtų kvalifikuotas kaip juridinę reikšmę turintis faktas, jis turi būti realus materialios tikrovės reiškinyss ir toks reiškinyss, kuris sukelia ne bet kokius, o būtent teisinius padarinius.

2. Teismas savo sprendimu pašalina fakto trūkumus ir konstatuoja teisinę reikšmę turinčio fakto buvimą konkrečiomis aplinkybėmis ir konkrečiam tikslui. Teismo sprendimas, kuriuo nustatytas juridinę reikšmę turintis faktas Civilinio proceso kodekso nustatyta tvarka, nėra savo teisine galia prilyginamas valstybės institucijų išduodamiems juridinių faktų patvirtinantiems dokumentams (liudijimams, pažymoms ir kt.). Teismo sprendimas yra tik pagrindas tokioms institucijoms išduoti asmeniui dokumentą, patvirtinantį juridinį faktą.

3. Nebaigtinis sąrašas juridinę reikšmę turinčių faktų sąlygotas besikeičiančių visuomeninių santykių materialiuoju teisiniu reglamentavimu, kurių pagrindu atsiranda naujų faktų, igyjančių teisinę reikšmę. Todėl įstatyme neįmanoma įvardinti visų atvejų ir nustatyti visų juridinę reikšmę turinčių faktų rūšių, kurie atitinkamoje situacijoje gali turėti teisinę reikšmę, o teismui šį faktą nustatčius atsiras asmeniui teisiniai padariniai.

4. Bylų dėl juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo pobūdis yra privatus. Kai kurios bylos dėl juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo savo prigimtimi yra ginčo bylos, tačiau jose nėra ginčo tik pradinėje stadijoje.

5. Juridinę reikšmę turintį faktą nustatinėjantį teismą nesaisto jokie įrodinėjimo priemonių apribojimai. Bylose dėl juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo naudojami netiesioginiai įrodymai. Plačiai naudojami liudytojų parodymai. Naudojami atsitiktiniai įrodymai, privatūs dokumentai. Bylose dėl juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo visos įrodinėjimo priemonės teismo vertinamos jų neišskiriant, vadovaujantis savo vidiniu įsitikinimu ir laisvu įrodymų vertinimo principu, bei remiantis byloje esančių įrodymų visuma. Įrodymų vertinimas byloje grindžiamas tikėtinumo taisykle, t.y. tikimybių pusiausvyros principu, pagal kurią apie tam tikrų faktinių aplinkybių buvimą teismas gali konstatuoti tada, kai jam nekyla didelių abejonių dėl jų egzistavimo.

6. Juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo procese taikomos tiek ypatingosios, tiek ginčo teisenos taisyklės. Bylos nagrinėjamos tiek rašytinio, tiek žodinio proceso tvarka. Bylos nagrinėjimo formą pasirenka teismas arba nulemia byloje naudojami įrodymai – liudytojų parodymai.

7. Darbo pradžioje iškelta hipotezė dėl ypatingosios bei ginčo teisenų taisyklių derinimo bylose dėl juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo pasitvirtino visiškai. Bylų dėl juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo pobūdis, teisinė prigimtis ir nagrinėjimo ypatumai lemia ypatingosios bei ginčo teisenos taisyklių derinimą. Ginčo kilimo galimybė kai kuriose bylose dėl juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo yra reali, o ypatingosios teisenos taisyklės nepritaikytos ginčams dėl teisės nagrinėti. Todėl šiose bylose kilusiems ginčams nagrinėti tikslinga įstatyme numatyti normą, leidžiančią šią bylą, kilus ginčui dėl teisės, perduoti nagrinėti ginčo teisenai.

8. Kadangi dauguma iš CPK 137 straipsnyje išdėstytų sąlygų yra bendro pobūdžio ir taikomos ypatingajai teisei, todėl CPK 137 straipsnio 2 dalyje įtvirtinti ieškinio atsisakymo priimti pagrindai turi būti taikomi sprendžiant pareiškimą dėl juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo priėmimo klausimą. Tikslinga CPK XXVI skyriaus “Bylos dėl juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo” normas papildyti 447¹ straipsniu, jo 1 dalį išdėstant taip:

“1. Teismas pareiškimo dėl juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo priėmimo klausimą sprendžia pagal šio kodekso 137 straipsnio nustatytas taisykles. Jeigu pareiškimas neatitinka šio Kodekso nustatytų procesiniams dokumentams keliamų reikalavimų ir (arba) šio Kodekso 447 straipsnio reikalavimų, pareiškimo trūkumai šalinami šio Kodekso nustatyta procesinių dokumentų trūkumams pašalinti tvarka.”

9. Neapibrėžta situacija bylų dėl juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo pasirengimo teismui nagrinėjimui stadijoje. Kaip parodė Pakruojo rajono apylinkės teismo nagrinėtų šios kategorijos bylų analizė, pasirengimo teismui bylos dėl juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo nagrinėjimui stadijoje nėra vienos iš privalomų ginčo teismo pasirengimo teismui bylos nagrinėjimui formos: nei rašytinės, nei žodinės, gali nebūti. Teismas vadovaujasi įstatymo spragą užpildžiusiu Lietuvos Aukščiausiojo Teismo rekomendacinio pobūdžio išaiškinimu. Ši situacija gali būti išspręsta papildant CPK XXVI skyrių “Bylos dėl juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo” 447¹ straipsniu, jo 2 dalį išdėstant taip:

“2. Priėmęs pareiškimą, teismas nusiunčia suinteresuotiems asmenims pareiškimo bei jo priedų nuorašus ir nustato terminą atsiliepiamams pareikšti. Gavęs suinteresuotų asmenų atsiliepiamus į pareiškimą arba pasibaigus nustatytam atsiliepiamų pateikimo terminui, teismas:

1) skiria pasirengimo nagrinėti bylą teisme paruošiamųjų dokumentų būdu, jeigu abi šalys yra atstovaujamos šio Kodekso 55 straipsnio ir 56 straipsnio 1 dalies 1 ir 2 punktuose nustatyta tvarka, arba

2) skiria parengiamąjį teismo posėdį, matydamas kad tokiu būdu bus geriau ir išsamiau pasirengta nagrinėti bylą teisme. Apie parengiamojo posėdžio vietą, datą ir laiką praneša dalyvaujantiems byloje asmenims, arba

3) priima nutartį skirti bylą nagrinėti teismo posėdyje, manydamas, kad byla parengta nagrinėti teisme. Nutarties turinys turi atitikti šio Kodekso 232 straipsnio reikalavimus.”

10. Dalis bylų dėl juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo savo prigimtimi yra ginčo bylos, kuriose ginčo (nepriklausomai dėl fakto ar dėl teisės) kilimo tikimybė yra gana didelė. Tačiau Civilinio proceso įstatyme nepakankamai išspręsta bylos nagrinėjimo tvarka tuomet, kai byloje kyla ginčas. Kaip matyti iš peržiūrėtų bylų, kilus ginčui šios kategorijos bylose yra naudojamos ieškinio teisenos normos pakankamai plačiai, nes žodiškumo principo ribojimas, dominuojantys inkvizicinis ir oficialumo principai netinkami ginčams spręsti. Ginčo teisejoje vyraujantys žodiškumo, rungimosi, lygiateisiškumo ir kiti principai yra tinkamesni ir pritaikyti byloms dėl kilusių ginčų spręsti. Tikslinga papildyti CPK XXVI skyrių “Bylos dėl juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo” 447² straipsniu ir jį išdėstyti taip:

“1. Šiame skyriuje nagrinėjamosiose bylose kilus ginčui dėl teisės arba suinteresuotiems asmenims (ar vienam iš jų) pateikus pareiškimus su savarankiškais reikalavimais, teismas priima nutartį ir nustato pareiškėjui ne ilgesnį kaip dešimties dienų terminą ieškiniui, atitinkančiam CPK 135 straipsnyje nustatytus reikalavimus, pareikšti. Teismui ieškinį priėmus, byla nagrinėjama toliau ginčo teisenos tvarka.

2. Per šio straipsnio 1 dalyje nustatytą terminą ieškinio teismui nepateikus, ieškinys laikomas nepaduočiu, o pareiškėjo pareiškimas paliekamas nenagrinėtu.”

LITERATŪRA

Norminė literatūra:

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija // Valstybės žinios. 1992, Nr. 33-1014.
2. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. // Valstybės žinios. 2000. Nr. 74.
3. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas. // Valstybės žinios. 2002, Nr. 36-1340.
4. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas. // Valstybės žinios. 2000. Nr. 74-2262.
5. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas. // Valstybės žinios. 2002. Nr. 37-1341.
6. Lietuvos Respublikos įstatymas dėl Lietuvos Respublikos civilinio kodekso pakeitimo ir papildymo// Valstybės žinios, 1994. Nr. 44-805.
7. Lietuvos Respublikos įstatymas Nr. I-636 “Dėl Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso pakeitimo ir papildymo// Valstybės žinios. 1994, Nr. 93-1809.
8. 1997-11-06 Lietuvos Respublikos įstatymas Nr. VIII-495 “Dėl Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso 272 straipsnio papildymo// Valstybės žinios. 1997, Nr. 104-2624.
9. Lietuvos Respublikos piliečių nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atkūrimo įstatymas// Valstybės žinios. 1997, Nr. 65-1558
10. Lietuvos Respublikos Nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo įstatymas// Valstybės žinios, 1999, Nr. 110-3207; Valstybės žinios, 2003, Nr. 114-5114
11. Lietuvos Respublikos Darbuotojų saugos ir sveikatos įstatymas// Valstybės žinios. 2003, Nr. 70-3170.
12. Lietuvos Respublikos Pasipriešinimo 1940-1990 metų okupacijoms dalyvių teisinio statuso įstatymas // Valstybės žinios. Valstybės žinios, 2007, Nr. 81-3311
13. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija// Valstybės žinios. 1995, Nr. 40-987
14. Visuotinė žmogaus teisių deklaracija// Valstybės žinios. 2006, Nr. 68-2497
15. Lietuvos Aukščiausiosios Tarybos 1992-05-07 nutarimas Nr. I-2563 “Dėl priemonių agrarinei reformai plėtoti // Valstybės žinios. 1992, Nr. 15-402.
16. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1997-09-29 nutarimas Nr. 1057 „Dėl Lietuvos Respublikos piliečių nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atkūrimo įstatymo įgyvendinimo tvarkos ir sąlygų // Valstybės žinios. 1997, Nr. 90-2256.

17. LR Vyriausybės 2004 m. rugsėjo 2 d. nutarimas Nr. 1118 „Dėl nelaimingų atsitikimų darbe tyrimo ir apskaitos nuostatų patvirtinimo“// Valstybės žinios. 2004 Nr. 136-4945.
18. LR Teisingumo ministro 2006-05-19 įsakymu Nr. 1R-160 patvirtintos Civilinės metrikacijos taisyklės// Valstybės žinios. 2006, Nr. 65-2415.

Pagrindinė literatūra:

1. Abromavičienė G. Kai kurios teisės kreiptis į teismą specialiosios sąlygos// Teisė į teisminę gynybą ir jos realizavimo praktiniai aspektai. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2006. - P. 488. - ISBN 9955-990-40-6.
2. Ambrasaitė G. Pasiruošimo teismui bylos nagrinėjimui stadija naujame Civilinio proceso kodekse. // Jurisprudencija. 2002, T. 28 (20). - P. 160. - ISSN 1392-6195.
3. Balynas V. Bylų dėl pastato, žemės ar miško valdymo nuosavybės teise fakto nustatymo nagrinėjimo ypatingosios teisenos tvarka problemos// Jurisprudencija, 2003. T. 40 (32). - ISSN 1392-6195.
4. Driukas A., Valančius V. Civilinis procesas: teorija ir praktika. I tomas. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005. - P. 863. - ISBN 9955-557-80-X.
5. Driukas A., Valančius V. Civilinis procesas: teorija ir praktika. II tomas. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005. - P.784. - ISBN 9955-557-89-3.
6. Driukas A., Valančius V. Civilinis procesas: teorija ir praktika. III tomas. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2009. - P. 927. - ISBN 9789-955-3000-45.
7. Driukas A., Valančius V. Civilinis procesas: teorija ir praktika. IV tomas. Vilnius: VĮ Registrų centras, 2009. - P. 959. - ISBN 9789-955-3004-58.
8. Dambrauskienė G., Marcijonas A., Monkevičius E., Petkevičius P., Piesliakas J., Šatas J., Šileikis E., Valančius V., Vileita A., Žalimas D., Žalimienė S. Lietuvos teisės pagrindai. Vilnius: Justitia. 2004. - P. 576. - ISBN 9955-616-03-2.
9. Kiršienė J., Pakalniškis V., Ruškytė R., Vaitkevičius P.S. Civilinė teisė. I tomas, Vilnius: LTU Leidybos centras, 2004. - P. 286. - ISBN 9955-556-355-9.
10. Laužikas E. Mikelėnas V., Nekrošius V. Civilinio proceso teisė. I tomas. Vilnius: Justitia, 2003. - P. 512. - ISBN 9986-567-91-2.
11. Laužikas E. Mikelėnas V., Nekrošius V. Civilinio proceso teisė. II tomas. Vilnius: Justitia, 2005. - P. 637. - ISBN 9955-616-12-1.
12. Mikelėnas V. Civilinis procesas. II dalis. Vilnius: Justitia, 1997. - P.352. - ISBN 9986-567-16-5.

13. Nekrošius V. Pasiruošimo teisminiam nagrinėjimui stadija Lietuvos civiliniame procese ir bylų nagrinėjimo koncentruotumas // Teisė. 1999. Nr. 33 (2). - ISSN 1392-1274.
14. Nekrošius V. Ypatingoji teisena civiliniame procese – prigimtis, esmė, santykis su ieškinine teisena ir reforma (lyginamoji analizė). // Teisė. 1999. Nr.33(3). - ISSN 1392-1274.
15. Nekrošius V. Civilinis procesas: koncentruotumo principas ir jo įgyvendinimo galimybės. Vilnius: Justitia, 2002. - P. 247. - ISBN 9986-567-76-9.
16. Vaišvila A. Teisės teorija. Vilnius: Justitia, 2009. - P. 541. - ISBN 9789-9556-165-97.
17. Vėlyvis S., Abromavičienė G. Kai kurios teisės kreiptis į teismą bendrosios sąlygos// Jurisprudencija, 2006. T. 2 (80). - ISSN 1392-6195.
18. Žemkausienė I. Ypatingoji teisena naujajame Civilinio proceso kodekse// Jurisprudencija, 2002. T. 28(20). - ISSN 1392-6195.
19. Žemkauskienė I. Ypatingosios teisenos reformos prielaidos// Jurisprudencija, 2003. T. 37 (29). - ISSN 1392-6195.
20. Алексеев С.С. Общая теория права. Москва: ТК Велби, Издательство Проспект. 2008. - P. 565. - ISBN 9785-4820-178-45.
21. Боннер А.Т. Всегда ли бесспорны дела особого производства? // Tarptautinė mokslinė praktinė konferencija: Teisė į teisminę gynybą ir jos realizavimo praktiniai aspektai. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2006. - P. 488. - ISBN 9955-990-40-6.
22. Гражданский процесс: Учебник // Под ред. М.К.Треушникова.-Москва: „Городец“, 2003. - P. 711. - ISBN 5925-800-70-2.
23. Каллистратова Р.Ф. Установление юридических фактов судом в порядке особого производства. Москва: Государственное издательство юридической литературы, 1958. - P. 119.
24. Марченко М.Н. Теория государства и права. Москва: ТК Велби, Издательство Проспект, 2005. - P 637. - ISBN 5482-000-59-1.
25. Жеруолис Ю. Сущность советского гражданского процесса. Вильнюс, 1969. - P. 203.

Teismų praktika:

1. LAT plenumo 1993-11-26 nutarimas Nr. 2 “Dėl teisminės praktikos turinčių juridinę reikšmę faktų nustatymo byloje”.
2. LAT Senato 2004 m. gruodžio 30 d. nutarimas Nr. 51 “Dėl Civilinio proceso kodekso normų, reglamentuojančių įrodinėjimą, taikymo teismų praktikoje” // Teismų praktika. Nr. 22

3. LAT Senato 2005-12-29 nutarimas Nr. 56 „Dėl teisės normų, reglamentuojančių juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymą, taikymo teismų praktikoje“. Teismų praktika. 2006. Nr. 24.
4. LAT Senato 2005-12-29 nutarimu Nr. 56 patvirtinta Lietuvos respublikos teismų praktikos, taikant Civilini proceso normas, reglamentuojančias juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymą, apžvalga. Teismų praktika. 2006, Nr. 24.
5. LAT Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 1999 m. spalio 25 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-694/1999 A.K. v. Kauno apskrities viršininko administracija. // Teismų praktika Nr. 12.
6. LAT Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2002 m. kovo 6 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-317/2002 G.B. v. Kauno miesto savivaldybės valdyba.
7. LAT Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2002 m. kovo 27 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-259/2002 A.M. v. K.B., M.K., Klaipėdos apskrities viršininko administracija.
8. LAT Civilinių bylų skyriaus išplėstinės teisėjų kolegijos 2002 m. rugsėjo 24 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-7-829/2002 G.Š. v M.Š., AB Vilniaus bankas, V. K. individuali įmonė, M. T., J. B., Klaipėdos miesto ketvirtas notarų biuras.
9. LAT Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2004 m. spalio 25 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-562/2004, P.V. v Molėtų r. savivaldybė, Labanoro regioninis parkas, Labanoro regioninis parkas.
10. LAT Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. vasario 3 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-17/2005 V.T. v Palangos miesto valdyba, Klaipėdos apskrities viršininko administracija, LR Kultūros ministerija, A.T., G.J.
11. LAT Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. kovo 2 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-147/2005 Z.K. v. K.K., Kauno apskrities viršininko administracija.
12. LAT Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. kovo 30 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-211/2005 S.S. v Šiaulių apskrities viršininko administracija, Joniškio rajono žemėtvarkos skyrius, R.G.
13. LAT Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. balandžio 10 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-262/2006 O.K. v J.M., G.P., A.M.
14. LAT Civilinių bylų skyriaus išplėstinės teisėjų kolegijos 2006 m. balandžio 24 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-7-111/2006 A. A. L. M., V. R. J., R. B. v. Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras.
15. LAT Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. sausio 9 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-159/2007 A.J. v Vilniaus miesto savivaldybės administracija, G.T., K.I.B., V.K., M.R., I.R., K.R., N.R.R., N.R.

16. LAT Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos nutartis 2007 m. vasario 12 d. civilinėje byloje Nr. 3K-3-41/2007 D.P. v Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos centras, VSDFV Vilniaus miesto skyrius.
17. LAT Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. kovo 5 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-86/2007 V.Ž. v A.J., Z.T.N, Panevėžio apskrities VMI.
18. LAT Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. kovo 16 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-116/2007 E N. v V. K., Šiaulių apskrities valstybinei mokesčių inspekcija.
19. LAT Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. balandžio 16 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-164/2007, Z. M., J. J. ir N. J. v Kauno m. savivaldybė, K. A. ir kt.
20. LAT Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. gegužės 29 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-208/2007 P. S., G. B. v. Vilniaus apskrities viršininko administracija.
21. LAT Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. kovo 17 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-170/2008 A.Ž. v Kauno apskrities viršininko administracija, Kauno apskrities VMI.
22. LAT Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. balandžio 29 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-232/2008 J.S.M. (teisių perėmėja J.K.) v. Kauno apskrities viršininko administracija.
23. LAT Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. birželio 2 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-300/2008 S.L. v. Klaipėdos apskritis viršininko administracija, Kretingos rajono savivaldybės administracija.
24. LAT Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. rugsėjo 29 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-441/2008 K.A.K. v Kauno apskrities viršininko administracija, A.D.
25. LAT Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. kovo 3 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-98/2009 T.M. v. Vilniaus apskrities viršininko administracija.
26. LAT Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. spalio 5 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-367/2009 S.M., G.M. v. Klaipėdos apskrities viršininko administracija, Palangos miesto savivaldybės administracija.
27. LAT Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. sausio 10 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-5/2010 D.M.A. v VSDFV Marijampolės skyrius.
28. LAT Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. balandžio 8 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-155/2010 UAB „I“ v VĮ Registrų centras, Kauno apskrities viršininko administracija, Kauno miesto savivaldybės administracija, LR Generalinis prokuroras, UAB „K.I.“, Asociacija vaikų ir jaunimo regbio klubas „A.“.
29. LAT Civilinių bylų skyriaus 2002 m. kovo 1 d. konsultacija Nr. A3-58 // Teismų praktika. 2002, Nr. 17.

30. LAT Civilinių bylų skyriaus 2003 m. birželio 30 d. konsultacija Nr. A3-86 // Teismų praktika. Nr. 19.
31. LAT Civilinių bylų skyriaus 2004 m. lapkričio 13 d. konsultacija Nr. A3-93 // Teismų praktika. Nr. 20.
32. Pakruojo rajono apylinkės teismo 2007 m. balandžio 4 d. sprendimas civilinėje byloje Nr. 2-199-287/2007 J.P. v. Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centro Pasipriešinimo dalyvių (rezistentų) teisių komisija.
33. Pakruojo rajono apylinkės teismo 2007 m. gegužės 14 d. sprendimas civilinėje byloje Nr. 2-300-284/2007 M.B. v Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos centras.
34. Pakruojo rajono apylinkės teismo 2008 m. kovo 26 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2-292-284/2008 S.J. v. V.S., G.J., Šiaulių apskrities VMI.
35. Pakruojo rajono apylinkės teismo 2008 m. birželio 26 d. sprendimas civilinėje byloje Nr. 2-364-287/2008 J.G. v. VSDFV Pakruojo skyrius.
36. Pakruojo rajono apylinkės teismo 2008 m. lapkričio 25 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2-1030-284/2008 S.J. v. Šiaulių apskrities viršininko administracija.
37. Pakruojo rajono apylinkės teismo 2009 m. sausio 16 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2-20-287/2009 J.Ž. v. P.Ž.
38. Pakruojo rajono apylinkės teismo 2009 m. sausio 16 d. sprendimas civilinėje byloje Nr. 2-50-744/2009 V.M., K.Š. v. Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras.
39. Pakruojo rajono apylinkės teismo 2009 m. vasario 23 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2-189-77/2009 J.Š. v. Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos centras.
40. Pakruojo rajono apylinkės teismo 2009 m. liepos 2 d. sprendimas civilinėje byloje Nr. 2-464-287/2009 A.Z. v. Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras.
41. Pakruojo rajono apylinkės teismo 2009 m. rugpjūčio 28 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2-712-287/2009 K.Š., P.Š. v. Šiaulių apskrities VMI
42. Pakruojo rajono apylinkės teismo 2009 m. rugsėjo 16 d. sprendimas civilinėje byloje Nr. 2-651-284/2009 J.B. v. Šiaulių apskrities VMI.
43. Pakruojo rajono apylinkės teismo 2009 m. gruodžio 15 d. sprendimas civilinėje byloje Nr. 2-971-284/2009 F.P. v. Šiaulių apskrities viršininko administracija.

ANOTACIJA

Daukšienė Ž. Bylų dėl juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo nagrinėjimo ypatumai / Civilinės teisės magistro baigiamasis darbas. Vadovas lektorius Darius Bolzanas. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, Teisės fakultetas, 2010.- 78 p.

Magistro baigiamajame darbe išanalizuoti juridinę reikšmę turintys faktai, jų rūšys, bylų dėl juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo teisinis reglamentavimas, išryškinti šios kategorijos bylų ypatumai ir civilinio proceso normų taikymas šias bylas nagrinėjant. Pirmoje darbo dalyje teoriniu aspektu išanalizuoti juridinę reikšmę turintys faktai, jų požymiai ir rūšys. Antroje dalyje atskleista bylų dėl juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo teisinė prigimtis, nustatyti šių bylų priskyrimo ypatingajai teisei kriterijai, išryškinti ypatingosios teisenos principai ginčo teisenos atžvilgiu. Trečioje darbo dalyje analizuojamas bylų dėl juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo procesas pirmos instancijos teisme. Atlikto empirinio tyrimo pagrindu atskleisti šių bylų nagrinėjimo ypatumai, kylančios problemos. Pasiūlyti galimi jų sprendimo būdai, suformuluojamos išvados.

ANNOTATION

Dauksiene Z. Peculiarities in trying the cases for establishment of the facts having legal significance / Civil law master's final paper. Advisor: lector Darius Bolzanas. – Vilnius: Mykolas Romeris University, Law Faculty, 2010. – 78 p.

Master's final paper analyses the facts having legal significance, their kinds, legal regulation of trying the cases for establishment of the facts having legal significance, sets out peculiarities of this kind of cases as well as application of civil procedure norms in trial of such cases. The first part analyses the facts having legal significance from theoretical aspect, their signs and kinds. The second part discloses legal nature of establishment of the facts having legal significance, establishes criteria for such cases' especial proceedings, shows the especial proceedings principles towards the dispute proceedings. The third part of the paper analyses procedure of establishment of the facts having legal significance in the first instance court. Trial peculiarities, problems encountered are disclosed basing upon the empirical research results. Possible ways of solution are offered, conclusions are formulated.

SANTRAUKA

Daukšienė Ž. Bylų dėl juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo nagrinėjimo ypatumai / Civilinės teisės magistro baigiamasis darbas. Vadovas lektorius Darius Bolzanas. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, Teisės fakultetas, 2010.- 78 p.

Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekse, įsigaliojusiam nuo 2003 m. sausio 1 d., ypatingoji teisena iš esmės reformuota, įtvirtinant germaniškąją ypatingosios teisenos koncepciją – bylos, tarp jų ir bylos dėl juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo, įstatymo leidėjo perduotos nagrinėti ypatingąją teisena atsižvelgiant į jų pobūdį ir tikslingumą. Pasirinkta magistro baigiamojo darbo tema „Bylų dėl juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo nagrinėjimo ypatumai“ yra aktuali tiek teorine, tiek praktine prasme, nes juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo institutas teisinėje literatūroje nagrinėtas mažai, o teismų praktika rodo teisinio reglamentavimo stoką. Šio darbo objektas yra bylų dėl juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo proceso teisinis reglamentavimas, praktiniai aspektai. Darbo tikslas - išanalizuoti bylų dėl juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo procesą, išskiriant šių bylų nagrinėjimo ypatumus, kylančias problemas bei pasiūlyti jų sprendimo būdus.

Darbe kompleksiskai naudojant dokumentų analizės, lyginamąjį, apibendrinimo, sisteminės analizės ir loginį metodus tiriama bylų dėl juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo nagrinėjimo tvarka, išskirti šių bylų nagrinėjimo ypatumai, problemos.

Patvirtinta darbe iškelta tyrimo hipotezė - bylų dėl juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo pobūdis ir jų nagrinėjimo ypatumai sąlygoja neišvengiamą ypatingosios bei ieškinio (ginčo) teisenos taisyklių derinimą patvirtinta.

Darbą sudaro įvadas ir trys dalys, darbo pabaigoje pateikiamos išvados ir pasiūlymai. Pirmoje dalyje teoriniu aspektu atskleidžiama juridinę reikšmę turinčio fakto esmė, požymiai, teismo nustatomų faktų rūšys. Antroje darbo dalyje identifikuota bylų dėl juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo vieta ypatingojoje teismoje. Trečia darbo dalis skirta bylų dėl juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymo proceso pirmos instancijos teisme analizei. Akcentuojami šių bylų nagrinėjimo ypatumai, vertinamas ypatingosios ir ieškinio (ginčo) teisenos taisyklių pritaikomumas. Nustatomi teisinio reglamentavimo trūkumai, pasiūlomi LR Civilinio proceso kodekso normų, reglamentuojančių šios kategorijos bylų nagrinėjimo tvarką, papildymai.

SUMMARY

Dauksiene Z. Peculiarities in trying the cases for establishment of the facts having legal significance / Civil law master's final paper. Advisor: lector Darius Bolzanas. – Vilnius: Mykolas Romeris University, Law Faculty, 2010. – 78 p.

Code of civil procedure of the Republic of Lithuania, which entered into force on 1 January 2003, essentially reforms the especial proceedings, consolidating the German especial proceedings concept: the cases, including the cases for establishment of the facts having legal significance, by legislating body for trial in especial proceedings, taking into consideration their character and expedience. Selected topic of the master's paper "Peculiarities in trying the cases for establishment of the facts having legal significance" is urgent both from theoretical and from practical sense, because the institution, establishing the facts having legal significance in the legal literature has been little analysed and judicial practice shows lack of legal regulation. Subject of the paper is to analyse procedure of the cases establishing the facts having legal significance, pointing out their trial peculiarities, problems encountered and offering possible solutions.

In the paper document analysis, comparative, summarizing, system analysis and logical methods are applied as a complex, order of trying the cases for establishment of the facts having legal significance, trial peculiarities and problems are marked out.

The hypothesis was corroborated: character and trial peculiarities in trying the cases for establishment of the facts having legal significance conditions unavoidable co-ordination of especial and claim (dispute) procedure rules.

The paper is made of introduction and three parts, followed by conclusions and suggestions in the end. The first part discloses essence of establishment of the facts having legal significance from theoretical aspect, its signs, kinds of the established facts. The second part identifies place of the cases for establishment of the facts having legal significance in the especial proceedings. The third part of the paper is used to analyse the procedure of trying the cases for establishment of the facts having legal significance in the court. Trial peculiarities are stressed, especial and claim (dispute) procedure rules adaptability is evaluated. Legal regulation faults are established, supplements for the civil procedural code norms regulating trial of such cases are suggested.